QUAESTIONES DISPUTATAE

DE SCIENTIA CHRISTI

QUAESTIO I.

Utrum scientia Christi, secundum quod est Verbum, actu se extendat ad infinita.

Quaeritur de scientia Christi, secundum quod Verbum, utrum actu se extendat ad infinita[1]. Et quod sic, ostenditur:

Fundamenta. 1. Primo *auctoritate* Augustini, duodecimo de Civitate Dei, decimo octavo capitulo: « Infinitas numeri, quamvis infinitorum numerorum nullus sit numerus, non est tamen incomprehensibilis ei cuius *intelligentiae non est numerus* ».

2. Item, idem undecimo de Civitate Dei, decimo capitulo[2], loquens de sapientia Dei, ait sic: « Neque multae, sed una est sapientia, in qua sunt infinita quaedam eique finiti thesauri rerum intelligibilium » etc.

3. Item, per *rationem* ostenditur sic. Quanto substantia simplicior, tanto plurium est cognoscitiva[3]: ergo substantia, quae in infinitum magis simplex est quam aliqua substantia creata, in infinitum plura scit quam aliqua creatura: ergo etc.

4. Item, Deus comprehendit actualiter et suam essentiam et suam potentiam; sed Deus potest infinita: ergo si actualiter cognoscit totum suum *posse*, actualiter comprehendit infinita: ergo etc.

5. Item, nobilitatis est in creatura cognoscere multa, et maioris nobilitatis adhuc scire plura[4]: ergo scientia, quae est infinitae nobilitatis, ad infinita se extendit: ergo etc.

6. Item, Deus scit plura, quam possit, quia scit mala culpae, quae non potest facere; sed potest infinita: ergo et scit plura infinitis.

7. Item, qui cognoscit punctum secundum suam substantiam et virtutem cognoscit illum non solum in se, sed etiam illa quae possunt ab eo emanare; sed infinitae lineae possunt emanare ab uno puncto: ergo si in qualibet linea sunt infinita puncta, et a quolibet puncto infinitae possunt exire lineae, et Deus *posse* omnis creaturae[5] comprehendit; ergo non tantum scit infinita, sed etiam infinities infinita.

8. Item, quidquid intellectus humanus intelligit in potentia vel habet in potentia, intellectus divinus habet in actu et amplius, quia creatum nec actu nec potentia aequari potest increato; sed intellectus humanus possibilis est ad infinita, quia nunquam tot scit, quin plura possit scire: ergo si intellectus divinus actu est in plura quam intellectus humanus, actualiter se extendit ad plura[6] quam infinita.

9. Item, *per impossibile:* quia, si Deus tantum sciret finita, cum omni finito possit aliquid maius excogitari, aliquid posset cogitari maius divina scientia[7]; sed non potest: ergo etc.

10. Item, si finita sciret, aut *posset* aliquid ultra scire, aut *non.* Si *non;* ergo limitata esset eius scientia; si *sic;* sed qui potest aliquid scire, quod nescit, potest addiscere; quod de Deo nefas est dicere: ergo[8] etc.

11. Item, si sciret tantum ea quae sunt[9], et non ea quae possunt fieri; cum artifex creatus cognoscat multa, quae potest facere et nunquam fa-

---

[1] De scientia Christi in genere cfr. III. Sent. d. 14; de hac vero quaestione I. Sent. d. 35. q. 5, d. 39. a. 1. q. 1-3, d. 43. q. 1-4, et infra Quaest. disp. de Trin. q. 6. a. 1. — Haec quaestio deest in cod. C.

[2] Num. 3, ubi textus originalis *immensi quidam atque infiniti* pro *infinita quaedam eique finiti.* Idem locus occurrit infra q. 2. in corp., ubi nostri codd. fere omnes idem repetunt. Eadem lectio a Maurinis in nota adiecta refertur.

[3] Cfr. tom. III. pag. 314, nota 4. — Infra pro *in infinitum* D E H bis *infinita*, et pro *creatura* G *substantia creata.*

[4] Secundum Aristot., I. Metaph. c. 2, sapientis est *omnia*, ut possibile est, scire.

[5] D H *omnis creati plenarie.*

[6] Pro *ad plura* F *ergo scit plura actu.* Superius pro *ergo si intellectus divinus* B *ergo intellectus divinus, qui.* Fortasse post *intellectus humanus* excidit *potentia.*

[7] F *sapientia* (Ps. 146, 5: Sapientiae eius non est numerus).

[8] D H *potest addiscere: ergo Deus posset addiscere; quod falsum est.*

[9] D H *quae fiunt.* Inferius pro *sed* F *quodsi.*

ciet, aliquid sciret homo, quod lateret Deum; sed hoc est falsum et impossibile: ergo etc.

Ad oppositum.

Contra: 1. Omne scitum verum, omne verum ens [1]: ergo si infinita sunt scita, infinita sunt entia; sed consequens est impossibile: ergo et antecedens.

2. Item, quaecumque Deus scit iudicat; sed quaecumque iudicat talia sunt, qualia iudicat, et tot; quaecumque autem Deus iudicat accipit ut finita: ergo quaecumque cognoscit sunt finita. — *Si tu dicas,* quod non sequitur: quia est finitum Deo, ergo est finitum; *contra:* tale est unumquodque in se, quale est apud iudicium veritatis: ergo si aliquid est finitum Deo, necesse est, quod sit finitum simpliciter.

3. Item, omne infinitum est impertransibile tam ab infinito quam a finito [2], quia a quocumque pertransiretur acciperet terminum: ergo esset finitum; sed quaecumque divinus intellectus cognoscit comprehendit et pertransit: ergo si infinita sunt impertransibilia, infinita sunt incognoscibilia.

4. Item, quaecumque Deus cognoscit distincte cognoscit; sed quaecumque distinguit numerat, quaecumque autem numerantur mensurantur, et omnia talia sunt finita [3]: ergo quaecumque cognoscuntur a Deo sunt finita.

5. Item, omnis numerus aut est par, aut impar: ergo quaecumque numerantur a Deo numerantur numero pari, vel impari; sed omnis numerus par est divisibilis in duo aequalia, similiter et omnis numerus impar, unitate sublata; omnis autem talis numerus est finitus: ergo si Deus numerat quaecumque scit, necesse est, quod illa muneret numero finito: ergo sunt finita: ergo etc.

6. Item, quaecumque Deus scit ordinate scit; sed ubicumque est ordo, ibi est ratio primi et ultimi [4], quae est ratio finiti: si ergo ubicumque est ratio ordinis est ratio finitatis, et Deus nulla novit sine ordine, quia nulla scit inordinate; impossibile est, Deum infinita scire.

7. Item, si Deus scit infinita, aut infinita *sibi,* aut *nobis,* aut *in se.* Si infinita *nobis,* hoc non est magnum quid dicere, quia illa sunt finita simpliciter. Si *sibi;* sed quaecumque sunt infinita alicui non sunt ab illo cognoscibilia nec ab illo comprehenduntur: ergo si Deus scit infinita, non comprehendit infinita. Si infinita *in se;* sed res alia a Deo, hoc ipso quod est alia, est creatura, et hoc ipso quod creatura, est limitata [5]: ergo scire res alias infinitas, hoc est scire finita infinita; quod falsum est et non intelligibile, quia implicat in se contradictionem.

8. Item, si Deus scit infinita, aut infinita in *causa,* aut in *proprio genere.* Si infinita in *causa;* sed omne, quod est in causa, est unum [6]: ergo quaecumque cognoscit ut in causa cognoscit per modum unius, non ergo per modum infinitorum. Si infinita *actu* et in *proprio genere;* sed esse infinita actu in proprio genere est falsum et impossibile: ergo falsum est et impossibile, Deum infinita scire.

9. Item, omne scibile a Deo appelletur *A;* tunc quaero sic: *A* aut est *Deus,* aut *aliud* a Deo. Si est *Deus:* ergo scitum a Deo est Deus: ergo asinus est Deus. Si *aliud* a Deo; omne tale est actu finitum: ergo *A* est actu finitum; et *A* nominat omnia scibilia: ergo omnia scibilia sunt finita: ergo etc.

10. Item, *A* aut est *aequale* Deo, aut est *minus,* aut *maius.* Si *minus* Deo: ergo finitum; si *aequale,* vel *maius;* ergo est Deus: ergo si Deus scit infinita, Deus non scit nisi Deum; et si non scit nisi Deum, non scit infinita: ergo si scit infinita, non scit infinita.

11. Item, cum sit potentia faciendi et potentia cognoscendi in Deo, et utraque infinita, et potentia faciendi semper faciat [7] finita; videtur, quod potentia cognoscendi semper cognoscat finita actu; aut si non, quare non? Hoc est quaerere, cum in Deo sit *velle, scire* et *facere,* et *velle* et *facere* non se extendant ad infinita; quomodo *scire* se extendat ad infinita, cum medium non excedat extrema.

CONCLUSIO.

Deus scientia simplicis intelligentiae scit et comprehendit infinita.

Respondeo: Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod secundum doctores antiquos compellimur ponere, Deum scire infinita, Propheta David Conclusio 1.
dicente in Psalmo [8]: *Magnus Dominus noster et magna virtus eius, et sapientiae eius non est numerus;* et Augustino non solum istud asserente, verum etiam probante duodecimo de Civitate Dei, decimo octavo capitulo, ubi ait sic: « Illud ergo, quod dicunt quidam, scilicet philosophi, nec Dei scientia posse infinita comprehendi; restat eis, ut dicere audeant atque huic [9] se voragini impietatis immergant,

---

[1] Vide tom. I. pag. 685, nota 7. et pag. 690, nota 2. verba August. et Aristot.

[2] Cfr. tom. II. pag. 21, nota 6. — Inferius pro *esset finitum* F *esse finitum,* et pro *sunt incognoscibilia* substituit *non sunt cognoscibilia.*

[3] Secundum Aristot., V. Phys. text. 24. (c. 3.), et X. Metaph. text. 2-5. (IX. c. 1.). — D pro *distinguit* habet *distincte cognoscit,* deinde legit *et quaecumque mensurantur sunt finita.*

[4] Vide tom. II. pag. 21, nota 3. — Immediate post pro *quae* D II *sed ubi est hoc, ibi.*

[5] F addit *et hoc ipso est finita,* et mox vocibus *finita infinita* D II interserunt *et.*

[6] Cfr. Lib. de Causis, propos. 12. — Immediate post pro *ergo quaecumque* D II *ergo qui.* Subinde post *sed esse infinita actu* G addit *et.*

[7] D II supplent *actu.*

[8] Psalm. 146, 5.

[9] Pro *atque huic* A B E G *aut huic.* Inferius pro *ponendum* textus originalis *faciendum,* et *quamlibet* pro *quantumlibet.* Voci *multitudinem* A B E F praefigunt *magnitudinem vel.* In fine textus post *Quis hoc* B G habent *nisi* pro *vel.*

quod non omnes numeros Deus noverit. Eos quippe infinitos esse, certissimum est, quoniam in quocumque numero finem ponendum putaveris, idem ipse, non dico, uno addito augeri, sed quantumlibet sit magnus et quamlibet ingentem multitudinem continens, in ipsa ratione atque scientia numerorum non solum duplicari, verum etiam multiplicari potest. Ita vero suis quisque numerus proprietatibus terminatur, ut nullus eorum par esse cuiquam alteri possit: ergo et dispares inter se atque diversi sunt, et singuli quique finiti sunt, et omnes infiniti sunt. Itane numeros propter infinitatem nescit Deus omnes, et usque ad quandam summam numerorum scientia Dei pervenit et ceteros ignorat? Quis hoc vel dementissimus dixerit »? Et parum infra: « Infinitas itaque numeri, quamvis infinitorum numerorum nullus sit numerus, non est tamen incomprehensibilis ei cuius *intelligentiae non est numerus* [1]. Quapropter, si quidquid scientia comprehenditur scientis comprehensione finitur; profecto et omnis infinitas quodam ineffabili modo Deo finita est, quia scientiae ipsius incomprehensibilis non est. Quare si infinitas numerorum scientiae Dei, qua comprehenditur, esse non potest infinita; qui tandem nos sumus homunculi, qui eius scientiae figere limitem praesumamus »? — His ergo, tanquam certissimis testibus compellimur dicere vel ponere, Deum scire infinita.

Modus autem istius positionis assignatur [2] per doctores moderniores, qui dixerunt, quod triplex est modus divinae cognitionis, non propter diversitatem divinae scientiae *in se*, sed *in connotatione*. Est enim in Deo cognitio *approbationis, visionis* et *intelligentiae*. Cognitio *approbationis* est bonorum tantum et finitorum. Cognitio *visionis* est malorum et bonorum, sed finitorum, pro eo quod concernit tempus; est enim eorum solum, quae fuerunt, sunt et futura sunt. Cognitio vero *intelligentiae* est infinitorum, pro eo quod Deus intelligit non tantum futura, verum etiam possibilia; possibilia autem Deo non sunt finita, sed infinita [3].

Modus triplex cognitionis.

Conclusio 2.

Ratio autem huius positionis, quare videlicet ponimus, Deum *scire* infinita et non *facere* vel *velle* vel *disponere*, est, quia *divinum scire* secundum tertium modum accipiendi est actus Dei *intrinsecus*. *Intrinsecum* autem dico non tantum, quia fit *ab intrinseco*, sed etiam, quia est *ad intrinsecum* et *per intrinsecum* et *secundum modum intrinsecum*. *Ad intrinsecum*, inquam, est, quia divinus aspectus in cognoscendo non desilit extra se, sed aspiciendo se ut veritatem cognoscit omnem veritatem. — *Per intrinsecum*, quia per rationes aeternas, quae sunt idem quod ipse, cognoscit quaecumque cognoscit [4]. — *Secundum modum intrinsecum*, quia divinum *scire* non solum abstrahit a ratione *causae actualis*, sed etiam *causae simpliciter*. Scit enim *mala*, quorum non est causa; scit etiam *futura*, quae nondum facit; scit etiam *possibilia*, quae nunquam faciet. Et ideo, quia ipsum *scire* non concernit neque connotat aliquid actuale exterius, ideo dicit ibi actum *per modum habitus*, actum, inquam, ipsi potentiae adaequatum — quidquid enim Deus potest scire scit — *actum* etiam dicit *in nullo coarctatum* nec quantum *ad se* nec quantum *ad connotatum*, ideo *universalem* quantum ad *loca*, quantum ad *tempora* et quantum ad *obiecta*. Quidquid enim alicubi scivit ubique novit, et quidquid semel scit semper scit, et sicut unum novit, ita omnia scibilia novit [5]. Unde quia scibilia non tantummodo sunt entia *actu*, sed etiam *in potentia*; cum non sit inconveniens ponere infinita *in potentia*, non est inconveniens ponere infinita actu a Deo scita. — Et per hoc patet responsio ad quaestionem et ad obiecta.

Ratio pro solut. 11. arg. ad oppos.

Explicatio.

Notandum.

1. Ad illud ergo quod obiicitur: omne scitum verum etc.; dicendum, quod duplex est scientia, scilicet *causans res* et *causata a rebus*. Scitum a scientia causata a rebus est verum in *se* et in *effectu*; scitum autem a scientia causante res est verum in *causa* et in *potentia*, et illud verum non infert ens actu, sed ens in potentia causae; et ideo ex hoc non sequitur, quodsi Deus scit infinita, quod infinita sunt entia, sed quod infinita Deo sunt possibilia.

Solutio oppositorum. Scientia duplex.

2. Ad illud quod obiicitur, quod Deus quaecumque scit iudicat etc.; dicendum, quod Deus in cognoscendo infinita iudicat illa *infinita simpliciter*, sed *finita sibi*; et hoc non est inconveniens. Sicut enim non sequitur, quodsi aliquid est infinitum *finito*, quod sit infinitum *simpliciter*; sic non sequitur, quodsi aliquid est finitum *infinito*, quod sit finitum *simpliciter*; et hoc est quod dicit Augustinus in praemissa auctoritate [6].

3. Ad illud quod obiicitur, quod omne infinitum est impertransibile etc.; dicendum, quod *pertransibile* dicitur duobus modis: uno modo per modum discursivum ab uno in aliud; et hoc modo habet veritatem verbum praemissum, et sic intelligit Philosophus in sexto Physicorum [7]; alio modo per universalem et plenarium contuitum eius quod cognoscitur ab intelligentia; et sic infinitum, cum non sit incomprehensibile infinito, non est ei impertransibile, sed finito tantum.

tinctio.

---

[1] Psalm. 146, 5. Pro *intelligentiae* H *scientiae*, Vulgata *sapientiae*. — Inferius pro *qui tandem* D E H *quid tandem*.

[2] D H *assignatus est*. Subinde pro *moderniores* A H *modernos*.

[3] Cfr. I. Sent. d. 39. a. 1. q. 3. et III. Sent. d. 14. a. 2. q. 3. in corp. — Ante *Deo* codd., exceptis D H, addunt *a*.

[4] Vide infra q. 2. De seqq. cfr. I. Sent. d. 35. q. 1.

[5] Cfr. I. Sent. d. 41. a. 2. q. 2. et d. 45. a. 1. q. 2. — Superius post *connotat* B legit *aliquid actuale exterius in Deo, dicit ibi* etc; D H omittunt primum *ideo*.

[6] In principio corp. — Cfr. August., 83 Qq. q. 15. et I. Sent. d. 35. q. 5. ad 1.

[7] Text. 49. seqq. et text. 60. seqq. (c. 2. et 7.).

4. Ad illud quod obiicitur, quod quaecumque scit et cognoscit distincte cognoscit etc.; dicendum, quod illa consequentia deficit in hoc, quod dicit: quaecumque distinguit numerat; quia *distinguere* est in plus[1] quam *numerare*. — Vel dic, quod quaecumque distinguit numerat numero finito, vel infinito; sed tunc non sequitur, quod mensuret, quia mensura dicit quid finitum tantum.

Aliter.

5. Ad illud quod obiicitur: si numerat, aut numero pari, vel impari etc.; dicendum, quod illa consequentia non tenet, pro eo quod numerus infinitus comprehendit utrumque; unde sicut non tenet ista consequentia: homo et asinus sunt animalia, ergo rationalia, vel irrationalia; sic nec consequentia praedicta.

6. Ad illud quod obiicitur, quod quaecumque Deus cognoscit ordinate cognoscit etc.; dicendum, quod divina cognitio habet comparationem et ad *cognoscentem* et ad *cognitum;* per comparationem ad *cognoscentem* quidquid cognoscit simul cognoscit, sicut simul et semel dicit quidquid dicit[2]; per comparationem autem ad *cognitum*, dico, quod *ordinate* cognoscit; sed sicut cognitum a Deo non tantum est praesens, sed etiam futurum et possibile; sic et *ordo* ille non est tantum ordo *actualis*, sed etiam *potentialis*, quia non tantum cognoscit res ordinate ordine, qui factus est, sed etiam ordine, quem potest facere. — Quod ergo dicit, quod omnis ordo habet primum et ultimum; verum est de ordine *actuali*, non de ordine *potentiali;* sicut patet in numeris, qui infinitatem habent, et tamen sunt ordinati; habent enim ordinem possibilem, sicut et infinitatem.

Comparatio duplex.

Notandum.

7. Ad illud quod obiicitur: aut scit infinita nobis etc.; dicendum, quod scit infinita *in se*, non quidem *actu* infinita, sed *in potentia;* quae autem sunt in potentia sunt actu a Deo scita. Unde infinitas potentialis in cognitis sufficit ad infinitatem actualem divinae comprehensionis; sicut ergo infinitas *in potentia*[3] non repugnat finitati actuali in creatura, sic nec infinitas *actualis* cognitionis divinae repugnat finitati creaturae.

8. Ad illud quod obiicitur: aut scit infinita in causa etc.; dicendum, quod utroque modo. — Et *si obiicias*, quod in causa sunt unum; non valet, quia, licet sit una ars et potentia, tamen plures sunt rationes rerum cognoscendarum[4]. — Si *obiicias*, quod in proprio genere sint finita; verum est secundum *esse*, quod habent; sed tamen secundum *esse*, quod possunt habere, sunt saltem infinita *in potentia*, et sic infinita a Deo scita, quia, ut saepe dictum est, quae sunt *in potentia* sunt *actu* a Deo scita.

9. Ad illud quod obiicitur: *A* aut est Deus, aut aliud a Deo etc.; dicendum, quod *scitum a Deo* aliquando nominat ipsam *rationem cognoscendi*, aliquando ipsum *cognitum extra*. Primo modo est Deus, quia, ut dicit Anselmus in Monologio[5], « creatura in Creatore est creatrix essentia ». Secundo autem modo est aliud a Deo; sed tunc non sequitur, quod sit infinitum actu, quia ad hoc, quod infinita sint *actu* scita a Deo, non oportet, quod sint *actu* infinita, sed sufficit, quod sint infinita *in potentia* in proprio genere.

Distinctio.

10. Ad illud quod obiicitur: aut *A* est aequale Deo etc.; dicendum secundum distinctionem praedictam, quod primo modo est idem quod Deus; secundo modo est aliud a Deo, pro eo quod, licet habeat infinitatem *in potentia*, non tamen habet infinitatem *actualem;* Deus autem habet actualem.

11. Ad illud quod obiicitur ultimo de potentia faciendi et sciendi et de *velle* sicut et *facere*, patet responsio ex principali solutione[6].

QUAESTIO II.

Utrum Deus res cognoscat per similitudines rerum, an per earum essentiam.

Supposito, quod Deus cognoscat infinita, quaeritur, utrum cognoscat illa quae cognoscit per *similitudines* rerum, an per earum essentiam[7]. Et quod per *similitudines*, videtur:

1. Primo auctoritate Scripturae. Ioannis primo[8]: *Quod factum est in ipso vita erat:* ergo omnia, quae facta sunt, prius erant in Deo cognoscente: ergo vel per similitudinem, vel per veritatem; sed non per veritatem, cum nondum aliquid esset: ergo per similitudinem.

Fundamenta.

2. Item, Augustinus sexto de Trinitate[9] dicit, quod « Filius est ars plena omnium rationum viven-

---

[1] De hac Aristot. dictione cfr. tom. I. pag. 348, nota 5. — Superius post *quod quaecumque* D supplet *Deus*.

[2] Psalm. 61, 12: Semel locutus est Deus; cfr. I. Sent. d. 27. p. II. q. 2. explicatio huius verbi.

[3] D H *infinitas potentialis*.

[4] Vide infra q. 3.

[5] Cap. 34. et 36. Verba vide tom. I. pag. 623, nota 3. — In fine solut. verbis *in proprio genere* B praemittit *vel*.

[6] Cfr. I. Sent. d. 45. a. 1. q. 2. in fine.

[7] De hac quaest. cfr. I. Sent. d. 35. q. 1. — Pro *earum essentiam* D *ipsas essentias*, F *earum essentias*, C falso *essentiam suam*.

[8] Vers. 3. seq. — Inferius pro *aliquid esset* cod. F *aliquid essent*.

[9] Cap. 10. n. 11. — Inferius A B C F omittunt *et*.

tium incommutabilium »; sed rationes in arte nihil aliud sunt quam similitudines rerum artificiatarum et ab artifice cognitarum: ergo idem quod prius.

3. Item, Augustinus nono de Trinitate, capitulo undecimo[1], dicit: « Omnis secundum speciem notitia similis est ei rei, quam novit »; sed divina cognitio, cum non sit secundum privationem, est secundum speciem: ergo necesse est, quod sit similis ei rei, quam novit. Sed non esset similis, nisi haberet rei similitudinem: ergo etc.

4. Item, Philosophus[2] dicit, « quod intellectus quodam modo est omnia »; sed hoc non est ob aliud, nisi quia intelligens hoc ipso, quod intelligit, assimilatur intellecto: ergo si hoc est de generali ratione intelligendi; si Deus aliquid intelligit et cognoscit, necesse est, quod habeat similitudines rerum, quas cognoscit: ergo etc.

5. Item, ad hoc, quod aliquid perfecte cognoscatur, necesse est, esse adaequationem intellectus ad intelligibile[3]; sed res creata non potest adaequari intellectui creanti per propriam naturam, cum ille sit simplex, et ipsa composita: ergo necesse est, quod adaequetur ei per similitudinem aliquam simplicem et ab omni materia separatam: ergo etc.

6. Item, eodem modo cognoscit Deus res, postquam factae sunt, quo modo cognoscebat, antequam fierent, quia divina notitia non mutatur; sed antequam fierent, non poterat eas cognoscere per proprias essentias; et cognoscebat eas vel per similitudines earum, vel per essentias; et non per essentias: ergo per similitudines. Et eodem modo cognoscit nunc, quo tunc, ergo etc.

7. Item, Deus est *agens a proposito*[4]; sed omne agens a proposito praeconcipit illud quod facturum est; omne autem, quod praeconcipit aliquid, habet aliquo modo illud penes se vel per veritatem, vel per similitudinem: ergo si, antequam res fierent, non habebat eas Deus penes se quantum ad suas essentias, ergo quantum ad earum similitudines.

8. Item, Deus est *exemplar* vere et proprie, sicut vere et proprie est *efficiens* et *finis;* sed exemplar vere et proprie non est, nisi quod habet similitudines rerum exemplatarum, per quas illas cognoscit et facit: ergo sicut Deo competit ratio exemplaritatis, sic et ratio similitudinis[5].

9. Item, Deus vere[6] est *speculum* aeternum, ductivum in omne aliud cognoscibile cognoscendum; sed speculum non ducit in alind cognoscendum, nisi eius habeat similitudinem; ergo idem quod prius.

10. Item, Deus vere et proprie est *verbum;* sed verbum est similitudo eius quod dicitur: ergo si Filius Dei est verbum, quo dicuntur omnia[7], necesse est, quod in ipso sint similitudines omnium dictorum.

11. Item, ad perfectionem cognitionis duo concurrunt, scilicet *lux* et *similitudo;* sed ratio perfectissimae lucis omnino salvatur in divina cognitione: ergo similiter et ratio expressivae similitudinis.

Contra: 1. Anselmus in Monologio, trigesimo primo capitulo: « Manifestum est, in Verbo, *per quod facta sunt omnia*[8], non esse ipsorum similitudinem, sed veram simplicemque essentiam »: ergo si Deus non cognoscit per aliquid extra se, non cognoscit per similitudinem, sed potius per essentiam. **Ad oppositum.**

2. Item, ubicumque est *similitudo,* ibi est *convenientia,* ubicumque autem est *convenientia,* ibi est *communicatio* alicuius unius a pluribus; sed Deus et creatura nihil unum communicant, quia tunc illud esset simplicius[9] Creatore; ergo impossibile est, quod aliqua sit similitudo in Creatore respectu creaturae, vel e converso.

3. Item, similitudo est relatio aequiparantiae[10]; sed inter Creatorem et creaturam nulla potest esse relatio aequiparantiae: ergo nec similitudo.

4. Item, sicut *aequalitas* causatur ab unitate in *quantitate,* sic *similitudo* causatur ab unitate in *qualitate*[11]; sed inter Creatorem et creaturam nullo modo reperitur *aequalitas,* nec vere nec transumtive: ergo nec *similitudo* consimili ratione; aut si ibi reperitur *similitudo* et non *aequalitas,* quaeritur, unde hoc sit.

5. Item, si aliqua est similitudo inter Creatorem et creaturam, minima est: ergo si similitudo est ratio cognoscendi, per se loquendo, ubi maior similitudo, ibi maior ratio cognoscendi, et ubi minima, minima: si ergo Deus cognoscit res per similitudines, sequitur ex hoc, quod minimam habeat rerum cognitionem; quod blasphemum est dicere.

6. Item, una creatura magis assimilatur Deo quam alia, sicut illa quae est, vivit et sentit, quam

---

[1] Ibid. n. 16, ubi verbis praedictis addit: Est enim alia notitia secundum *privationem*, quam cum improbamus, loquimur; et haec privationis improbatio speciem laudat, ideoque approbatur.

[2] Libr. III. de Anima, text. 37. (c. 8.). — Pro *intellectus* textus originalis *anima*, A *intelligens.*

[3] In qua adaequatione consistit *veritas;* cfr. tom. I. pag. 707, nota 5.

[4] De hac dictione cfr. tom. I. pag. 714, nota 3.

[5] Respicitur in hoc arg. definitio *ideae* i. e. exemplaris, ad quod respiciens artifex id quod proposuit effecit. Cfr. tom. I. pag. 600, nota 7.

[6] Cod. D *vere et proprie.*

[7] Vide I. Sent. d. 27. p. II. q. 2. — In fine arg. D *cognitorum* pro *dictorum.*

[8] Ioan. 1, 3: Omnia per ipsum facta sunt. — Verbo *Manifestum* D F praemittunt *Satis* (textus originalis *Satis itaque*).

[9] Quia universalius, sicut genus simplicius est speciebus; cfr. Aristot., XI. Metaph. c. 1. (X. c. 1.).

[10] Scilicet in qua sunt eiusdem rationis et eodem nomine denominantur extrema; cfr. tom. I. pag. 346, nota 5.

[11] Ut docet Aristot., V. Metaph. text. 20. (IV. c. 15.). — Inferius pro *transumtive* D F H *interpretative.*

illa quae tantum est: si ergo[1] maior similitudo est maior ratio cognoscendi, ergo Deus magis cognoscit unam creaturam quam aliam.

7. Item, si intellectus noster esset omnino in actu, non indigeret similitudine: ergo cum divinus intellectus omnino sit in actu[2] et lux respectu omnis cognoscibilis, videtur, quod ad Dei cognitionem nulla requiritur ratio similitudinis.

8. Item, similitudo est ratio ductiva in aliud, scilicet in illud cuius est similitudo; ubi autem est talis ductio, ibi est decursus et collatio ratiocinativa, hoc autem nullo modo competit divinae cognitioni: ergo nec ratio similitudinis.

9. Item, veritas est ratio cognoscendi, ergo in potissima cognitione potissime salvatur intentio veritatis; sed veritas magis salvatur in ipsa re quam in eius similitudine: ergo si divina cognitio est nobilissima, non cognoscit res per similitudines, sed per essentias.

10. Item, Philosophus, in tertio de Anima[3]: « In separatis a materia idem est *quod* intelligitur et *quo* »; sed Deus est omnino separatus a materia: ergo *quod* cognoscit et *quo* cognoscit est idem. Sed cognoscit res extra: ergo cognoscit eas per suas essentias, non per similitudines aliquas.

11. Item, ubicumque est immediata et indivisa coniunctio cognoscentis et cognoscibilis, non est opus similitudine; sed Deus est intimus cuilibet rei creatae: ergo ad eius cognitionem non indiget aliqua similitudine.

12. Item, nobilior est modus cognoscendi per essentiam quam per similitudinem; quod patet, quia iste modus cognoscendi spectat ad tertium caelum, sicut dicit Augustinus duodecimo super Genesim ad litteram[4]: ergo si nobiliora sunt Deo tribuenda, videtur, quod magis conveniens sit ponere, quod Deus cognoscat res per essentias quam per similitudines.

13. Item, quanto cognitio est nobilior, tanto immediatior est coniunctio et unio cognoscentis ad cognoscibile; sed divina cognitio habet omnimodam nobilitatem: ergo et perfectissimam unionem. Sed immediatior est coniunctio[5] et unio, quando cognoscens unitur cognoscibili quantum ad eius essentiam, quam quantum ad eius similitudinem: ergo etc.

CONCLUSIO.

Deus cognoscit res per rationes aeternas, quae sunt rerum similitudines exemplares et perfectissime repraesentativae ac expressivae atque idem essentialiter, quod est ipse Deus.

Respondeo: Dicendum, quod secundum beatum Dionysium et secundum beatum Augustinum in pluribus locis, Deus cognoscit res per rationes aeternas. **Conclusio 1.** Ait enim beatus Dionysius in libro de Divinis Nominibus, capitulo quinto[6]: « *Exemplaria* dicimus esse in Deo existentium rationes substantificatas et singulariter praeexistentes, quas theologia *praedefinitiones* vocat, et divinas et bonas voluntates existentium determinativas et effectivas, secundum quas supersubstantialis existentia omnia praedefinivit et produxit ». Item, Augustinus in primo Confessionum, circa principium, ad Deum loquens, ait sic: « Deus et dominus omnium quae creasti, et apud te rerum omnium instabilium stant causae, et rerum omnium mutabilium immutabiles manent origines, et omnium irrationabilium et temporalium sempiternae vivunt rationes ». Item, in undecimo de Civitate Dei, capitulo decimo[7], ait idem: « Non multae, sed una sapientia est, in qua sunt infinita quaedam eique finiti thesauri rerum intelligibilium, in quibus sunt omnes invisibiles atque incommutabiles rationes rerum, etiam visibilium et mutabilium, quae per ipsam factae sunt, quoniam Deus non aliquid nesciens fecit » etc.

Hae autem sempiternae rationes non sunt rerum essentiae verae et quidditates, cum non sint aliud a Creatore; creatura autem et Creator necessario habent essentias differentes: et ideo necesse est, quod sint formae exemplares, ac per hoc ipsarum rerum similitudines repraesentativae; et ideo cognoscendi rationes sunt, quia cognitio, hoc ipso quod cognitio, assimilationem dicit et expressionem inter cognoscentem et cognoscibile. Et ideo ponendum est, secundum quod Sancti dicunt et rationes ostendunt, Deum cognoscere res per earum similitudines. **Conclusio 2.**

Ad intelligentiam autem ipsius quaestionis et obiectorum notandum est, quod *similitudo* dupliciter dicitur: uno modo per convenientiam duorum in ter- **Similitudo duplex.**

---

[1] C addit *similitudo in Deo est ratio cognoscendi*, et in fine arg. subiungit *sed hoc est falsum: ergo etc.*

[2] D E H *sit actus.*

[3] Text. 15. (c. 4.), ubi docet, in substantiis immaterialibus idem esse intelligens ac intelligibile, et sic idem a se et per se intelligi. — In fine arg. pro *aliquas* F *suas.*

[4] Cap. 6. n. 15. seqq., ubi distinguit triplicem visionem, scil. corporalem (per corporis sensus), spiritualem et intellectualem; ultima respondet *tertio caelo*, in quod raptus est Apostolus Paulus (II. Cor. 12, 2.).

[5] Ita H, in aliis *cognitio.*

[6] Paragr. 8. — D H haec verba Dionysii omittunt et verborum August., I. Confess. c. 6. n. 9, principium sic exhibent: Tu Domine, qui et semper vivis, et nihil moritur in te, quoniam ante primordia saeculorum et ante omne, quod vel ante dici potest, tu es et Deus es etc.

[7] Num. 3. Post *Non*, pro quo H cum textu originali *Neque*, E H, textu originali approbante, addunt *enim*. Subinde post *in qua sunt* textus originalis prosequitur *immensi quidam atque infiniti thesauri* (Col. 2, 3.); de hoc loco cfr. supra pag. 1, nota 2.

tio, per quem modum dicitur esse « similitudo rerum differentium eadem qualitas[1] ». Alio modo dicitur *similitudo*, quia unum est similitudo alterius; et hoc est dupliciter: quaedam est similitudo *imitativa*, et sic creatura est similitudo Creatoris; quaedam autem est similitudo *exemplativa*, et sic in Creatore ratio exemplaris est similitudo creaturae. Utroque autem modo dicta similitudo, videlicet *imitativa* et *exemplativa*, est *exprimens et expressiva*[2]; et haec est similitudo, quae requiritur ad rerum notitiam habendam. — Sed *notitia* quaedam est *causans res*, quaedam est *causata a rebus*. Ad notitiam *causatam a rebus* requiritur similitudo *imitativa*[3]; et haec similitudo est ab extra, et ideo aliquam compositionem et additionem ponit circa intellectum cognoscentem; et inde est, quod attestatur imperfectioni. — Ad notitiam autem *causantem res* requiritur similitudo *exemplativa*, et haec quidem non est ab extra nec inducit aliquam compositionem nec attestatur alicui imperfectioni, sed omnimodae perfectioni. Quia enim ipse intellectus divinus est summa lux et veritas plena et actus purus; sicut divina virtus in causando res sufficiens est se ipsa omnia producere, sic divina lux et veritas omnia exprimere; et quia *exprimere* est actus intrinsecus, ideo aeternus; et quia expressio est quaedam assimilatio, ideo divinus intellectus, sua summa veritate omnia aeternaliter exprimens, habet aeternaliter omnium rerum similitudines exemplares, quae non sunt *aliud* ab ipso, sed sunt quod est essentialiter[4]. — *Rursus*, quia exprimit in quantum summa lux et actus purus, ideo exprimit lucidissime, expressissime, perfectissime, ac per hoc aequaliter et secundum intentionem similitudinis in nullo diminutae; et hinc est, quod omnia cognoscit perfectissime, distinctissime et integerrime. — His visis, facile est ad obiecta respondere.

Subdistinctio. Notitia duplex. De prima. De secunda. Notandum.

1. Ad illud ergo quod primo obiicitur de Anselmo, dicendum, quod Anselmus loquitur ibi de similitudine, quae est causata a rei veritate; unde accipit ibi *similitudinem*, secundum quod exprimit sub ratione imitationis potius quam exemplaritatis; et hoc modo ponitur in producto respectu *producentis*, et non e converso, sicut subdit[5]; alio vero modo nihil impedit poni in producente respectu *producti*.

Solutio oppositorum.

2. Ad illud quod obiicitur: ubicumque est similitudo, ibi est convenientia etc.; dicendum, quod similitudo, quae est convenientia duorum in tertio, non ponitur in Deo respectu creaturae; sed similitudinem, qua aliquid dicitur esse *imitativum* alicuius, bene contingit ponere in *creatura* respectu Creatoris, et similitudinem, qua aliquid dicitur esse *exemplativum* alicuius, in *Creatore* respectu creaturae. Ad hanc enim similitudinem non requiritur convenientia per participationem alicuius *communis*, sed sufficit convenientia *ordinis* secundum rationem causantis et causati, exprimentis et expressi.

3. 4. Ad illud quod obiicitur, quod similitudo est relatio aequiparantiae etc.; dicendum, quod verum est de illa similitudine, quae causatur per convenientiam unius tertii participati; et hoc modo non ponimus eam hic. — Et per hoc patet responsio ad illud quod obiicitur de aequalitate. — Quod tamen quaeritur: cur non est aliquo modo aequalitas, sicut similitudo? dicendum, quod *aequalitas* includit in se commensurationem, quae nullo modo potest esse inter finitum et infinitum; *similitudo* autem dicit expressionem, et haec bene potest esse inter Creatorem et creaturam. Unde sicut non sequitur: hoc non aequatur illi, ergo non imitatur illud, vel non exemplatur ab illo; sic intelligendum est in proposito.

Notandum.

5. Ad illud quod obiicitur, quod si aliqua est similitudo inter Creatorem et creaturam, minima est etc.; iam patet responsio: quia similitudo per *participationem* non solum minima est, verum etiam nulla; similitudo vero per *imitationem* est maior et minor in creatura, secundum quod ipsa plus vel minus accedit ad bonitatem divinam; similitudo autem per *exemplationem* et *expressionem* summa est in Creatore respectu omnis creaturae, quia ipsa veritas, cum sit summa lux, summe exprimit omnia; et ideo non sequitur, quod magis cognoscat unam creaturam quam aliam.

Notandum.

6. Ad illud quod obiicitur, quod una creatura magis assimilatur Deo quam alia etc.; iam similiter patet responsio: hoc enim verum est de similitudine *imitativa* ex parte creaturae; sed haec non est ratio cognoscendi, sed altera, videlicet *exemplativa*, quae summe[6] et aequaliter exprimit omnia.

7. Ad illud quod obiicitur, quod si intellectus noster esset omnino in actu, non indigeret similitudine etc.; dicendum, quod verum est, quod non indigeret similitudine accepta vel recepta *ab extra*, sed nihilominus ipse uteretur *se* ut similitudine ad cognoscendum alia; et hoc modo, non alio, ponimus similitudinem in cognitione divina.

8. Ad illud quod obiicitur, quod similitudo est ratio ductiva in aliud etc.; dicendum, quod verum est de similitudine, quae dependet a re *extra*; de

---

[1] Ut ait Boeth. III. de Differentiis topic. Cfr. tom. IV. pag. 139, nota 5. — De duplici hac similitudine cfr. I. Sent. d. 35. q. 1. in corp. et ad 2, ubi refertur similitudo *univocationis* (duorum in tertio), *imitationis* et *expressionis*.

[2] Scilicet quatenus intellectui facit obiecta cognoscere; cfr. I. Sent. d. 35. q. 1. in corp., et Hexaëm. Serm. 12. et etiam solut. ad 9.

[3] Ita recte A G, alii *exemplativa*.

[4] Ita B E G (G supplet *id* ante *quod*), qui tamen perperam omittunt *aliud* ante *ab ipso*, refragantibus aliis codd., sed hi deinde corrupte varia exhibent.

[5] Loc. cit.: In factis vero non esse simplicem absolutamque essentiam, sed verae illius essentiae vix aliquam imitationem. Unde necesse est, non idem Verbum secundum rerum creatarum similitudinem magis vel minus esse verum, sed omnem creatam naturam eo altiori gradu essentiae dignitatisque consistere, quo magis illi propinquare videtur.

[6] C *simul similiter*, F *similiter*.

alia autem similitudine non est verum, quod per modum decursus et viae, sed solum per modum lucis perfecte exprimentis et quietantis ipsum[1] cognoscentem.

Veritas duplex. 9. Ad illud quod obiicitur, quod veritas est ratio cognoscendi etc.; dicendum, quod veritas dupliciter dicitur: uno modo *veritas* idem est quod *rei entitas*, secundum quod dicit Augustinus in Soliloquiis[2], quod « verum est id quod est ». Alio modo veritas est *lux expressiva in cognitione intellectuali*, secundum quod dicit Anselmus in libro de Veritate[3], quod « veritas est rectitudo sola mente perceptibilis ». Notandum. Primo modo *veritas* est ratio cognoscendi, sed remota; secundo modo est ratio cognoscendi proxima et immediata. Cum ergo dicitur, quod veritas magis salvatur in ipsa rei entitate quam in similitudine; verum est de veritate primo modo, non secundo. Sed veritas illa, quae est ratio cognoscendi proxima et immediata, illa magis salvatur in similitudine, quae est apud intellectum, maxime et potissime in illa similitudine, quae est *exemplativa* rerum; illa enim similitudo exemplaris perfectius exprimit rem, quam ipsa res causata exprimat se ipsam. Et propter hoc Deus perfectius cognoscit res per similitudines illas, quam cognosceret per suas essentias; et Angeli perfectius cognoscunt in Verbo quam in proprio genere. Propter quod et Augustinus frequenter dicit[4], quod cognitio in Verbo assimilatur luci diei, cognitio autem in proprio genere assimilatur vesperi, propter hoc quod omnis creatura tenebra est respectu divinae lucis

10. Ad illud autem quod obiicitur, quod in separatis a materia non differt etc.; dicendum, quod verbum illud non tantum intelligitur de separatis a materia a parte intelligentium[5], verum etiam intelligibilium, utpote quando separatum a materia intelligit separatum a materia, tunc idem erit *quod intelligit* et *quo intelligitur;* et hoc non semper, sed quando intellectus convertitur in se ipsum. Et hoc locum habet, quando Deus intelligit se; non autem habet locum in ipso respectu creaturae, quia, licet Deus sit separatus a materia, non tamen res intellectae.

11. Ad illud autem quod obiicitur, quod ubi est immediatio cognoscentis et cognoscibilis etc.; dicendum, quod unio cognoscentis et cognoscibilis dupliciter potest esse: Unio duplex. aut secundum rationem *essendi* et *conservandi* et *causandi;* aut secundum rationem *cognoscendi.* Tunc autem est immediata coniunctio secundum rationem *causandi,* quando causa immediate producit et causat et tenet effectum; tunc autem est immediata coniunctio secundum rationem *cognoscendi,* quando cognoscens cognoscit cognoscibile vel per essentiam cognoscentis, vel per essentiam cogniti; et tunc non est opus similitudine intermedia, quae differat ab utroque extremorum. Nihilominus tamen ipsa essentia, in quantum est ratio cognoscendi, tenet rationem similitudinis; et hoc modo ponimus similitudinem circa divinam cognitionem, quae non est aliud quam ipsa essentia cognoscentis.

12. Ad illud quod obiicitur, quod nobilior est cognitio per essentiam quam per similitudinem etc.; dicendum, quod verum est de illa similitudine, quae Notandum. est abstracta et causata ab ipsa rei essentia, cuiusmodi requiritur similitudo ad cognitionem causatam; sed non est verum de similitudine, quae est idem quod essentia cognoscentis. Perfectior enim est cognitio, qua cognoscens utitur se ipso ut similitudine ad cognoscendum aliquid, quam cognitio, qua cognoscens recipit aliquid ex parte cogniti[6].

13. Ad illud autem quod obiicitur, quod quanto cognitio est nobilior, tanto immediatior est coniunctio et unio cognoscentis ad cognoscibile etc.; iam patet responsio: quia similitudo, quae non est aliud quam ipsum cognoscens, non ponit distantiam aliquam secundum rem nec etiam secundum rationem, quia cognoscens in quantum cognoscens dicit rationem similitudinis; et ideo similitudo, quae est ratio[7] cognoscendi, in nullo egreditur extra rationem cognoscentis et cognoscibilis.

QUAESTIO III.

Utrum Deus res cognoscat per similitudines realiter differentes.

Supposito, quod Deus cognoscat res per similitudines exemplares, quaeritur, utrum per similitudines realiter differentes. Et quod sic, videtur:

Ad oppositum. 1. *Auctoritate.* Augustinus, Octoginta trium Quaestionum, quaestione de ideis[8]: « Si dici recte aut credi non potest, Deum condidisse omnia irrationa-

---

[1] F *spiritum.*

[2] Libr. II. c. 5. n. 8: Verum mihi videtur esse id quod est.

[3] Sive in Dialogo de veritate, c. 11.

[4] Cfr. II. Sent. d. 4. a. 3. q. 2, ubi diversi loci August. in nota 5. allegati sunt. — Superius vocibus *quam cognosceret* D H interserunt *si*, et post *cognoscunt* A supplet *res*.

[5] A B *intellectus.* Inferius post *tunc* F prosequitur *enim idem intelligit se, non autem habet* etc. Pro *quod intelligit* D H *quod intelligitur.*

[6] Vide I. Sent. d. 35. q. 1. ad 3.

[7] F *medium.*

[8] Quaest. 46. n. 2. — Cfr. I. Sent. d. 35. q. 2. seqq., ubi eadem quaestio solvitur.

biliter; restat, ut omnia sint ratione condita, nec eadem ratione homo, qua equus; hoc enim absurdum est existimare: singula igitur propriis sunt creata rationibus».

2. Item, ibidem[1]: «Ideae sunt formae incommutabiles, quae divina intelligentia continentur»; sed omnis forma res: ergo si plures sunt formae, plures sunt res. Si ergo ideae sunt plures, necesse est, eas realiter esse differentes.

3. Item, Dionysius, de Divinis Nominibus, capitulo quinto[2]: «Exemplaria in Deo esse dicimus existentium rationes substantificas et singulariter praeexistentes, quas theologia *praedefinitiones* vocat»; sed diversarum rerum diversae sunt rationes substantificae: ergo cum res creatae realiter sint diversae, necesse est, rationes illas substantificas esse realiter distinctas.

4. Item, Philosophus, septimo Metaphysicae[3]: «Omne agens per exemplar in fine operationis est forma rei actae»; sed Deus est agens ad exemplar: ergo si formae completivae rerum factarum habent differentiam realem, necesse est, rationes illas exemplares habere diversitatem realem.

5. Item, hoc ipsum videtur *ratione*. Deus est agens a proposito[4]; sed agens a proposito non producit res, nisi habeat eas penes se; ergo si producit rerum diversitatem, necesse est, quod penes se habeat ipsas sub ratione diversitatis. Sed non habet eas nisi per earum rationes: ergo necesse est, rerum rationes realiter diversificari.

6. Item, quidquid res habent accipiunt a Deo; ergo cum habeant diversitatem ad invicem, recipiunt illam ab illa nobilissima arte: ergo si illam inde accipiunt, necesse est, illam ibi reperiri. Sed non est ibi nisi in rationibus exemplaribus: ergo necesse est, illas realiter distingui.

7. Item, oppositorum effectuum oppositae sunt causae proximae et immediate et uniformiter agentes[5]; sed rationes exemplares rerum sunt causae proximae et immediate et uniformiter agentes: ergo cum sint causae rerum non tantum diversarum, verum etiam oppositarum; necesse est, quod non tantum distinguantur realiter, verum etiam ad invicem opponantur.

8. Item, «numerus, ut dicit Boethius[6], fuit maximum in animo Conditoris exemplar»; et Augustinus in secundo de Libero Arbitrio dicit, quod idem est numerus et sapientia; et constans est, quod non reperitur in Deo numerus exemplaris nisi quantum ad rationes exemplares. Si ergo numerus veram ponit pluralitatem, et in illis rationibus vere et proprie ponitur ratio numeri: vere ergo et proprie ponitur diversitas realis.

9. Item, ad perfectionem cognitionis facit distincte cognoscere: ergo perfectissima cognitio[7] distinctissime cognoscit; sed Deus non cognoscit res nisi eo modo, quo eas penes se habet: ergo necesse est, quod eas penes se habeat distinctissime. Sed non habet eas nisi per rationes suas: ergo necesse est, eas esse distinctissimas: ergo non tantum est ibi distinctio secundum rationem, verum etiam secundum rem.

10. Item, Deus non aliter cognoscit res intra se et extra se, immo uniformiter; sed extra cognoscit eas sub reali distinctione: ergo et intra. Sed eo modo cognoscit, quo habet: ergo penes se habet eas ut realiter distinctas.

11. Item, simile simili cognoscitur; haec est per se vera, cum dicat Augustinus nono de Trinitate[8]: «Omnis secundum speciem notitia similis est ei rei, quae cognoscitur»: ergo *ab oppositis*, dissimile dissimili cognoscitur; sed dissimilia sunt cognita realiter[9]: ergo et rationes cognoscendi sunt realiter dissimiles, ergo et realiter differentes.

12. Item, quod est simile uni oppositorum in quantum tale est dissimile eius opposito: ergo si idea albi est similis albo, est dissimilis nigro, pari ratione et idea nigri dissimilis est albo: ergo necesse est, ideas albi et nigri esse dissimiles a se invicem: ergo et realiter differentes.

13. Item, idea est similitudo; aut ergo secundum *totum*, aut secundum *partem*. Si secundum *partem:* ergo nunquam per eam totaliter res cognoscitur. Si secundum *totum;* sed quaecumque sunt similia secundum totum alicui uni, secundum totum[10] in nullo sunt dissimilia: ergo si una esset similitudo creaturarum secundum rem, impossibile esset, eas realiter esse differentes. Sed constat, quod realiter differunt: ergo necesse est, quod eis correspondeat realis differentia similitudinum exemplarium.

14. Item, ratio exemplaris est similitudo rei cognitae; aut ergo similitudo *communis*, aut *pro-*

---

[1] Textus originalis: Sunt namque ideae principales formae quaedam vel rationes rerum stabiles atque incommutabiles, quae ipsae formatae non sunt, ac per hoc aeternae ac semper eodem modo sese habentes, quae in divina intelligentia continentur.

[2] Paragr. 8.

[3] Text. 23. (VI. c. 7.), ubi ostendit, quomodo fiant ea quae fiunt ab arte [i. e. quorum forma est in anima], scil. ex sanitate v. g. et ex domo in anima existente fieri sanitatem et domum in materia.

[4] Vide supra pag. 7, nota 4.

[5] Aristot., II. de Generat. et corrupt. text. 56. (c. 10.) et IV. Meteor. text. 41. (c. 7.): Contrariae contrariorum causae.

[6] Libr. I. Arithmet. c. 2: Hoc enim fuit principale in animo Conditoris exemplar. — Sententia August. habetur II. de Lib. Arb. c. 11. n. 30. seqq. Cfr. Glossa *ordinaria* (ex Rabano) in Sap. 11, 21: Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti. — Finem arg. D exhibet sic: *videtur, quod vere et proprie poneretur ratio diversitatis realis.*

[7] C *perfectissime cognoscens*, qui in fine arg. legit *ergo habet eas distinctissimas; quare non tantum distinguuntur secundum rationem, verum etiam secundum rem.*

[8] Cap. 11. n. 16: Sed omnis... ei rei, quam novit.

[9] Supple: dissimilia.

[10] D G omittunt *secundum totum*, C addit *ipsa inter se.*

pria. Si *communis:* ergo per eam non cognoscuntur proprietates rerum; si *propria;* sed similitudines propriae multiplicantur secundum pluralitatem rerum: si igitur res creatae sunt realiter diversae, necesse est, et earum similitudines realiter differre ad invicem.

15. Item, appelletur *A* ratio, qua factus est homo; *B* ratio, qua factus est asinus; constans est, quod *A* non est *B*: si ergo illa quorum unum de altero non praedicatur in divinis differunt realiter, et non solum secundum rationem; videtur, quod illa sint realiter diversa. *Minor* manifesta est, quia licet bonitas, sapientia et potentia sint differentia ratione, nihilominus tamen praedicantur de se invicem.

16. Item, *A* non est similitudo asini, nec *B* similitudo hominis: ergo *A* aliquo modo plus accedit ad hominem quam ad asinum; sed hoc non esset, nisi aliquo modo plus conveniret cum homine [1] *A* quam *B*; hoc autem esse non posset, nisi aliquo modo haberet differentiam realem: ergo etc.

17. Item, si rationes illae ideales plurificantur ratione, aut rationi respondet *aliquid*, aut *nihil.* Si *nihil:* ergo vana est; si *aliquid:* ergo necesse est aliquo modo, quod in illis rationibus sit differentia realis.

18. Item, rationes illae aut differunt ratione *connotati,* aut ratione *sui.* Si ratione *connotati:* ergo cum illud sit temporale, erit [2] causa aeterni; si ratione *sui;* sed quae se ipsis distinguuntur, realiter differunt: ergo rationes illae realiter diversificantur.

19. Item, si differunt ratione *connotati:* ergo cum verbum magis connotet effectum quam ratio vel idea — quia, ut dicitur Octoginta tribus Quaestionibus [3], « Verbum dicit operativam potentiam » — videtur ergo, quod si hoc esset causa, plura in divinis dicerentur esse verba; sed constat, quod hoc est falsum: ergo ad hoc, quod plures rationes dicantur, non sufficit differentia *connotatorum.*

20. Item, res causatae sunt a rationibus et non e converso: ergo et pluralitas rationum est prior pluralitate rerum connotatarum: ergo si plurificantur, hoc non facit differentia *connotatorum;* necesse est ergo, quod se ipsis realiter distinguantur.

21. Item, pluralitas personarum maior est quam pluralitas specierum vel rationum; sed divinae simplicitati non repugnat realis differentia personarum [4]: ergo nec pluralitas realis rationum idealium. Si ergo Sancti dicunt, eas esse plures; videtur, quod fatendum sit, eas esse realiter differentes.

Fundamenta.

Sed contra: 1. Dionysius capitulo quinto [5] de Divinis Nominibus, loquens de Deo dicit sic: « Omnia quidem in se praehabet secundum unam simplicitatis excellentiam, omnem duplicitatem renuens ». Si ergo Deus praehabet in se res per rerum rationes; et illae refugiunt omnem duplicitatem: ergo nullam habent realem diversitatem.

2 Item, ibidem [6]: « Multorum participantium unus sol causas in se ipso uniformiter praeaccipit; multo fortius in causa ipsius et omnium praeexistere existentium omnium exemplaria secundum supersubstantialem unionem est concedendum »; sed hoc non esset, si rationes illae essent realiter distinctae: ergo nullam habent realem diversitatem.

3. Item, Augustinus, sexto de Trinitate, decimo capitulo [7]: « Filius est ars omnipotentis plena omnium rationum viventium, et omnia in ipso unum sunt »; sed hoc non esset, si rationes illae essent realiter diversae: ergo necessario sunt realiter indistinctae.

4. Item, hoc ipsum ostendit Dionysius, de Divinis Nominibus, quinto capitulo [8], tali ratione: omnes lineae originaliter sunt in puncto, et omnes numeri in unitate; et tamen ex hoc non ponitur in puncto et in unitate realis diversitas in creatura: ergo nec in causa suprema.

5. Item, non est status nisi in uno; sed in quolibet genere causae necesse est ponere statum [9]: ergo si Deus est causa exemplaris, in qua est status omnium causarum formalium; necesse est ergo, quod habeat omnimodam unitatem secundum rem.

6. Item, quod est perfectius Deo est attribuendum; sed perfectius est uno cognoscere plura, quam pluribus plura: ergo etc.

7. Item, divina cognitio est infinita, ergo nullo modo est arctata nec limitata: ergo nec ratio cognoscendi in Deo aliquo modo limitatur; sed si ad plures res cognoscendas requirerentur plures rationes realiter differentes, tunc esset aliquo modo limitata et arctata [10]: ergo si hoc est impossibile ponere, impossibile est, quod rationes illae sint realiter diversae.

8. Item, ratio cognoscendi in divinis nominat quid essentiale, quia commune tribus personis; sed

---

[1] D G addunt *quam cum asino, vel plus.* Inferius pro *haberet* B G H *haberent.*

[2] C supplet *temporale.*

[3] Quaest. 63: Sed hoc loco melius *verbum* interpretamur, ut significetur non solum ad Patrem respectus, sed ad illa etiam, quae per Verbum facta sunt operativa potentia; *ratio* autem, etsi nihil per illam fiat, recte ratio dicitur. — Pro *ut dicitur* G *ut dicit Augustinus.* Infra pro *plura* F *pluralitatis;* fortasse legendum: *si hoc esset causa pluralitatis, plura in divinis* etc.

[4] Vide infra Quaest. de Trin. q. 3. a. 2.

[5] Paragr. 9. Pro *renuens* (ἀπαναινομένη) Scotus Erigena et abbas Vercellensis utuntur voce *respuens.*

[6] Paragr. 8.

[7] Num. 11: Ars quaedam omnipotentis atque sapientis Dei plena omnium rationum viventium incommutabilium, et omnes unum in ea, sicut ipsa unum de uno, cum quo unum. — D G finem arg. sic exhibent: *ergo nullam habent realem diversitatem.*

[8] Paragr. 6. Nonnulli codd. allegant etiam *c. 2,* ubi § 5. de *lineis* agitur. — Inferius pro *realis* A B C E H *realiter.*

[9] Ut ostendit Aristot. II. Metaph. text. 5. seqq. (l. brevior, c. 2.). — Superius pro *in uno* D G H *in summo.* Aristot., II. de Caelo et mundo, text. 22. (c. 4.): Prius natura in unoquoque genere est *unum* multis et simplex composito. Cfr. tom. II. pag. 26, nota 11, pag. 99, nota 3. et pag. 355, nota 3.

[10] A B E perperam *tunc essent... limitatae et arctatae.*

quae essentialia sunt in divinis, nullo modo plurificantur secundum rem, quia, si realiter plurificarentur, essent in divinis [1] plures essentiae; sed hoc est impossibile: ergo impossibile est, rationes illas realiter differre.

9. Item, quaecumque distinguuntur realiter aut distinguuntur *origine*, aut *qualitate*, sicut dicit Richardus [2]; sed rationes illae non possunt distingui *qualitate*, quia talis distinctio non cadit in divinis; nec *origine*, quia una non manat ab alia: ergo impossibile est, eas esse realiter diversas.

10. Item, rationes illae aeternae sunt rerum productivae; aut ergo *producentes tantum*, aut *producentes et productae*. Si *producentes et productae:* ergo cum producens et productum distinguantur realiter, rationes illae realiter a Deo distinguerentur, cum non sit dare aliquid aliud, a quo producantur: ergo non essent ipse Deus, nec Deus se ipso cognosceret res; quod est impossibile. Si sunt *producentes tantum:* ergo tenent rationem principii solius; sed principium tale est principium primum, et principium primum non est nisi unice unum: ergo impossibile est, quod rationes illae realiter distinguantur.

11. Item, ratio exemplaris nominat illud, per quod res cognoscitur; sed illud quo res cognoscitur non est nisi forma: ergo si Deus cognosceret res per rationes exemplares realiter differentes, necesse esset, ipsum divinum *esse* esse multiforme. Sed hoc est omnino impossibile: ergo et primum.

12. Item, si realiter distinguuntur; cum sint res, quibus est fruendum, et res, quibus est fruendum, faciunt nos beatos [3]; nullus esset beatus, nisi cognosceret omnes rationes exemplares, sicut nullus est beatus, cui deest notitia alicuius trium personarum. Sed hoc est falsum et absurdum: ergo et primum.

13. Item, ratio idealis in Deo non dicit quid inhaerens, sed magis per se stans, quemadmodum et Verbum: ergo si plures essent rationes realiter differentes; quot sunt ibi rationes, tot essent substantiae per se stantes: ergo tot essent divinae personae, vel essentiae, quot sunt ideae. Sed hoc est falsum et contra fidem: ergo erroneum [4] est dicere, eas realiter differre.

14. Item, si realiter differunt, aut sicut *res absolutae*, aut sicut *respectus;* sed non sicut *respectus*, quia nullus respectus censetur nomine eius, ad quod refertur, maxime in relatione superpositionis [5]; sed *ratio hominis* dicitur ipse homo: in Deo ergo ratio idealis non est imposita a respectu reali. Si igitur plurificantur realiter, plurificantur sicut *formae absolutae;* ergo si hoc est impossibile, impossibile est, rationes illas realiter differre.

15. Item, si distinguuntur realiter sicut diversi *respectus reales;* cum in respectu reali relativa sint simul natura [6], simul natura essent idea et ideatum, ergo Creator et creatura; sed hoc est omnino absurdum: ergo impossibile est, quod rationes illae diversificentur sicut diversi *respectus reales;* nec sicut diversae *res absolutae;* hoc constat: ergo nullam habent realem diversitatem.

16. Item, omnis realis diversitas aut facit aliud et aliud, aut alium et alium, aut alterum et alterum [7]; sed nullo istorum modorum est ponere circa illas aeternas rationes, quia nec est ibi essentialis diversitas nec personalis nec accidentalis: ergo nullo modo est distinctio vel differentia realis.

CONCLUSIO.

Deus res cognoscit se ipso ut similitudine expressiva omnium, ita ut rationes ideales non plurificentur in Deo secundum rem, sed tantum secundum rationem.

Respondeo: Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod absque dubio Deus res cognoscit; et quod se ipso cognoscit; et quod cognoscit se ipso ut similitudine; et quod similitudo illa, qua cognoscit, non est accepta similitudo ab extra nec similitudo per convenientiam in aliqua tertia natura, sed similitudo illa nihil aliud est quam veritas expressiva, sicut ostensum fuit in quaestione praemissa. Dicere ergo, quod Deus cognoscit res se ipso ut similitudine, non est aliud quam dicere, quod Deus cognoscat res se ipso ut veritate sive ut summa luce res ceteras [8] exprimente. Et quoniam divina veritas potentissima est ad res omnes totaliter exprimendas, sicut divina virtus ad res omnes totaliter faciendas; ideo Deus cognoscit se ipso ut veritate exprimente res multimodas et totaliter. Potens est autem divina veritas, quamvis sit una, omnia exprimere per modum similitudinis exemplaris, quia ipsa est omnino *extra genus* et ad nihil coarctata; ipsa etiam est actus purus, cetera autem respectu eius sunt materialia et possibilia. Quoniam ergo unum secundum formam potest assimilari pluribus secundum materiam, sicut

Conclusio I · Notandum.

---

[1] C *alias in divinis essent,* D G *quia sic essent in Deo.*
[2] Scil. a S. Victore, IV. de Trin. c. 13. seq. Cfr. tom. II. pag. 103, nota 6. et pag. 104, nota 5.
[3] Secundum August., I. de Doctr. christiana, c. 31. n. 34.
[4] B *haereticum.*
[5] Relatio praedicamentalis dividitur in relationem *aequiparantiae* (v. g. similitudinis) et relationem *disquiparantiae;* posterior sub se continet relationes *superpositionis* v. g. relationes patris, domini, causae, producentis etc., et relationes *suppositionis* v. g. filii, servi, effectus, producti etc.
[6] Vide Aristot., de Praedicam. c. *de His quae ad aliquid.*
[7] Cfr. Porphyr., de Praedicab. c. *de Differentia.* — Hoc arg. desideratur in C D G. — Inferius ex E H posuimus *accidentalis*, in aliis *actualis.*
[8] Pro *ceteras*, quod G omittit, A H *creatas.* D *omnes res terrenas.*

patet de albedine in homine et lapide; cum ipsa veritas indifferenter se habeat ad omnia, et cetera sint sibi materialia, ipsa ut actus purus esse potest similitudo expressiva omnium.

Conclusio 2.

In hac autem expressione est tria intelligere, scilicet ipsam *veritatem*, ipsam *expressionem* et ipsam *rem*. *Veritas* exprimens una sola est et re et ratione; ipsae autem *res*, quae exprimuntur, habent multiformitatem vel actualem, vel possibilem; *expressio* vero, secundum id *quod* est, nihil aliud est quam ipsa veritas; sed secundum id *ad quod* est, tenet se ex parte rerum, quae exprimuntur. Unde expressio unius rei et alterius rei *in* divina, vel *a* divina veritate, secundum id *quod* est, non est aliud et aliud; sed secundum id *ad quod* est, plurificari dicitur; quia exprimere hominem non est exprimere asinum, sicut praedestinare Petrum non est praedestinare Paulum, nec creare hominem est creare Angelum, licet actus divinus sit unus. Quoniam ergo rationes ideales nominant ipsas expressiones divinae veritatis respectu rerum, ideo plurificari dicuntur non secundum id *quod significant*, sed secundum id *quod connotant*, non secundum id *quod* sunt, sed secundum id *ad quod* sunt sive ad quod comparantur. Et quia ad illud sunt non secundum *realem respectum*, qui sit in Deo, quia Deus ad nihil extrinsecum realiter refertur, sed solum secundum *rationem intelligendi*, cui correspondet realis respectus in actu vel aptitudine ex parte rerum [1]: ideo dicendum, quod rationes ideales in Deo plurificantur non secundum *rem*, sed secundum *rationem*, quae quidem ratio non tantum est ex parte intelligentis, sed etiam ex parte rei intellectae.

Tria in hac expressione.

Conclusio 3.

Conclusio 4.

Huius autem simile non perfecte reperitur in creatura; sed si intelligeretur per impossibile, quod lux esset sua illuminatio et irradiatio; dicere possumus, quod eiusdem lucis et luminis essent plures irradiationes, propter hoc quod irradiatio dicit diametralem sive orthogonalem [2] ipsius luminis directionem; propter quod diversorum illuminatorum plures dicerentur irradiationes, in una tamen luce et in uno lumine. Sic et in proposito intelligendum est, quia ipsa divina veritas est lux, et ipsius expressiones respectu rerum sunt quasi luminosae irradiationes, licet intrinsecae, quae determinate ducunt et dirigunt in id quod exprimitur. Et hoc est quod dicit Dionysius septimo capitulo [3] de Divinis Nominibus: « Non ex entibus entia dicens novit divinus intellectus, sed ex se ipso et in ipso secundum omnium causam, notitiam et scientiam et substantiam praehabet et praeconcipit, non secundum ideam singulis se immittens; hoc est, non secundum ideas realiter differentes, sed secundum unam causae excellentiam omnia noscens et continens, sicut et lux secundum causam in se notitiam tenebrarum praeaccepit et non aliunde cognoscens tenebras quam a lucis defectu. Sese igitur divina sapientia agnoscens, cognoscit omnia materialia immaterialiter, et indivisim divisibilia, et singulariter multa, ipso uno omnia cognoscens et producens ». In quo manifeste ostendit Dionysius, quod in ratione cognoscendi non cadit realis pluralitas, quia hoc derogaret perfectioni cognitionis divinae; et hoc ipsum perfectius ostendit in quinto capitulo, sicut supra [4] allegatum est. Et ideo concedendae sunt rationes, quae factae sunt ad partem istam.

Simile imperfectum.

Notandum.

1. Ad illud ergo quod primo obiicitur in contrarium de Augustino, quod alia ratione conditus est homo, alia equus etc.; dicendum, quod *alietas* ibi non dicit realem differentiam, sed tantum secundum rationem.

Solutio oppositorum.

2. Ad illud quod obiicitur, quod idea est forma et res etc.; dicendum, quod idea et dicit *rem* et dicit *modum rei* — dicit enim formam comparatam ad illud quod exprimitur — nec plurificatur, in quantum dicit *rem*, sed in quantum dicit *modum rei*; et ideo, cum procedit a pluralitate idearum ad pluralitatem rerum in divinis, procedit a pluralitate *modi* ad pluralitatem *rei*; et ideo peccat secundum *accidens*, vel secundum *figuram dictionis* [5].

3. Ad illud quod obiicitur, quod secundum Dionysium ideae sunt rationes substantificae; dicendum, quod *substantificae* dicuntur, vel quia in se subsistunt, vel quia substantias [6] rerum efficiunt, vel substantias rerum exprimunt, non quia sint substantiae vel essentiae ipsarum rerum. Licet autem essentiae ipsarum rerum in rebus multiplicentur, quia ipsis rebus intrinsecae sunt; non tamen oportet de illis rationibus exemplaribus, quia constitutionem rerum non ingrediuntur.

Notandum.

4. Ad illud quod obiicitur, quod agens ad exemplar est forma rei operatae; dicendum, quod illud intelligitur de agente ad exemplar, quod ab ipso exemplari dirigitur et regulatur, sicut est agens creatum; nec de illo adhuc intelligitur *proprie*, quod secundum veritatem sit forma rei productae, sed aliquid penes se habet, quod tenet rei producendae similitudinem, sicut medicus in curando prius sanitatem habet in mente et arte, quam postea facit in opere; et ita ex duplici parte deficit ratio introducta.

Notandum.

---

[1] Cfr. I. Sent. d. 30. q. 3. — Inferius pro *intelligentis* A B *intellectus*.

[2] Sive rectangularem. — Superius ex D F G posuimus *eiusdem lucis et eiusdem luminis;* in aliis *eiusdem lucis et illuminationis.*

[3] Paragr. 2. Cfr. tom. I. pag. 600, nota 5; quae ibidem dicta sunt de vocibus *se immittens* valent etiam hic [loc. cit. pro *apud Scotum Erigenam* substituendum: in versione antiqua apud S. Thomam], scil. quod codd. omittunt *se*. A B C E F H omittunt *omnium*, textus originalis omittit *hoc est non secundum ideas realiter differentes*, ex quo substituimus *praeaccepit* (προείληφεν) pro lectione codicum *percipit*.

[4] Fundam. 1. 2. 4, et quaest. praeced. in corp.

[5] Cfr. Aristot., I. Elench. c. 3. (c. 4.), ex quo tom. I. pag. 58, nota 5, pag. 375, nota 9. et pag. 740, nota 6, plura retulimus.

[6] B addit *ipsas*, E H *ipsarum*.

5. Ad illud quod obiicitur, quod agens a proposito non producit res, nisi eas habeat penes se; dicendum, quod non oportet, quod eas habeat per veritatem, sed per similitudinem, quam quidem similitudinem non est necesse per omnia esse conformem his quorum est similitudo; sicut patet, quia materialium est ratio vel idea immaterialis, corruptibilium incorruptibilis, ac per hoc et multorum potest esse uniformis et differentium indivisa; et ideo non sequitur, quodsi pluralitas repraesentatur ab ipsis rationibus exemplaribus, quod ipsae sint realiter plures; sicut non sequitur, quod materialium sint materiales.

Notandum.

6. Ad illud quod obiicitur, quod quidquid res habent accipiunt a Deo; dicendum, quod accipiunt ab eo, sicut ab eo qui de nihilo potest aliquid facere, non quia accipiant aliquid, quod sit suae substantiae; et ideo non sequitur, quodsi creatura habeat aliquid in proprio genere, quod propter hoc necesse sit illud reperire in dante[1] *actu;* sed sufficit, quod solum reperiatur secundum *potentiam efficientem,* vel *exemplaritatem repraesentantem.*

7. Ad illud quod obiicitur, quod oppositorum effectuum oppositae sunt causae proximae et immediate etc.; dicendum, quod illud habet veritatem in *causis coarctatis,* quae non producunt multa nisi per multa, ideo nec opposita nisi per opposita; non autem in *causa causarum,* quae nullam coarctationem seu limitationem habet, sed omnimodam libertatem respectu effectuum producendorum, quantumcumque differentium[2].

8. Ad illud quod obiicitur, quod numerus fuit maximum exemplar in animo Conditoris; dicendum, quod hoc dicitur, non quia in Deo proprie sit numerus, cum ille sit ex aggregatione diversarum unitatum[3], sed quia Deus ipse cognoscit numerum, secundum quem omnes proportiones rerum creandarum attenduntur. — Vel si dicatur alicubi, quod in Deo sit numerus idearum, ille distrahit a ratione numeri *proprie* dicti, sicut et numerus personarum, qui non est per plurificationem unitatum, sed per replicationem eiusdem unitatis circa diversas hypostases[4]; sic et numerus idearum vel rationum non dicit plurificationem unitatum aeternalium, cum illa sit tantum una, sed comparationem ipsius ad plures res exprimendas.

Alia solutio.

9. Ad illud quod obiicitur, quod ad perfectionem cognitionis facit distincte cognoscere etc.; dicendum, quod actus cognoscendi respicit ipsum cognoscentem et ipsum cognitum: unde *distincte cognoscere* potest dupliciter accipi: vel ex parte ipsius *cognoscentis,* vel ex parte *cogniti.* Licet autem distincte cognoscere ex parte *rei cognitae* faciat ad perfectionem cognitionis, non tamen ex parte *cognoscentis,* quia perfectius est uno multa cognoscere quam multis. — Aliter potest dici, quod *distincte cognoscere* dupliciter est: vel ita, quod dicat distinctionem secundum *diversitatem*[5] *essentialem,* vel ita, quod dicat *expressionem exemplarem* sive cognoscitivam. Primo modo facit ad perfectionem cognitionis ex parte *rei cognitae;* secundo modo ex parte *cognoscentis;* et hoc modo Deus distinctissime cognoscit, quia veritas aeterna, licet una, varias tamen res distinctissime exprimit, nulla in se ex hoc reperta distinctione.

Distinctio.

Alia solutio cum distinctione.

10. Ad illud quod obiicitur, quod uniformiter Deus cognoscit res intra et extra etc.; dicendum, quod si ita intelligatur, quod non habet cognitionem rerum *ab extra,* sed solum *ab intra;* sic sermo praemissus habet veritatem. Si autem intelligatur, quod cognoscit, res eodem modo se habere *intra* et *extra;* habet falsitatem: quia *intra se* habet eas sub omnimoda indifferentia reali, et sic scit, se habere eas; *extra* vero scit eas habere esse sub differentia multiformi.

Distinctio.

11. Ad illud quod obiicitur, quod simile simili cognoscitur; dicendum, quod illa illatio tenet in similitudine coarctata, quae est in genere; et ideo non habet locum in proposito. — Vel dicendum, quod haec non est similitudo secundum *convenientiam,* sed solum secundum *expressionem exemplativam;* et haec similitudo sive dissimilitudo non ponit differentiam rationis ad rationem, sive similitudinem ad similitudinem, sed secundum id quod connotat et exprimit *extra* se ipsam.

Alia solutio.

12. Ad illud quod obiicitur, quod simile uni opposito est dissimile eius opposito; dicendum, quod illud habet locum in similitudine, quae est per participationem naturae communis, vel per limitatam expressionem, sicut illa, quae est accepta a re extra.

13. Ad illud quod obiicitur: aut similitudo illa est secundum totum, aut secundum partem; dicendum, quod secundum *totum,* quia dicitur similitudo; in quantum exprimens et totum exprimit. — Et *si obiiciat,* quod nulla diversa possunt secundum totum eidem assimilari; dicendum, quod verum est de illa similitudine, quae est per *communicationem,* non per

---

[1] G *Creatore.*

[2] Cfr. I. Sent. d. 45. a. 2. q. 2. in corp.

[3] Averroes, Epitom. metaph. tr. 1, agens de *uno* ait: Numerus [est] aggregatio unitatum. Cfr. tom. I. pag. 363, nota 11. In Dialogo Qq. 65 August. ad Orosium (inter opera August.), q. 39: Numerus et mensura et pondus ipse Deus est. Ipse est numerus sine numero, a quo est omnis numerus etc. — Inferius pro *creandarum* G *creatarum,* AEH *causandarum.*

[4] Vide infra Quaest. de Trin. q. 2. a. 2. ad 16. verba Boethii. Cfr. etiam I. Sent. d. 19. p. II. q. 4. ad 1. seqq.

[5] Ita BCE, in aliis *diversificationem.*

expressionem. — Et *si quaerat*, qualiter possit illud intelligi; dicendum, sicut dictum fuit supra [1], quod hoc est, quia illa similitudo est extra genus et actus purus, et cetera sunt materialia respectu illius.

14. Ad illud quod obiicitur, quod aut est similitudo communis, aut propria; dicendum, quod Deo attribuendum est quidquid est completionis in crea- Notandum. tura; et ideo quodam modo *communis* [2], quia omnia communiter exprimit; et quodam modo *propria*, quia perfecte et integre exprimit unumquodque.

15. Ad illud quod obiicitur, quod *A* non est *B*; dicendum, quod in divinis ad hoc, ut unum vere negetur de altero, non oportet, quod sit ibi realis distinctio secundum id quod *sunt*, sed secundum id quod *connotant;* sicut patet, quod praedestinatio non est reprobatio, et hoc est, quia, licet utriusque *significatum* sit idem, scilicet divina essentia vel voluntas, *connotatum* tamen est alterum et alterum, scilicet gloria et poena [3].

16. Ad illud quod obiicitur, quod similitudo hominis non est similitudo asini etc.; patet responsio: hoc enim non est ratione divinae veritatis, quae aequaliter se habet ad hominem exprimendum et asinum, sed ratione connotati; sicut dicimus, quod creare hominem non est creare Angelum [4].

17. Ad illud quod obiicitur, quod si est ibi pluralitas secundum rationem, aut aliquid respondet ei in re, aut nihil; dicendum, quod aliquid respondet. — *Si autem quaeratur*, quid sit illud; dico, quod ex parte *veritatis divinae* non respondet nisi Notandum. unum, quod tamen est potentius in repraesentando multa quam aliqua multiformitas creata, quia, licet illa veritas sit simplex, est tamen infinita. Ex parte vero *connotatorum* respondet pluralitas vel actualis, vel potentialis. Plura enim possibilia sunt plura actu *scita*, licet actu non *sint* in natura propria [5].

18. Ad illud quod obiicitur, quod si differunt ratione connotati, tunc temporale est causa aeterni; Distinctio. dicendum, quod dupliciter est loqui de connotato: aut quantum ad *esse proprium*, aut in quantum *connotatur*. Quantum ad *esse proprium* verum est, quod temporale est; verumtamen aeternaliter connotatur, quia quod est temporale in *esse proprio* aeternaliter scitur a Deo.

19. Ad illud quod obiicitur, quod tunc Verbum debet similiter plurificari, si ratio plurificatur ratione connotati; dicendum, quod non est simile: quia *Verbum* dicit ipsam divinam virtutem [6] operativam vel expressivam, quae secundum *rem et rationem intelligendi* magis se tenet ex parte *Dei. Idea* autem vel ratio dicit expressionem vel similitudinem, quae, licet secundum *rem* plus se teneat ex parte Dei cognoscentis, secundum tamen *modum intelligendi* plus se tenet ex parte *cogniti;* et ideo, licet habeant unitatem *re*, ut possint plures ideae dici *una veritas* et *unum Verbum*, non tamen possunt habere unitatem *ratione*, ut possint dici *plures ideae* vel rationes una idea vel una ratio. Notandum.

20. Ad illud quod obiicitur, quod res sunt causatae a rationibus, ergo et pluralitas etc.; dicendum, quod pluralitas *rerum* in proprio genere est a pluralitate *rationum;* sed pluralitas *rationum* nihil aliud est quam ipsae res, ut sunt existentes in causa. Unde quamvis pluralitas idearum vel rationum aliquo modo habeat sibi correspondentem pluralitatem rerum, non tamen ab illa *causatur*, quia non ideo Deus scit plura, vel divina veritas exprimit plura, quia plura futura sunt; sed magis e converso, quia plura scit, ideo plura fiunt, sicut dicit Augustinus undecimo de Civitate Dei [7]: « Iste mundus nobis notus esse non posset, nisi esset; Deo autem nisi notus esset, esse non posset ». Notandum.

21. Ad illud quod obiicitur, quod pluralitas personarum maior est quam pluralitas specierum; dicendum, quod non est simile hinc inde: quia pluralitas personarum est propter originem et propter respectum mutuum personae ad personam et intrinsecum; idea autem vel ratio una non oritur ab altera, nec habent respectum mutuum vel intrinsecum, nec respectum realem ad aliquid extra habere possunt, quia *habere respectum* [8] ad extrinsecum aliquo modo importat dependentiam nec permittit, illud, circa quod ponitur, esse summe simplex et absolutum. Et ideo realis pluralitas idearum nullo modo competit divino *esse*, quod est simplicissimum et absolutissimum. Si ergo ponitur ibi pluralitas, ponenda est secundum rationem intelligendi, sicut prius dictum est, et antiqui doctores communiter senserunt. — Et per hoc patet solutio obiectorum. Notandum.

---

[1] Hic in corp. et quaest. praeced. — Inferius post *extra genus* F *id est actus purus, cetera omnia sunt* etc.

[2] C supplet *est illa similitudo.*

[3] Cfr. I. Sent. d. 40. a. 1. q. 1. — Superius ex H posuimus *utriusque significatum*, A B E *utrumque significatum*, alii *utriusque significatio.*

[4] D F G *asinum.*

[5] C aliam, saltem verbis, solutionem addit: *vel potest dici, quod sunt actu in Deo sicut in arte, licet sint in potentia quantum ad* esse, *quod est in proprio genere.*

[6] Ita B E, alii *veritatem.* Quare *virtus* approprietur Filio, docetur I. Sent. d. 32. a. 2. q. 2. ad 4, et d. 34. dub. 7. — C finem solut. sic exhibet: *et ideo, licet, ut habent unitatem re, possint dici plures ideae una unitas, unum verbum, non tamen ut plures sunt ratione, sed dicuntur plures ideae; sic et verbum, cum non habeat pluralitatem rationis, sed unitatem re, tamen [tantum?] dicitur verbum unum, non plura in Deo.*

[7] Cap. 10. n. 3. Cfr. I. Sent. lit. Magistri, d. XXXVIII. c. 1, et Comment. a. 1. q. 2. fundam. 4. — In principio solut. post *a rationibus* C addit *aeternis.*

[8] Pro *habere respectum* A B E H *respectus.* Inferius pro *Si ergo ponitur* C *Praeterea idea ad scientiam pertinet, quae essentialis est, non personalis, et ideo si ponitur.*

QUAESTIO IV.

Utrum quidquid a nobis certitudinaliter cognoscitur cognoscatur in ipsis rationibus aeternis.

Supposito, quod rationes aeternae sint realiter indistinctae in divina arte sive cognitione, quaeritur, utrum sint rationes cognoscendi in omni certitudinali cognitione; hoc est quaerere, utrum quidquid certitudinaliter cognoscitur a nobis cognoscatur in ipsis rationibus aeternis [1]. Et quod sic, videtur *auctoritate* multiplici.

Fundamenta. Auctoritates Augustini.

1. Augustinus, de Magistro [2]: « De universis, quae intelligimus, non loquentem, qui personat foris, sed intus ipsi menti praesidentem consulimus veritatem. Ille autem, qui consulitur, docet, qui in interiore homine habitare dictus est, Christus, incommutabilis Dei virtus et sapientia sempiterna, quam quidem omnis rationalis anima consulit ».

2. Item, idem de Vera Religione [3]: « Apparet, supra mentem nostram legem esse, quae *veritas* dicitur; nec iam illud ambigendum est, incommutabilem naturam, quae supra mentem humanam est, Deum esse. Nam haec est illa incommutabilis veritas, quae lex omnium artium recte dicitur et ars omnipotentis artificis ».

3. Item, Augustinus, in secundo libro de Libero Arbitrio [4]: « Illa pulcritudo sapientiae et veritatis nec peragitur tempore nec migrat locis nec nocte intercipitur nec umbra intercluditur nec sensibus corporis subiacet; de toto mundo ad se conversis, qui diligunt eam, omnibus proxima est, omnibus sempiterna, nullo loco est, nusquam deest, foris admonet, intus docet. Nullus de illa iudicat, nullus sine illa iudicat bene; ac per hoc manifestum est, eam mentibus nostris, quae *ab* ipsa una fiunt singulae sapientes et non *de* ipsa, sed *per* ipsam de ceteris iudicant, sine dubitatione esse potiorem ». — *Si tu dicas*, quod ex hoc non sequitur, quod *in* veritate vel *in* rationibus, sed quod *a* rationibus videamus; *contra:* Augustinus duodecimo Confessionum [5]: « Si ambo videmus, verum esse quod dicis, et ambo videmus, verum esse quod dico; ubi, quaeso, id videmus? Nec ego in te, nec tu in me, sed ambo in ipsa quae supra mentes nostras est incommutabili veritate ».

4. Item, octavo de Civitate Dei [6] loquens de philosophis dicit: « Hi quos merito omnibus anteponimus lumen mentium esse dixerunt ad discenda omnia eundem ipsum Deum, a quo facta sunt omnia ».

5. Item, octavo de Trinitate, capitulo tertio [7]: « Cum animus nobis placet, ut eum omni luci corporeae praeferamus, non in se ipso nobis placet, sed in illa arte, qua factus est. Inde enim approbatur factus, unde videtur fuisse faciendus; haec est veritas et simplex bonum ».

6. Item, nono de Trinitate, capitulo sexto [8]: « Aliis omnino regulis, supra mentem nostram incommutabiliter manentibus, vel approbare, vel improbare convincimur, cum recte aliquid approbamus, vel improbamus ».

7. Item, eodem, capitulo septimo [9]: « In illa aeterna veritate, ex qua temporalia facta sunt omnia, formam, secundum quam sumus et secundum quam vel in nobis vel in corporibus vera et recta ratione aliquid operamur, visu mentis aspicimus ».

8. Item, libro decimoquarto de Trinitate, capitulo decimoquinto [10]: « Cum impii regulas vident, secundum quas quisque vivere debeat, ubi eas vident? Non in sua natura, cum constet, mentes eorum esse mutabiles, has vero regulas immutabiles; nec in habitu suae mentis, cum illae regulae sint iustitiae.

---

[1] Haec quaestio, adiecto maiore lectionum variantium numero, primum a nobis edita est in opusculo *de Humanae Cognitionis ratione anecdota quaedam*, ad Claras Aquas 1883, pag. 50 seqq., ubi in dissertatione praefixa ipsa haec sententia explicatur et plurimi auctorum loci citantur. Iterato codicum examine, paucas quasdam lectiones, sed minoris momenti, mutandas esse putavimus. Constantius nunc secuti sumus eam codicum familiam, quae constituitur codicibus A B E, cui etiam G saepe favet. — Pro *cognoscitur* C D F G H *scitur*, in qua lectione superfluum est *certitudinaliter*, cum scientia proprie dicta sit cognitio certa et evidens per causas. Cfr. Aristot., I. Poster. c. 2.

[2] Cap. 11. n. 38. Post *veritatem* textus originalis addit *verbis fortasse ut consulamus admoniti* et *id est* post *Christus*.

[3] Cap. 30. seq. n. 56. seq.: Satis apparet... naturam, quae supra rationalem animam sit, Deum esse, et ibi esse primam vitam et primam essentiam, ubi est prima sapientia. Nam haec etc.

[4] Cap. 14: At illa veritatis et sapientiae pulcritudo, tantum adsit perseverans voluntas fruendi, nec multitudine audientium constipata secludit venientes nec peragitur... intus docet, cernentes se commutat omnes in melius, a nullo in deterius commutatur. Nullus de illa... de ceteris iudices, sine dubitatione esse potiorem.

[5] Cap. 25. n. 35. — Paulo superius pro *videamus* A *videmus*.

[6] Cap. 7: Hi vero, quos merito ceteris anteponimus, discreverunt ea quae mente conspiciuntur ab iis quae sensibus attinguntur, nec sensibus adimentes quod possunt, nec eis dantes ultra quam possunt. Lumen autem mentium etc.

[7] Num. 5: Cum [animus] ita nobis placet, ut eum omni etiam luci corporeae, cum bene intelligimus, praeferamus... Inde enim approbatur factus, ubi videtur etc.

[8] Num. 10. Post *approbare* textus originalis addit *apud nosmetipsos*. — D G allegant *VI. Musicae*.

[9] Num. 12.

[10] Num. 21; sed pluribus a S. Bonav. omissis.

Ubi cernit, habendum esse quod ipse non habet? Ubi ergo scriptae sunt, nisi in libro lucis illius, quae *veritas* dicitur, unde omnis lex iusta describitur »? — *Si dicas,* quod retractavit; *contra:* Augustinus, libro primo Retractationum [1]: « Credibile est, de quibusdam disciplinis vera respondere etiam imperitos earum, quando capere possunt lumen rationis aeternum, ubi haec incommutabilia vera conspiciunt, non quia prius scierunt et post obliti sunt, sicut Platoni visum est ». — Item [2]: « Natura intellectualis non solum connectitur intelligibilibus, verum etiam immutabilibus rebus, eo ordine facta, ut, cum se ad eas movet, quibus connexa est, vel ad se ipsam, in quantum eas videt, in tantum de eis vera respondeat ».

Ex his auctoritatibus Augustini manifeste patet, quod omnia sciuntur in rationibus aeternis.

Auctoritates aliorum.

9. Item, Ambrosius [3]: « Per me ipsum nihil video nisi vana, fluxa et caduca »: ergo si aliquid certitudinaliter video, video per aliquid, quod est supra me.

10. Item, Gregorius super illud Ioannis decimoquarto: *Ille vos docebit omnia,* dicit [4]: « Nisi idem Spiritus cordi adsit audientis, otiosus est sermo doctoris; nemo ergo docenti homini tribuat, quod ex ore docentis intelligit, quia, nisi intus sit qui doceat, doctoris lingua exterius in vacuum laborat ».

11. Item, idem ibidem [5]: « Ecce unam loquentis vocem omnes pariter auditis, nec tamen sensum auditae vocis omnes aequaliter perpenditis. Cum ergo vox dispar non sit, cur in cordibus vestris dispar est vocis intelligentia, nisi quia per hoc, quod vox loquentis communiter admonet, est magister interior, qui de vocis intelligentia quosdam specialiter docet »? Sed si intellectus noster sufficeret sibi ad intelligendum per lumen veritatis creatae, non indigeret superno doctore: cum igitur indigeat, patet etc.

12. Item, Anselmus in Proslogio, decimoquarto capitulo: « Quanta lux est, de qua micat omne verum, quod rationali menti lucet! Quam ampla est ista veritas, in qua est omne quod verum est, et extra quam non nisi nihil et falsum est »! Ergo si verum non videtur, nisi ubi est, nullum videtur nisi in veritate aeterna.

13. Item, Origenes [6]: « Humana natura, etsi non peccasset, suis propriis viribus lucere non posset ». Sed intelligere est quoddam lucere: ergo etiam si non peccasset, propriis viribus non posset intelligere, ergo indiget superiori agente.

14. Item, super illud Psalmi [7]: *Manus tuae fecerunt me et plasmaverunt me, da mihi intellectum;* Glossa: « Solus Deus dat intellectum; Deus enim per se ipsum, qui *lux est,* illuminat pias mentes ».

15. Item, Isaac, tractans illud Psalmi: *In lumine tuo videbimus lumen,* dicit [8]: « Sicut de sole exit unde sol videri possit, et tamen solem non deserit quod solem ostendit; ita in Deo lux, quae exit a Deo, mentem irradiat, ut prius ipsam coruscationem, sine qua non videret, videat et in ipsa cetera videat »: ergo omnia secundum hoc videntur in luce divina.

16. Item, Philosophus, sexto Ethicorum, capitulo tertio, secundum novam translationem [9]: « Omnes suspicamur, quod scimus non contingere aliter se habere; contingentia autem aliter, cum extra speculari fiant, latent si sunt, vel non. Ex necessitate ergo est scibile aeternum; ex necessitate enim entia

---

[1] Cap. 4. n. 4: Credibilius est enim, propterea vera respondere de quibusdam disciplinis etiam imperitos earum, quando bene interrogantur, quia praesens est eis, quantum id capere possunt, lumen rationis aeternae, ubi haec etc.

[2] Libr. I. Retract. c. 8. n. 2: Fieri enim potest... ut hoc [ad interrogata respondere vera] ideo possit, quia natura intelligibilis est et connectitur... ut, cum se ad eas res movet... in tantum de his vera respondeat.

[3] Verba haec nunc non in operibus Ambrosii, sed Augustini inveniuntur, scil. in Soliloq., capitulo ultimo, e tenebris eruto a Ioan. Trombelli (ed. Migne, Patrol. Lat. tom. 47. col. 1158 C.): Per me enim non video nisi vana, fluxa et caduca, nec video nisi falsa et corporea plasmata; per me nihil sum nisi mors et abyssus tenebrosa et imperfecta.

[4] Libr. II. Homil. in Evang. homil. 30. n. 3. (Pro *in vacuum* F G H *in vanum*). — Verba Scripturae sunt loc. cit. v. 26.

[5] Loco in praeced. nota allegato: Ecce unam... auditis, nec tamen pariter sensum auditae vocis percipitis. Cum ergo etc. — Pro *aequaliter* A B E *aequanimiter* et post *loquentis* D F G H addunt *exterius.* Subinde pro *Sed si* D F G *Ergo si.*

[6] In antiquis edd. operum Origenis v. g. Parisiensis, impressa a Ioan. Parvo (circa annum 1512) tom. III, habentur novem *Homiliae in diversos*, quae in Patrol. Graeco-Latina a Migne edita attribuuntur *Scoto Erigenae* sub titulo *Homilia in Prolog. s. Evang. Ioannis* (Patrol. Lat. tom. 122. col. 283 seqq.). In dicta ed. operum Origenis textus, de quo agitur, invenitur in homilia 2. (fol. 118 H), in ed. operum Scoti Erigenae in praenotata homilia in Prolog. s. Evang. Ioannis (1, 3. col. 290 C): Physica vero horum verborum [*lux in tenebris lucet*] theoria talis est: humana natura, etsi non peccaret, suis propriis viribus lucere non posset. Non enim naturaliter lux est, sed particeps lucis etc.

[7] Psalm. 118, 73. — Glossa *ordinaria* apud Strabum et Lyranum est ex August., Enarrat. in hunc loc. serm. 18. n. 4. Cfr. tom. III. pag. 895, nota 1. Respicitur I. Ioan. 1, 5.

[8] Isaac, abbas conventus Cisterciensium de Stella in dioecesi Pictaviensi, unde et cognomen *Stellensis* accepit, floruit ab an. 1147-1169 (cfr. Hist. lit. de France, XII. 678), scripsit epistolam *de Anima,* in qua iuxta ed. Migne (Patrol. Lat. tom. 194. col. 1888) sic habetur: *In lumine,* inquit Prophetes (Ps. 35, 10.), *tuo videbimus lumen.* Quare, sicut de sole exit, unde videri possit, nec tamen solem deserit, sed in illo manet quod de ipso exiens illum ostendit; ita manens in Deo lux, quae exit ab eo, mentem irradiat, ut primum ipsam coruscationem lucis, sine qua nihil videtur, videat et in ipsa cetera videat.

[9] Cum hac nova translatione plurimum convenit illa quae exstat in ed. oper. S. Thomae (tom. 21. pag. 199, ed. a P. Fiaccadori, Parmae 1866): Omnes enim suspicamur... latent, vel si sunt, vel non sunt. Ex necessitate ergo scibile, aeternum ergo. Ex necessitate enim etc. (Pro *latent* codd. D F G, qui hoc arg. inferius post n. 30. ponunt, *incertum est*). — Verba *cum extra speculari fiant* (ὅταν ἔξω τοῦ θεωρεῖν γένηται) in ed. Firmin Didot (tom. 2. pag. 68) ita exhibentur *ea quoties a conspectu remota sunt.*

simpliciter omnia aeterna; aeterna autem ingenita et incorruptibilia »: ergo nullo modo potest esse cognitio certitudinalis, quin cadat ibi ratio aeternae veritatis. Hoc autem non est nisi in rationibus aeternis: ergo etc.

Rationes ex Augustino.

Item, hoc idem ostenditur *rationibus*, et primo rationibus sumtis ex verbis Augustini, secundo vero ex aliis rationibus. Innuit enim Augustinus in secundo libro de Libero Arbitrio[1] et de Vera Religione et de Magistro, sexto Musicae et octavo de Trinitate huiusmodi rationes.

17. Omne immutabile est superius mutabili[2]; sed illud quo certitudinaliter cognoscitur est immutabile, quia verum necessarium; sed mens nostra est mutabilis: ergo illud quo cognoscimus est supra mentes nostras. Sed quod est supra mentes nostras non est nisi Deus et veritas aeterna: ergo illud quo est cognitio est divina veritas et ratio sempiterna.

18. Item, omne iniudicabile est superius iudicabili; sed lex, qua iudicamus, est iniudicabilis, mens autem nostra est iudicabilis: ergo illud quo cognoscimus et iudicamus est supra mentem nostram. Hoc autem non est nisi veritas et ratio sempiterna: ergo etc.

19. Item, omne infallibile est superius fallibili; sed lux et veritas, qua cognoscimus certitudinaliter, est infallibilis, mens autem nostra falli potest: ergo lux illa et veritas est supra mentem nostram. Sed haec est lux et veritas aeterna: ergo etc.

20. Item, omne lumen certitudinale est incoarctabile, quia universis se ostendit et exhibet cognoscibile sub eadem certitudine; lumen autem incoarctabile necessario non est lumen creatum, sed increatum, quia omne creatum est limitatum et finitum et in diversis multiplicatur: ergo hoc lumen necesse est esse increatum. Sed hoc lumine certitudinaliter cognoscimus: ergo etc.

21. Item, omne necessarium est interminabile, quia nullo modo potest nec poterit[3] aliter se habere; sed illud quo certitudinaliter scimus est verum necessarium: ergo interminabile. Sed omne tale est supra omne creatum, cum omnis creatura prodierit de *non-esse* ad *esse*, et quantum est de se, sit vertibilis in *non-esse*: ergo illud quo cognoscimus excedit omne verum creatum, ergo est verum increatum.

22. Item, omne creatum, quantum est de se, est comprehensibile; sed leges numerorum, figurarum et demonstrationum, cum augeantur in infinitum, secundum Philosophum[4] sunt incomprehensibiles ab intellectu humano: ergo huiusmodi leges, cum ab humano intellectu videntur, necesse est quod videantur in aliquo, quod excedit omne creatum. Huiusmodi autem non est nisi Deus et ratio sempiterna: ergo etc.

23. Item, cum impius homo cognoscit iustitiam, aut cognoscit eam per sui *praesentiam*, aut per *similitudinem acceptam ab extra*, aut per *aliquid, quod est supra*; sed non per eius *praesentiam*, cum illa non sit praesens ei; non per *speciem acceptam ab extra*, cum non habeat similitudinem abstrahibilem per sensum: ergo necesse est, quod cognoscat illam per *aliquid aliud*, quod est supra intellectum suum; pari ratione et omnia alia cognoscibilia spiritualia, quae cognoscit. Ergo si impius cognoscit in rationibus aeternis, multo fortius alii. — *Si dicas*, quod cognoscit eam per effectum; *obiicitur* contra hoc[5]: quia quod nullo modo cognoscitur, nescitur, quid ab eo efficiatur — si enim nescio, quid sit homo, nunquam scio, quid fiat ab homine — ergo si prius non habetur notitia de iustitia, nunquam scietur, quod hoc vel illud fiat ab illa. Restat ergo, quod cognoscatur in ratione aeterna. — Similiter potest argui de qualibet forma intelligibili substantiali[6], ac per hoc de omni cognitione certitudinali.

24. Item, sicut Deus est causa essendi, ita est ratio intelligendi et ordo vivendi[7]; sed Deus sic est causa essendi, quod nihil potest ab aliqua causa effici, quin ipse se ipso et sua aeterna virtute moveat operantem: ergo nihil potest intelligi, quin ipse sua aeterna veritate immediate illustret intelligentem.

25. Item, nullum ens defectivum, quantum est de se, cognoscitur nisi per ens perfectum[8]; sed omne

---

[1] Praesertim c. 9-15. n. 25-39. — De Vera Relig. c. 30. seq. n. 54-59. — De Magistro, c. 11. seqq. n. 38. — De Musica, VI. c. 12. n. 35. seq. — De Trin. VIII. c. 3. n. 4. seq. et c. 6. n. 9.

[2] D F G *omni mutabili.*

[3] D F G H *potuit.*

[4] Libr. I. Phys. text. 35. (c. 4.) Aristot. docet, infinitum, secundum quod infinitum est, esse ignotum. Ibid. III. text. 68. (c. 7.) affirmat, *numerum* augeri posse in infinitum. Lib. de Sensu et sens. c. 4 asserit, *figuras* esse innumeras. Lib. I. Elench. c. 8. (c. 9.) insinuat, quod sicut fortasse infinitae sunt scientiae, sic et *demonstrationes*. Cfr. August., II. de Lib. Arb. c. 8. n. 20. seqq.; de Vera Relig. c. 30. n. 56; XI. de Trin. c. 8. n. 12. seqq., nec non supra q. 1.

[5] A B E addunt *Augustinus*, qui revera hoc arg. VIII. Trin. c. 6. n. 9. proponit et hanc obiectionem cum solutione sic exhibet: Ubi ergo novit, quid sit iustus, qui nondum est, atque ut sit, diligit iustum? An signa quaedam [sive effectus] per motum corporis emicant, quibus ille aut ille homo esse iustus apparet? Sed unde novit, illa signa esse animi iusti, *nesciens, quid omnino sit iustus?* Novit ergo.

[6] Ita A B, pro qua lectione adduci potest Aristot., VII. (VI.) Metaph. per totum, ubi *substantiae* principatus vindicatur in scientia sive certitudinali cognitione. D E F G *intelligibili sive substantiali*, in qua lectione, si a praenotata discedat, vox *substantiali* largiore sensu sumi posset, scil. pro *essentiali* sive quidditativa forma cuiuscumque rei, etiam accidentium (abstracte acceptorum), eo quod et ipsa accidentia habeant essentiam sive quidditatem, quae est obiectum intellectus et *intelligibile* vocatur.

[7] Secundum August., VIII. de Civ. Dei, c. 4, Plato posuit, quod in Deo « inveniatur et causa subsistendi et ratio intelligendi et ordo vivendi. Quorum trium unum ad naturalem, alterum ad rationalem, tertium ad moralem partem intelligitur pertinere ». — De *minori* cfr. II. Sent. d. 37. a. 1. q. 1.

[8] Cfr. tom. II. pag. 14, nota 4. verba Boethii.

verum creatum, quantum est de se, est tenebra et defectus: ergo nihil in intellectu cadit nisi per illud summum verum.

26. Item, nihil recte et certitudinaliter cognoscitur, nisi applicetur ad regulam, quae nullo modo potest obliquari; haec autem regula non est nisi illa [1], quae est essentialiter ipsa rectitudo, et haec non est nisi veritas et ratio aeterna: ergo nihil certitudinaliter cognoscitur, nisi applicetur ad regulam aeternam.

27. Item, cum duplex sit portio animae, *superior* et *inferior*, ratio inferior ortum habet a superiori, et non e converso; sed ratio *superior* dicitur, in quantum convertitur ad leges aeternas; *inferior* vero, in quantum versatur circa temporalia [2]: ergo per prius et naturaliter inest animae cognitio aeternalium quam temporalium: ergo impossibile est, quod aliquid ab ipsa cognoscatur certitudinaliter, nisi ab illis aeternis rationibus adiuvetur.

Hae omnes rationes praedictae ex verbis Augustini eliciuntur in diversis voluminibus.

Rationes aliae. Item, hoc idem videtur et *aliis rationibus*.

28. Cognitio eiusdem sensibilis a diversis simul et semel non potest haberi nisi per aliquod commune [3], et pari ratione cognitio eiusdem intelligibilis; sed aliquod unum verum nullo modo multiplicatum a diversis potest intelligi, sicut et enuntiari: ergo necesse est, quod per aliquod unum nullo modo multiplicatum intelligatur. Sed unum in diversis nullo modo multiplicatum non potest esse nisi Deus: ergo ratio intelligendi unumquodque est ipsa veritas, quae est Deus.

29. Item, sicut affectus se habet ad bonum, ita intellectus se habet ad verum, et sicut omne bonum a summa bonitate, ita omne verum a summa veritate; sed impossibile est, quod affectus noster directe feratur in bonum, quin aliquo modo attingat summam bonitatem: ergo impossibile est, quod intellectus noster certitudinaliter cognoscat aliquod verum, quin attingat aliquo modo summam veritatem [4].

30. Item, verum non cognoscitur nisi veritate [5], et non quacumque, sed veritate nota, et illa potissimum veritate, quae est maxime nota; sed haec veritas est illa quae non potest cogitari non esse; sed talis non est veritas creata, sed increata: ergo quidquid certitudinaliter cognoscitur scitur in veritate et ratione aeterna.

31. Item, anima nata est converti super intelligibile, quod est *extra*, et super intelligibile, quod est *intra*, et super intelligibile, quod est *supra*. Conversio autem ad intelligibile, quod est *extra*, est minime simplex; ad intelligibile vero, quod est *intra*, est magis simplex; ad intelligibile, quod est *supra*, est maxime simplex, quia illud est ei magis intimum quam ipsa sibi. Sed quanto aliquid simplicius, tanto prius [6]: ergo naturaliter est prior conversio animae super ipsam veritatem sibi intimam, quam super se ipsam vel vera extrinseca: ergo impossibile est, quod aliquid cognoscat, nisi illa summa veritate praecognita.

32. Item, omne ens in potentia reducitur ad actum per aliquid actu existens in illo genere [7]; sed intellectus noster est in potentia, ut intellectus in puero: ergo ad hoc, quod fiat in actu intelligens, necesse est, quod per eum fiat, qui est actu omnia sciens. Sed hoc non est nisi aeterna sapientia: ergo etc. — *Si tu dicas*, quod ille est agens intellectus; *tunc quaero:* aut intellectus agens actu *intelligebat* illud quod iste addiscit, aut *non;* si *non:* ergo per illum non poterat fieri actu intelligens; si *sic:* ergo vel iste qui addiscit simul idem intelligit et ignorat, vel intellectus agens non est aliquid animae, sed supra animam: restat igitur, quod quidquid anima intelligens apprehendit per aliquid, quod est supra animam, apprehendat. Sed supra animam non est nisi Deus: ergo etc. — *Si dicas,* quod intellectus agens non dicitur *agens,* quia actu intelligit, sed quia intelligere facit [8]; *contra:* omne intelligens est superius et melius non intelligente: ergo si intellectus agens non est intelligens; cum non possit facere aliquid melius et superius supra se, nunquam faciet se vel alium actu intelligentem: ergo si fit actu intelligens, necesse est, quod fiat per aliquid, quod est supra se. Hoc autem non est dare aliud quam aeternam rationem et veritatem: ergo etc.

33. Item, destructis omnibus creaturis, remanente solo spiritu rationali, remanet apud eum [9] cognitio disciplinarum, utpote numerorum et figurarum; sed hoc non est propter *verum esse,* quod habeant apud ipsum, nec apud universum: ergo necesse est, quod propter *esse,* quod habent apud summum artificem.

34. Item, secundum omnes Sanctos Deus dicitur esse [10] *doctor omnis scientiae;* aut igitur quia *generaliter cooperatur* omni intellectui, sicut et aliis creaturis, aut quia *donum gratiae infundit,* aut

---

[1] D F G H *sed talis est regula sola.* Inferius vocibus *nisi veritas* F interserit *ipsa.*

[2] Secundum August.; vide II. Sent. lit. Magistri, d. XXIV. c. 5, et ibid. Comment. p. I. a. 2. q. 2. — Mox pro *per prius* C *principalius,* D F G H *principaliter,* e quibus F G voci *quam* praemittunt *magis.* Inferius post *ab ipsa* C addit *ratione etiam inferiori.*

[3] Cfr. August., II. de Lib. Arb. c. 7. n. 15. seqq. — In fine arg. pro *Deus* A B E *Christus Deus.*

[4] De hoc arg. quoad *bonitatem* cfr. August., VIII. de Trin. c. 3. n. 4. seq., quoad *veritatem* Anselm., Dialog. de veritate, c. 10. et 13.

[5] Nam, ut ait August. 83 Qq. q. 1, omne verum a veritate verum est. Cfr. ibid. q. 23.

[6] Cfr. Aristot., XI. Metaph. c. 1. (X. c. 1.).

[7] Vide Aristot., IX. Metaph. text. 13. (VIII. c. 8.); cfr. ibid. II. text. 4. (I. brevior. c. 1.). — Mox fide F posuimus *ut intellectus* pro *intelligens.* Subinde pro *in actu intelligens* D F G H *actu sciens.*

[8] Cfr. II. Sent. d. 24. p. I. a. 2. q. 4. — Inferius pro *necesse est* D F G H *oportet.*

[9] A B E hic *animam,* et inferius *ipsam* pro *ipsum.*

[10] Pro *dicitur esse* A *est,* et mox pro *omni intellectui* F G *cum intellectu.*

quia intellectus in cognoscendo *ipsum attingit*. Si quia *generaliter cooperatur:* ergo ita diceretur docere sensum, sicut intellectum; quod absurdum est. Si quia *donum gratiae infundit:* ergo omnis cognitio erit gratuita vel infusa, nulla ergo acquisita, vel innata; quod absurdissimum est. Restat ergo, quod hoc dicitur, quia intellectus noster *ad ipsum attingit* tanquam ad lumen mentium et rationem cognoscendi omne verum.

Sed contra hoc obiicitur [1] primo *auctoritate*, deinde *ratione; auctoritate* sic.

Ad oppositum.

1. Primae ad Timotheum ultimo [2] dicitur de Deo: *Qui solus habet immortalitatem et lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest.* Sed omne illud, quo vel in quo cognoscimus, est cognoscenti accessibile: ergo illud, quo vel in quo cognoscimus, non potest esse lux rationis vel veritatis aeternae.

auctoritates.

2. Item, Augustinus, primo de Trinitate [3]: « Mentis humanae acies invalida in tam excellenti luce non figitur, nisi per iustitiam fidei emundetur ». Ergo si lux veritatis aeternae esset ratio cognoscendi omnia vera, nulla anima verum cognosceret nisi purgata et sancta. Sed hoc est falsum: ergo et illud, ex quo sequitur.

3. Item, nono de Trinitate [4]: « Mens ergo ipsa, sicut corporearum rerum notitiam per sensus corporis colligit, sic incorporearum per semetipsam »: ergo videtur, quod in cognoscendo non sit necesse, quod quidquid cognoscit cognoscat per rationes aeternas.

4. Item, Augustinus, duodecimo de Trinitate [5]: « Credendum est, mentis intellectualis ita conditam esse naturam, ut rebus intelligibilibus naturali ordine, disponente Conditore, subiecta, sic ista videat in quadam luce sui generis incorporea, quemadmodum oculus carnis videt quae in hac corporea luce circumiacent ». Ergo videtur, quod sicut ad cognoscendum sensibilia sufficit lux naturae corporeae creata, similiter ad intelligibilia sufficiat lux spiritualis creata eiusdem generis cum potentia cognitiva.

5. Item, Gregorius in Moralibus [6]: « Cum mens in contemplatione suspenditur, quidquid perfecte videt Deus non est »; sed ratio cognoscendi perfecte conspicitur in cognitione certitudinali: ergo huiusmodi ratio non est Deus nec aliquid in Deo: ergo etc.

6. Item, Dionysius, in Epistola ad Caium [7]: « Si quis Deum videns intellexit quod vidit, non ipsum vidit, sed quiddam eorum quae sunt entium et cognitorum; ipse autem est supra intellectum et substantiam stabilitus ». Ergo in cognoscendo mens nostra in praesenti vita non attingit verum increatum.

7. Item, Philosophus in tertio de Anima [8] dicit, quod « nostrum intelligere est cum continuo et tempore »; sed rationes illae aeternae omnino sunt supra tempus: ergo in intelligendo intellectus noster nullatenus ad illas rationes pertingit.

8. Item, ibidem [9] dicit: « Sicut in omni natura est aliquid, quo est omnia facere, et aliquid, quo est omnia fieri; ita et circa intellectum intelligere oportet, quod est intellectus agens et intellectus possibilis »; sed haec sufficiunt ad perfectam cognitionem: ergo non est opus adminiculo rationis aeternae.

9. Item, experientia docet, quod « ex multis sensibus una fit memoria, ex multis memoriis unum experimentum, ex multis experimentis unum universale, quod est principium artis et scientiae [10] », quia, amittentes unum sensum, amittimus scientiam illorum quae sunt circa illum sensum. Ergo cognitio certitudinalis in statu viae venit ab inferiori, cognitio autem in rationibus aeternis venit a superiori: ergo quamdiu sumus in statu viatorum, non competit nobis cognitio per lumen aeternarum rationum. Rationes.

10. Item, cognitio imaginativa non indiget lumine superiori, immo sola virtus potentiae imaginativae sufficit ad aliquid imaginandum: ergo si intellectus [11] est potentior quam imaginatio, multo fortius per se sufficiet sine superiori lumine ad aliquid certitudinaliter cognoscendum.

11. Item, certitudinalis cognitio potest esse in sensu absque certitudine rationis sempiternae: ergo si potentior est intellectus quam sensus, multo fortius absque illo lumine poterit certitudinaliter cognoscere et intelligere.

12. Item, ad integram cognitionem non plus requiritur nisi *cognoscens* et *cognoscibile* abstractum et *conversio* huius super hoc; sed hoc totum potest esse per potentiam intellectus nostri sine ratione aeterna: ergo etc.

13. Item, in quaecumque potentia aliqua libere potest, non indiget adminiculo alieno; sed « intelligimus, quando volumus [12] »: ergo ad hoc, ut aliquid

---

[1] D F G H *arguitur*, C legit *Sed contrarium ostenditur et arguitur*

[2] Vers. 16. Pro *habitat* Vulgata *inhabitat.*

[3] Cap. 2. n. 4, ubi pro *emundetur* textus originalis *nutrita vegetetur;* cfr. tamen I. Sent. lit. Magistri, d. II. c. 1. — Inferius pro *nulla* B *nullum.*

[4] Cap. 3. n. 3.

[5] Cap. 15. n. 24, ubi textus originalis *subiuncta* pro *subiecta* et *circumadiacent* pro *circumiacent.*

[6] Libr. V. c. 36. (alias 26.) n. 66: Mens cum in contemplationis sublimitate suspenditur, quidquid perfecte conspicere praevalet Deus non est.

[7] Epist. I. Verba haec satis conveniunt cum versione Scoti Erigenae: Et si quis... non ipsum contemplatus est, sed quid eorum ab ipso existentium et cognitorum. Ipse autem super animum et essentiam supercollocatus.

[8] Text. 22-24. (c. 6.) hoc insinuatur; verba autem ipsa potius habentur in libro de Memoria et reminisc. c. 1: Non contingit intelligere aliquid sine continuo neque sine tempore etc.

[9] Text. 17. seq. (c. 5.).

[10] Secundum Aristot., II. Poster. c. 18. (c. 15.) et I. Metaph. c. 1. — Ratio addita *quia, amittentes* etc. est ex eiusdem I. Poster. c. 14. (c. 18.).

[11] G H *intellectus noster.* Idem recurrit in seq. arg.

[12] Aristot., II. de Anima, text. 60. (c. 5.). — Mox pro *ut* B E *quod.*

certitudinaliter cognoscamus, non indigemus lumine aeternarum rationum.

14. Item, eadem sunt principia essendi et cognoscendi [1]: ergo si principia essendi propria et intrinseca ipsarum creaturarum non sunt nisi creata, quidquid cognoscitur scitur per rationes creatas: non ergo per rationes et lumina sempiterna.

15. Item, unicuique cognoscibili respondet propria ratio cognoscendi ad hoc, ut de ipso habeatur cognitio certitudinalis; sed rationes illae cognoscendi non percipiuntur distincte ab aliquo intellectu viatoris: ergo nihil in illis habet proprie et determinate cognosci.

16. Item, si quidquid certitudinaliter cognoscitur cognoscitur in ratione aeterna; sed « propter quod unumquodque, et illud magis [2] » : ergo et rationes illae aeternae sunt nobis magis notae; quod manifeste falsum est, cum sint nobis maxime occultae.

17. Item, impossibile est aliquid videre in speculo, quin ipsum speculum videatur: ergo si quidquid certitudinaliter cognoscitur in illis rationibus aeternis videtur, necesse est, quod primum lumen et aeterna ratio videatur. Sed hoc est falsum et absurdum: ergo et primum.

18. Item, si rationibus illis aeternis cognoscitur quidquid certitudinaliter cognoscitur; sed rationes illae sunt aeque certae respectu contingentium, sicut respectu necessariorum, et respectu futurorum, sicut respectu praesentium: ergo ita haberemus certitudinalem cognitionem de contingentibus, sicut de necessariis, ita de futuris, sicut de praesentibus; quod falsum est: ergo et primum.

19. Item, si in rationibus aeternis cognoscimus; sed rationes aeternae sunt causae altissimae; sapientia autem est cognitio causarum altissimarum [3]: ergo quicumque aliquid certitudinaliter cognoscit est sapiens. Sed hoc est falsum: ergo etc.

20. Item, si cognitio patriae est cognitio per rationes aeternas, in quibus Beati vident quidquid vident: ergo si omnis cognitio certitudinalis esset per illas rationes aeternas, omnes certitudinaliter cognoscentes essent beati, et soli Beati certitudinaliter cognoscerent; sed hoc est falsum.

21. Item, si quidquid cognoscitur videtur in rationibus aeternis; cum speculum aeternarum rationum sit voluntarium, et quod cognoscitur in speculo voluntario cognoscitur per revelationem: ergo quidquid cognoscitur secundum hoc cognoscitur modo prophetico vel revelatione [4].

22. Item, si quidquid cognoscitur cognoscitur rationibus aeternis; aut ergo *velate*, aut *sine velamine*. Si *velate:* ergo nihil clare cognoscitur; si *sine velamine:* ergo omnes vident Deum et exemplar aeternum absque omni aenigmate. Sed hoc est falsum secundum statum viae [5]: ergo etc.

Item obiicitur contra rationes *Augustini* sic: **Contra rationes Augustini.**

23. Quia, si omnis veritas incommutabilis est supra animam ac per hoc aeterna et Deus; cum omnis veritas principii demonstrativi sit incommutabilis [6], omnis talis veritas esset Deus: ergo nihil sciretur nisi Deus.

24. Item, si omnis veritas incommutabilis est veritas artis aeternae, et illa non est nisi una; omnis veritas incommutabilis non esset nisi una; sed circa quodlibet ens contingit [7] reperire aliquam veritatem incommutabilem — sicut patet; haec enim est veritas incommutabilis: si Socrates currit, Socrates movetur — ergo secundum hoc omnia entia essent unum.

25. Item, si omne, quod est Deus, est adorandum latria, et omnis veritas principii incommutabilis est Deus: ergo omnis talis veritas debet adorari: ergo veritas huius propositionis: duo et tria sunt quinque, debet adorari.

26. Item, si omnis veritas incommutabilis est Deus: ergo quicumque clare videt aliquam veritatem incommutabilem clare videt Deum; sed daemones et damnati clare vident aliquas [8] veritates incommutabiles: ergo clare vident Deum. Sed hoc est esse beatum: ergo damnati sunt beati; sed hoc nihil absurdius: ergo absurdissimum est, quod quidquid cognoscitur cognoscitur rationibus aeternis, si certitudinaliter cognoscitur.

CONCLUSIO.

Ad certitudinalem cognitionem intellectus etiam in viatore requiritur, ut aliquo modo attingatur ratio aeterna ut ratio regulans et motiva, non tamen ut sola et in sua claritate, sed simul cum propria ratione creata et ut in speculo et aenigmate cognita.

Respondeo: Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod cum dicitur, quod omne, quod cognoscitur certitudinaliter, cognoscitur in luce aeternarum rationum, hoc tripliciter potest intelligi: *uno modo,* ut intelligatur, quod ad certitudinalem cogni- **Modus intelligendi 1.**

[1] Aristot., II. Metaph. text. 4. (I. brevior, c. 1.): Quare ut secundum *esse* unumquodque se habet, ita etiam secundum veritatem.

[2] Aristot., I. Poster. c. 2.

[3] Vide Aristot., I. Metaph. c. 1. seq.

[4] D F G *revelatorio.*

[5] Epist. I. Cor. 13, 12: Videmus nunc per speculum in aenigmate etc.

[6] Cfr. Aristot., I. Poster. c. 4. — Superius post *animam* C addit *nostram.*

[7] A B *constat.*

[8] C D F G H *multas.* Subinde voci *damnati* C praemittit *ipsi daemones et.* Finem arg. C D F G H ita exhibent: *quod quaecumque cognoscuntur certitudinaliter cognoscuntur in luce aeternarum rationum.*

tionem concurrit lucis aeternae evidentia tanquam ratio cognoscendi *tota* et *sola*. — Et haec intelligentia est minus recta, pro eo quod secundum hoc nulla esset rerum cognitio nisi in Verbo; et tunc non differret cognitio viae a cognitione patriae, nec cognitio in Verbo a cognitione in proprio genere, nec cognitio scientiae a cognitione sapientiae, nec cognitio naturae a cognitione gratiae, nec cognitio rationis a cognitione revelationis; quae omnia cum sint falsa, nullo modo est ista via tenenda. — Ex hac enim sententia, quam quidam posuerunt, nihil certitudinaliter cognosci nisi in mundo archetypo et intelligibili, sicut fuerunt Academici *primi*, natus fuit error, ut dicit Augustinus contra Academicos libro secundo [1], quod nihil omnino contingeret scire, sicut posuerunt Academici *novi*, pro eo quod ille mundus intelligibilis est occultus mentibus humanis. Et ideo, volentes primam tenere sententiam et suam positionem, inciderunt in manifestum errorem; quia « modicus error in principio magnus est in fine [2] ».

(Margin: Reprobatur. — Corollarium falsum.)

Alio modo, ut intelligatur, quod ad cognitionem certitudinalem necessario concurrit ratio aeterna quantum ad suam *influentiam*, ita quod cognoscens in cognoscendo non ipsam rationem aeternam attingit, sed influentiam eius solum [3]. — Et hic quidem modus dicendi est insufficiens secundum verba beati Augustini, qui verbis expressis et rationibus ostendit, quod mens in certitudinali cognitione per incommutabiles et aeternas regulas habeat regulari, non tanquam per *habitum suae mentis*, sed tanquam per eas quae sunt *supra se* in veritate aeterna. Et ideo dicere, quod mens nostra in cognoscendo non extendat se ultra influentiam lucis increatae, est dicere, Augustinum deceptum fuisse, cum auctoritates ipsius exponendo non sit facile ad istum sensum trahere; et hoc valde absurdum est dicere de tanto Patre et Doctore maxime authentico inter omnes expositores sacrae Scripturae.

(Margin: Modus 2. — Non sufficit. — Ratio 1. — Notandum.)

Praeterea, illa lucis influentia aut est *generalis*, quantum Deus influit in omnibus creaturis, aut est *specialis*, sicut Deus influit per gratiam. Si est *generalis*: ergo Deus non magis debet dici dator sapientiae quam fecundator terrae, nec magis ab eo diceretur esse scientia quam pecunia [4]; si *specialis*, cuiusmodi est in gratia: ergo secundum hoc omnis cognitio est infusa, et nulla est *acquisita*, vel *innata*; quae omnia sunt absurda.

(Margin: Ratio 2.)

Et ideo est *tertius modus* intelligendi, quasi medium tenens inter utramque viam, scilicet quod ad certitudinalem cognitionem necessario requiritur ratio aeterna ut *regulans* et *ratio motiva*, non quidem ut *sola* et *in sua* omnimoda claritate, sed cum ratione creata, et ut *ex parte* [5] a nobis contuita secundum statum viae.

(Margin: Modus 3. et medius.)

Et hoc est quod Augustinus insinuat decimo quarto de Trinitate, capitulo decimo quinto [6]: « Commemoratur impius, ut convertatur ad Dominum tanquam ad eam lucem, qua etiam, cum ab illo averteretur, quodam modo tangebatur. Nam hinc est, quod et impii cogitant aeternitatem et multa recte reprehendunt recteque laudant in hominum moribus ». Ubi et subdit [7], quod hoc faciunt per regulas, quae « scriptae sunt in libro lucis illius, quae *veritas* dicitur ». — Quod autem mens nostra in certitudinali cognitione aliquo modo attingat illas regulas et incommutabiles rationes, requirit necessario *nobilitas cognitionis* et *dignitas cognoscentis* [8].

(Margin: Confirmatur. — Duplex ratio.)

Nobilitas, inquam, *cognitionis*, quia cognitio certitudinalis esse non potest, nisi sit *ex parte scibilis immutabilitas*, et *infallibilitas ex parte scientis*. Veritas autem creata non est *immutabilis simpliciter*, sed ex suppositione [9]; similiter nec lux creaturae est *omnino infallibilis* ex propria virtute, cum utraque sit creata et prodierit de *non-esse* in *esse*. Si ergo ad plenam cognitionem fit recursus ad *veritatem* omnino immutabilem et stabilem et ad *lucem* omnino infallibilem; necesse est, quod in huiusmodi cognitione recurratur ad artem supernam ut ad *lucem* et *veritatem*: *lucem*, inquam, *dantem infallibilitatem scienti*, et *veritatem dantem immutabilitatem scibili*. Unde cum res habeant *esse* in *mente* et in *proprio genere* et in *aeterna arte*, non sufficit ipsi animae ad certitudinalem scientiam veritas rerum, secundum quod *esse* habent in se [10], vel

(Margin: Ratio 1, bimembris. — Notandum. — Triplex esse rerum.)

---

[1] Cap. 5. seqq. n. 11. seqq. Cfr. ibid. III. c. 17. seq. n. 37. seqq. et XV. de Trin. c. 12. n. 21.

[2] Insinuatur ab Aristot. I. de Caelo et Mundo, text. 33. (c. 5.), et quasi iisdem verbis exhibetur ab Averroe in suo Commentario in hunc loc. Cfr. tom. I. pag. 572, nota 8.

[3] *Influentia* in sensu *activo* accipitur apud Scholasticos de quacumque Dei actione *transeunte*. Unde S. Thom. (S. 1. q. 89. a. 1. in corp.) dicit: « In omnibus substantiis spiritualibus invenitur virtus intellectiva *per influentiam* divini luminis », et ad 3: « Deus est auctor non solum *influentiae* gratuiti luminis, sed etiam naturalis ». S. Bonav. hoc loco non de influentia activa *in se*, sed *de effectu* eiusdem creato (habitu mentis) loqui videtur; infra autem post *Praeterea* manifeste loquitur de *cooperatione* divina ad actus creaturae. Cfr. quaest. seq. in corp. — Inferius voci *regulas* F addit *vel rationes*, et C *rectificari et dirigi, et* post *regulari*. Subinde pro *extendat se ultra* C *attingat aliqualiter*, G *attendat aliter*.

[4] C D F G *potentia*. Superius pro *dator* G *doctor*. Inferius pro *est infusa, et nulla est* C D F G *erit infusa, et nulla erit*.

[5] Epist. I. Cor. 13, 12: Nunc cognosco ex parte. — Ex hoc loquendi modo iam sequitur secundum principia Seraphici Doctoris, hanc intuitionem non esse immediatam, cum doceat, per immediatam visionem Deum videri totum, licet non totaliter. Cfr. II. Sent. d. 23. a. 2. q. 3. et III. Sent. d. 14. a. 1. q. 2. seq. — Pro *contuita* C *cognita*.

[6] Num. 21.

[7] Ibidem; cfr. supra fundam. 8.

[8] Quae sequuntur in compendium redacta, sed fere iisdem verbis, repetuntur in quodam Sermone S. Bonaventurae iam edito (ed. Vaticana, tom. III. pag. 225 et seqq.), qui est primus sermo pro Dominica XXII. post Pentecosten, quem suo loco emendatum nos publicaturos esse speramus.

[9] C *conditione sive suppositione*. Inferius D F G H omittunt *immutabilem et*.

[10] Id est *in ipsa anima* sive mente.

secundum quod *esse* habent in proprio genere, quia utrobique sunt mutabiles, nisi aliquo modo attingat eas, in quantum sunt in arte aeterna.

Ipsum etiam requirit *dignitas* ex parte *scientis*. Ratio 2. Cum enim spiritus rationalis habeat superiorem portionem rationis et inferiorem; sicut ad plenum iudicium rationis deliberativum in agendis non sufficit portio inferior sine superiori, sic et ad plenum rationis iudicium in speculandis [1]. Haec autem portio superior est illa, in qua est imago Dei, quae et aeternis regulis inhaerescit et per eas quidquid definit certitudinaliter iudicat et definit; et hoc competit ei, in quantum est imago Dei.

Creatura enim comparatur ad Deum in ratione *vestigii, imaginis* et *similitudinis*. (Creatura tripliciter comparatur ad Deum.) In quantum *vestigium*, comparatur ad Deum ut *ad principium;* in quantum *imago*, comparatur ad Deum ut *ad obiectum;* sed in quantum *similitudo*, comparatur ad Deum ut *ad donum infusum*. Et ideo omnis creatura est *vestigium*, quae est a Deo; omnis est *imago*, quae cognoscit Deum; omnis et sola est *similitudo*, in qua habitat Deus [2]. (Triplex gradus divinae cooperationis.) Et secundum istum triplicem gradum comparationis triplex est gradus *divinae cooperationis*.

In opere, quod est a creatura per modum *vestigii*, (Explicatur.) cooperatur Deus per modum *principii creativi;* in opere vero, quod est a creatura per modum *similitudinis*, sicut est opus meritorium et Deo placitum, cooperatur Deus per modum *doni infusi;* in opere vero, quod est a creatura per modum *imaginis*, (Notandum.) cooperatur Deus per modum *rationis moventis* [3]*;* et tale est opus certitudinalis cognitionis, quod quidem non est a ratione inferiori sine superiori.

Quoniam igitur certitudinalis cognitio competit spiritui rationali, in quantum est *imago* Dei, ideo in hac cognitione aeternas rationes attingit. Sed quia in statu viae non est adhuc plene deiformis, ideo non attingit eas clare et plene et distincte; sed secundum quod magis vel minus ad deiformitatem accedit, (Multi gradus in modo illas rationes attingendi.) secundum hoc magis vel minus eas attingit, semper tamen aliquo modo, quia nunquam potest ab eo ratio imaginis separari. Unde quia in statu *innocentiae* erat imago sine deformitate culpae, nondum tamen habens plenam deiformitatem gloriae, ideo attingebat [4] *ex parte*, sed non *in aenigmate*. In statu vero *naturae lapsae* caret deiformitate et habet deformitatem, ideo attingit eas *ex parte* et *in aenigmate*. In statu vero *gloriae* caret omni deformitate et habet plenam deiformitatem, ideo attingit eas plene et perspicue.

Rursus, quia non ex se *tota* est anima imago, (Requiruntur simul rationes propriae et distinctae.) ideo cum his attingit [5] rerum similitudines abstractas a phantasmate tanquam *proprias* et *distinctas* cognoscendi rationes, sine quibus non sufficit sibi ad cognoscendum lumen rationis aeternae, quamdiu est in statu viae, nisi forte per specialem revelationem hunc statum transcenderet, sicut in his qui rapiuntur, et in aliquorum revelationibus Prophetarum.

Concedendum est igitur, sicut rationes ostendunt (Epilogus.) et Augustini auctoritates expresse asserunt, quod in omni certitudinali cognitione rationes illae cognoscendi a cognoscente attinguntur, licet aliter a *viatore* et aliter a *comprehendente*, aliter a *sciente* et aliter a *sapiente*, aliter a *prophetante* et aliter a *communiter intelligente*, sicut iam patuit et patebit in obiectorum solutionibus.

1. Ad illud ergo quod obiicitur primo, quod (Solutio oppositorum.) lucem habitat inaccessibilem; dicendum, quod loquitur de illo accessu, qui est [6] ad illam lucem in suae claritatis plenitudine et fulgore, quo modo non acceditur ad ipsam per potentiam creaturae, sed per deiformitatem gloriae.

2. Ad illud quod obiicitur, quod mentis humanae acies invalida in tam excellenti luce non figitur etc.; dicendum, quod ad hoc, quod cognoscat per aeternas rationes, non oportet, quod in illis figatur, (Notandum.) nisi in quantum cognoscit *sapientialiter*. Aliter enim attingit illas rationes *sapiens*, et aliter *sciens:* sciens attingit illas ut *moventes*, sapiens vero ut *quietantes;* et ad hanc sapientiam nemo pervenit, «nisi primo per fidei iustitiam emundetur [7]».

3. Ad illud quod obiicitur, quod mens incorporearum rerum per se ipsam habet notitiam; dicendum, quod sicut in operibus creaturae non ex- (Notandum.) cluditur cooperatio Creatoris, sic in ratione cognoscendi creata non excluditur ratio cognoscendi increata, sed potius includitur in eadem [8].

4. Ad illud quod obiicitur, quod videt in luce sui generis; dici potest, quod large dicitur *lux sui generis* omnis lux incorporea, sive creata sive increata; vel si intelligatur de luce creata, per hoc non excluditur lux increata; nec sequitur, quod non cognoscamus in veritate aeterna, sed quod non in illa sola, verum etiam in lumine veritatis creatae; et hoc quidem verum est nec obviat positioni praedictae [9].

---

[1] Id est, quando cognoscit prima principia et universalia. — C addit *non sufficit se ipsa superior, nisi aspiciat illas supernas leges.*

[2] Vide I. Sent. d. 3. p. I. q. 2. in fine et Breviloq. p. II. c. 12.

[3] Ita C (cfr. q. seq.), ceteri codd. *movendi*. Inferius pro *et plene*, quod A B E omittunt, D H *et plenarie*, et pro *ad deiformitatem accedit* A B E *et cum deiformitatem attingit vel accedit.*

[4] G supplet *eas*. C D F G H omittunt *plenam*. — Cfr. de his II. Sent. d. 23. a. 2. q. 3.

[5] F addit *etiam*.

[6] Solus C habet *qui est*, et inferius *naturae* pro *creaturae*.

[7] Ut dicit August. in ipsa obiectione allegatus; cfr. I. Sent. d. 2. dub. 2. — Superius pro *in illis* A B *in illa*.

[8] C *sed potius in eadem supponitur.*

[9] C legit: *sed quod non in illa solum; mens enim in utraque luce intelligit. Et si obiicitur, quod oculo carnis sufficit lux sui generis corporea: ergo multo fortius menti sufficiet lux sui generis creata, cum mens sit potentior; dicendum,*

5. 6. Ad illud quod obiicitur de Gregorio et Dionysio, dicendum, quod neuter negat, quin illud lumen verum, quod *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*[1], a nostris mentibus attingatur, sed quod in hac vita nondum plene videtur.

7. 8. 9. Ad illud quod obiicitur de Philosopho, quod intelligimus cum continuo et tempore, et quod habemus intellectum possibilem et agentem, et de experientia cognitionis humanae; dicendum, quod hoc ponit[2], ad nostram intelligentiam concurrere lumen et rationem veritatis creatae; sed tamen, ut in praecedentibus dictum est, non excluditur lux et ratio veritatis aeternae, quia possibile est, quod anima secundum inferiorem portionem attingat quae sunt infra, superiori nihilominus portione attingente quae sunt supra.

Notandum.

10. Ad illud quod obiicitur de cognitione imaginativa[3], dicendum, quod non est simile, quia illa non habet certitudinem, et ideo non recurrit ad immutabile.

11. Ad illud quod obiicitur de sensu, dicendum, quod non est simile de certitudine sensus et intellectus. Certitudo enim sensus venit ex alligatione potentiae operantis per modum naturae circa aliquid determinatae. Certitudo autem intellectus non potest venire ex hac parte, cum sit potentia libera ad intelligendum omnia[4]; et ideo oportet, quod veniat per aliquid non habens alligationem, sed libertatem sine defectibilitate mutabilitatis et fallibilitatis; et talis est lux et ratio sempiternae veritatis: et ideo ad illam recurritur sicut ad fontem omnis certitudinis.

De duplici certitudine.

12. Ad illud quod obiicitur, quod ad cognitionem nihil plus requiritur nisi cognoscens et cognoscibile et conversio huius super hoc; dicendum, quod haec conversio includit iudicium; iudicium autem certum non fit nisi per legem certam et iniudicabilem, secundum quod dicit Augustinus in libro de Vera Religione et in libro de Libero Arbitrio[5], quod «nullus de veritate iudicat, et sine veritate nullus bene iudicat»; et ideo hic includitur ratio et veritas aeterna.

13. Ad illud quod obiicitur, quod intelligimus, quando volumus, ergo non egemus adminiculo alieno; dicendum, quod adminiculum alienum est duplex: quoddam, quod semper est praesto, quoddam quod est absens et distans. Ratio illa non concludit de primo adminiculo, sed de secundo, sicut patet: quia, si lux corporalis semper esset praesens in oculo, sicut lux spiritualis est semper praesens in mente; videremus, quando vellemus, sicut intelligimus, quando volumus.

Adminiculum duplex.

14. Ad illud quod obiicitur, quod eadem sunt principia *essendi* et *cognoscendi;* dicendum, quod sicut principia *essendi* intrinseca non sufficiunt sine illo primo principio extra, quod est Deus, ad *esse*, sic nec ad *plenum cognoscere*[6]. Unde licet illa principia sint aliquo modo ratio cognoscendi, non propter hoc excludunt illam rationem cognoscendi primam a nostra cognitione, sicut nec excludunt in actu essendi a creatione.

Notandum.

15. Ad illud quod obiicitur, quod unicuique cognoscibili respondet propria ratio cognoscendi; dicendum, quod quia non omnino distincte[7] videmus illas rationes in se, ideo non sunt tota ratio cognoscendi: sed requiritur cum illis lumen creatum principiorum et similitudines rerum cognitarum, ex quibus propria ratio cognoscendi habetur respectu cuiuslibet cogniti.

Notandum.

16. Ad illud quod obiicitur, quod «propter quod unumquodque, et illud magis»; dicendum, quod, sicut iam patet, ratio aeterna *non sola* movet ad cognoscendum, sed cum veritate principiorum, *non specialiter* de se, sed *generaliter* in statu viae; et ideo non sequitur, quod ipsa sit nobis nota secundum se, sed prout relucet in suis[8] principiis et in sua generalitate; et sic quodam modo est nobis certissima, quia intellectus noster nullo modo potest cogitare, ipsam non esse; quod quidem non potest dici de aliqua veritate creata.

Notandum.

17. Ad illud quod obiicitur de speculo, dicendum, quod illud verum est de speculo, quod habet rationem repraesentandi *proprie* et *distincte*, et quod cum ratione repraesentandi habet *rationem terminandi;* sicut patet in isto speculo materiali, quod speciem visibilem distincte et proprie repraesentat et terminat visum. Hae autem conditiones competunt speculo aeterno respectu *comprehensorum*, sicut patet ex his quae dicta sunt prius[9]

De speculo duplici.

---

quod non, quia mens est imago veritatis increatae, et ideo est ei aliquo modo proportionalis et nata illam imitari. Sensus autem hanc lucem non requirit tanquam sibi improportionalem propter suam ignobilitatem. Cfr. infra ad 11.

[1] Ioan. 1, 9.

[2] E *quod haec ponunt.*

[3] D E G *imaginaria*. Inferius pro *non recurrit* C *non respicit.*

[4] Cfr. Aristot., IX. Metaph. text. 3. et 10. (VIII. c. 2. et 5.); III. de Anima, text. 3. seqq. (c. 4.). — Inferius pro *defectibilitate* C D F G *deformitate.*

[5] Vide supra fundam. 2. et 3. — Superius vocibus *quod conversio* cum G interseruimus *haec.*

[6] D F G H *scire.*

[7] F omittit *distincte*, qui etiam subinde pro *tota* ponit *sufficiens.*

[8] Dicitur *suis;* quatenus principia intellectus immutabilia «radicantur in luce aeterna et ducunt in eam» (Hexaëm. Serm. 2.).

[9] Concordat omnino S. Thom., S. I. q. 84. a. 5: «Aliquid in aliquo dicitur cognosci dupliciter. Uno modo sicut in obiecto cognito, *sicut aliquis videt in speculo* ea quorum imagines in speculo resultant; et hoc modo anima in statu praesentis vitae non potest videre omnia in rationibus aeternis; sed sic in rationibus aeternis cognoscunt omnia Beati, qui Deum vident et omnia in ipso». — Quomodo se habeat cognitio per *speculum* ad alios duos cognoscendi modos, scil. per praesentiam *essentiae* rei cognitae et per praesentiam suae *similitudinis*,

18. Ad illud quod obiicitur, quod illae rationes sunt aeque certae respectu contingentium, sicut respectu necessariorum; dicendum, quod illa ratio bene concluderet, si rationes illae essent *tota ratio* cognoscendi, et si in illis videretur plenarie; nunc autem non est sic secundum statum praesentis temporis, quia cum illis indigemus similitudinibus propriis et rerum principiis determinate acceptis, quae quidem non reperiuntur in contingentibus, sed solum in necessariis [1].

19. Ad illud quod obiicitur, quodsi in illis rationibus cognoscimus, quod omnis cognoscens est sapiens; dicendum, quod non sequitur, quia attingere rationes illas non facit sapientem, nisi quis in eis quiescat et sciat, se illas attingere, quod quidem spectat ad sapientem. Huiusmodi enim rationes attinguntur ab intellectibus *scientium* ut *ductivae*, sed ab intellectibus *sapientium* ut *reductivae* et quietativae. Et quia pauci sunt, qui isto modo illas attingant, ideo pauci sunt *sapientes*, licet multi *scientes*; pauci quidem sunt, qui illas rationes sciant se attingere; immo quod plus est, pauci sunt, qui velint hoc credere, quia difficile videtur intellectui ad aeterna contemplanda nondum elevato, quod ita habeat Deum praesentem et propinquum, cum tamen dicat Paulus Actuum decimo septimo [2], *quod non longe est ab unoquoque nostrum.*

Notandum.

Pauci sapientes.

20. Ad illud quod obiicitur de cognitione patriae, iam patet responsio, quia magna est differentia inter cognitionem, quae est *ex parte* et *in aenigmate*, ad eam, quae est *perfecte* [3] et *distincte*, ut supra tactum est.

21. Ad illud quod obiicitur, quod speculum aeternarum rationum est voluntarium etc.; dicendum, quod, sicut dicit Apostolus ad Romanos primo [4], *quod notum est Dei manifestum est in illis:* licet Deus sit simplex et uniformis, tamen lux illa aeterna et exemplar illud quaedam repraesentat quasi *exterius* et *aperte*, quaedam vero magis *profunde* et *occulte*. Prima sunt, quae fiunt secundum necessariam ordinationem artis divinae; secunda vero sunt, quae fiunt secundum dispositionem voluntatis occultae. Et quod dicitur speculum *voluntarium*, hoc non est respectu exemplatorum primo modo, sed secundo; et ideo in rationibus aeternis naturalia cognoscuntur naturali iudicatorio rationis [5], supernaturalia vero et futura non nisi dono revelationis supernae; et ideo illa ratio non repugnat positioni praemissae.

De divino speculo dupliciter repraesentante.

22. Ad illud quod obiicitur, quod quidquid cognoscitur in illis, aut *cum* velamine, aut *sine* velamine; dicendum, quod in statu viae non cognoscitur in rationibus illis aeternis *sine velamine et aenigmate* propter divinae imaginis obscurationem [6]. Ex hoc tamen non sequitur, quod nihil certitudinaliter cognoscatur et clare, pro eo quod principia creata, quae aliquo modo sunt media cognoscendi, licet non sine illis rationibus, possunt perspicue et sine velamine a nostra mente videri. — Si tamen diceretur, quod nihil in hac vita scitur *plenarie*, non esset magnum inconveniens.

Notandum.

Aliter.

23. 24. 25. 26. Ad illud quod obiicitur contra rationes Augustini, quodsi veritas incommutabilis est Deus, quod tunc veritas principii demonstrativi esset Deus, et quod omnes veritates essent unum, et quod deberent adorari, et quod daemones viderent Deum; ad haec omnia dicendum, quod veritas incommutabilis dicitur dupliciter, scilicet *simpliciter* et *ex suppositione*. Cum autem dicitur, quod veritas incommutabilis est supra mentem et Deus, hoc intelligitur de veritate, quae est incommutabilis *simpliciter*. Cum autem dicitur de veritate principii demonstrativi, quod est incommutabilis; si veritas illa nominat quid creatum, constat, quod non est incommutabilis *simpliciter*, sed *ex suppositione*, quia omnis creatura incipit a *non-esse* et est vertibilis in *non-esse*. — Et *si obiiciatur*, quod illa veritas est simpliciter certa ipsi animae per se ipsam; dicendum, quod licet principium demonstrativum, secundum quod dicit quid *complexum*, sit creatum; veritas tamen significata per illud potest significari vel secundum quod est in *materia*, vel secundum quod est in *anima*, vel secundum quod est in *arte divina*, vel certe *omnibus* his modis simul. Veritas enim in signo exteriori signum est veritatis, quae est *apud animam*, quia « voces sunt notae earum passionum, quae sunt in anima [7] »; anima autem secundum suum supremum habet respectum ad superiora, sicut secundum suum inferius ad haec inferiora, cum sit medium inter res creatas et Deum; et ideo veritas in anima habet respectum ad illam duplicem veritatem, sicut medium ad duo extrema, ita quod ab inferiori recipit certitudinem *secundum quid*, a superiori vero recipit certitudinem *simpliciter*. Et ideo huiusmodi

Rationes Augustini defenduntur.

Distinctio.

Modi 4 significandi.

Notandum.

Duplex certitudo.

explicatur a S. Thoma S. I. q. 56. a. 3. Res illustratur exemplo, quod affert Fr. Eustachius, discipulus S. Bonaventurae (De Hum. Cognitionis ratione pag. 186. 187): Per istas regulas vel irradiationes mentis directivas iudicat mens de omnibus, et tamen non videt illam veritatem increatam, cuius sunt expressae similitudines; sicut video faciem hominis in speculo, quam non video immediate praesentem, quia est retro me, sic istas regulas mens novit in se ipsa et cetera novit per ipsas, nec tamen Deum videt immediate etc. — Vocibus *competunt speculo* C D F G H interserunt *ipsi.*

[1] Vide Aristot., I. Poster. c. 6. seqq. et 24. (c. 30. seq.). — C F *quod quidem non reperitur in... necessariis.*

[2] Vers. 27.

[3] Ita A B E, alii *plenarie.*

[4] Vers. 19. — Inferius pro *dispositionem*, quod praebent A B E, alii *dispensationem.*

[5] Cfr. tom. II. pag. 901, nota 2.

[6] Vide II. Sent. d. 23. a. 2. q. 3.

[7] Aristot., I. Periherm. c. 1.

veritas ut incommutabilis *simpliciter* supra animam est, secundum quod [1] ostendunt rationes Augustini. Rationes vero ad oppositum procedunt de veritate incommutabili *ex suppositione*, quam proprie considerat demonstrator, quae multiplicatur in diversis et non est adorabilis, et contuibilis est a daemonibus et damnatis. Nam Notandum. illa veritas simpliciter incommutabilis perspicue videri non potest, nisi ab illis qui intrare possunt ad intimum silentium mentis, ad quod nullus peccator pervenit, sed ille solus, qui est summus amator aeternitatis.

QUAESTIO V.

Utrum anima Christi fuerit sapiens tantum sapientia increata, an etiam sapientia creata cum increata.

Postquam habitum est de sapientia Christi secundum quod Verbum, quaeritur de sapientia animae Christi. Et primo quaeritur, utrum anima Christi fuerit sapiens sapientia increata tantum, an etiam sapientia creata cum increata. Et quod sapiens fuerit sapientia *increata tantum*, videtur.

1. Ecclesiastici primo [2]: *Omnis sapientia a Do-* Ad oppositum. *mino Deo est et cum illo fuit semper et est ante aevum*; sed omne, quod est ante aevum, est aeternum: ergo omnis sapientia est aeterna: ergo si anima Christi non est sapiens nisi aliqua sapientia, non est sapiens nisi sapientia aeterna. — *Si dicas*, quod sapientia dicitur fuisse cum Deo sicut in causa; pari ratione potest dici de qualibet creatura, et hoc non multum reddit laudabilem sapientiam ipsam. — *Si dicas*, quod *omnis* sapientia, id est *perfecta* sapientia; cum hoc non concordat sequens littera [3], quia loquitur de illa sapientia, ad quam acquirendam invitat, sicut ex consequentibus manifeste colligitur.

2. Item, Augustinus, secundo de Libero Arbitrio [4]: « Veritate atque sapientia, quae communis est omnibus, omnes sapientes fiunt inhaerendo illi; beatitudine autem alterius non fit alter beatus, nec iustitia alterius fit alter iustus, sed coaptando animum illis incommutabilibus regulis luminibusque virtutum, quae incommutabiliter vivunt in ipsa veritate sapientiaque communi ». Si ergo una est sapientia omnium sapientium, et non est una beatitudo omnium beatorum; cum, causaliter loquendo, utrobique sit reperire unitatem, necesse est ponere, quod formaliter et proprie una sit sapientia, qua omnes sunt sapientes; et haec non potest esse sapientia creata: ergo si anima Christi est sapiens, est sapiens sapientia increata.

3. Item, Augustinus, libro Octoginta trium Quaestionum, quaestione de modis habendi [5]: « Sapientia, cum accedit homini, non ipsa mutatur, sed hominem mutat, quem de stulto sapientem facit »; sed si sapientia diceret habitum creatum, tunc utique mutaretur, quia introduceretur de *non-esse* in *esse*: ergo dicit solum quid increatum: ergo idem quod prius.

4. Item, Hugo, in tractatu de Sapientia animae Christi [6]: « Una est sapientia, qua omnes sapiunt, nec tamen uno modo sapiunt; multo magis sapuit hac sapientia illa anima, quae ipsi sapientiae unita fuit, quae non sorte participationis ex illa viguit, sed privilegio unitatis plenitudinem possedit »: ergo si plenitudo sapientiae non est nisi sapientia increata, videtur etc.

5. Item, Hugo arguit sic [7]: Si sapientia est accidens; cum sapientia sit id quo sapientes fiunt beati, beatitudo nostra in accidente consistet; sed accidentia mutabilia sunt: ergo et beatitudo nostra erit maxime mutabilis.

6. Item, quod dat aliquid alicui aliquo modo illud habet [8]; sed sapientia dat sapere sapienti: ergo sapientia sapit. Sed si sapit, non alio quam se ipsa sapit: ergo omnis sapientia, qua sapiens sapit, est

---

[1] Pro *secundum quod* A B E *sicut*. Inferius pro *contuibilis*, quod habent A B E, alii *commutabilis*, ubi C prosequitur *et daemonibus et damnatis communis. Nam* etc., G vero *et in omnibus damnatis. Nam* etc. — Doctrinam hanc de suprema humanae cognitionis ratione ad divinam veritatem reducenda in scholis aetate S. Bonaventurae satis communem fuisse, eamque reputatam esse sinceram S. Augustini sententiam, multis testimoniis probatur, quae in opusculo supra pag. 17, nota 1. citato, praesertim in dissertatione praeambula exhibentur. Hoc confirmatur quadam epistola Fr. Ioannis Pechami O. Min., archiepiscopi Cantuariensis, scripta 1. Iun. 1285, quam cl. P. Ehrle S. I. iterum publicavit in periodico *Zeitschrift für katholische Theologie*, Innsbruck, 1889 fasc. I. pag. 186. Ibi enim auctor conqueritur, quod quadam novella doctrina, citra viginti annos introducta, oppugnetur « quidquid docet Augustinus de regulis aeternis et luce incommutabili, de potentiis animae, de rationibus seminalibus, inditis materiae et consimilibus innumeris » etc.

[2] Vers. 1. — Cfr. III. Sent. d. 14. a. 1. q. 1. et a. 3. q. 1, ubi eadem quaestio solvitur.

[3] Vers. 10. seqq. — Paulo superius pro *reddit laudabilem* H *redderet laudabilem*.

[4] Cap. 19. n. 52. Textus originalis vocibus *sapientes fiunt* interserit *et beati*, post *alter beatus* addit plura et circa finem pro *incommutabiliter* ponit *incorruptibiliter*.

[5] Quaest. 73. n. 1: Sapientia, cum accidit homini etc.

[6] Circa medium. Textus originalis post *uno modo sapiunt* addit *quia participando sapiunt. Quodsi omnes hac sapientia sapiunt quicumque sapiunt*, et subinde pro *sapuit* substituit *sapit*, quod etiam F exhibet.

[7] Loc. cit., ubi etiam plura seqq. argg. insinuantur.

[8] Nihil dat quod non habet; cfr. Aristot., II. Elench. c. 3. (c. 22.). — Pro *quod dat* D F G *qui dat*. Inferius pro *non alio quam* F *non ergo nisi*.

sapientia, quae se ipsa sapit. Sed talis sapientia non est nisi sapientia increata: ergo si anima Christi est sapiens tali sapientia, manifestum est etc.

7. Item, perfectio nobilior est perfectibili, et sapiens nobilius non sapiente, et intelligens non intelligente: ergo cum sapientia sit perfectio sapientis, et sapientia sapiens sapiat et intelligat; necesse est ergo, sapientiam sapere et intelligere. Sed non potest sapere nisi se ipsa, et talis est sapientia increata: ergo etc..

His rationibus et auctoritatibus ostenditur, quod anima Christi sit sapiens solum sapientia *increata*, et non solum ipsa, sed etiam quaelibet alia, quae habet sapientiam.

De anima Christi specialiter.

Sed *specialius* de anima Christi ostenditur sic.

8. Sapientia facit eum cui unitur sapientem; sed sapientia increata unitur animae Christi: ergo sapientia increata anima Christi fit sapiens. — *Si dicas*, quod non unitur nisi mediante sapientia creata, quae disponit ipsam animam ad unionem; *contra:* dispositio intermedia est prior et immediatior et essentialior, quam illud, ad quod disponitur, quia tenet rationem medii introductivi; sed anima Christi prius et immediatius et essentialius comparatur ad hypostasim quam ad aliquod accidens, quod est in ipsa: ergo si Verbum aeternum et sapientia Dei est hypostasis et persona respectu divinae naturae et humanae, priorem et immediatiorem et essentialiorem comparationem habet anima Christi ad sapientiam increatam quam ad creatam: ergo etc.

9. Item, quanto sapientia maior est, tanto magis est cognoscibilis et faciens cognoscere; sed sapientia creata minor est quam sapientia increata et facit animam, cui praesens est, esse cognoscentem: ergo multo fortius sapientia increata. Sed talis sapientia erat animae Christi praesentissima: ergo etc.

10. Item, nihil plus requiritur ad cognitionem nisi sciens et scibile et ratio cognoscendi praesens; sed hoc totum erat in illa anima, in quantum erat Verbo aeterno unita: ergo sapiens erat sapientia increata, omni sapientia [1] creata circumscripta.

11. Item, « sicut anima est vita corporis, ita Deus est vita animae [2] », et multo excellentius; sed anima se ipsa potest vivificare corpus: ergo multo fortius ipse Deus se ipso vivificabit animam, et maxime illam, cui maxime est unitus; sed talis erat anima Christi: ergo etc.

12. Item, si Deus cognosceret per aliud a se, vilesceret eius cognitio, quia aut ratio cognoscendi esset nobilior, aut minus nobilis; quocumque autem horum dato, esset vilificata divina cognitio: ergo si anima Christi cognoscit per aliud a se creatum, vilificatur eius cognitio; quia illud aut est minus nobile, et sic perficitur ab ignobiliori; aut est magis nobile, et tunc anima Christi non est nobilissima omnium creaturarum: si ergo nobilissima est in fine totius nobilitatis creatae [3], impossibile est, quod cognoscat aliquid nisi per se, vel per sapientiam increatam.

13. Item, quanto aliquis intellectus immediatius accedit ad fontem sapientiae, tanto sapientior est; sed anima Christi est sapientissima: ergo immediatissime accedit ad sapientiam increatam: ergo omni alia sapientia circumscripta, est sapiens illa aeterna sapientia.

14. Item, anima Christi sic est unita aeternae maiestati, quod eodem honore est honoranda, quo honoratur aeterna maiestas [4]; ergo pari ratione sic est unita aeternae luci, quod eadem sapientia sapit, qua lux sempiterna; sed haec est sapientia increata tantum: ergo anima Christi est sapiens tantum sapientia increata.

15. Item, ubi est plenitudo sapientiae, superfluum est ponere quod est ex parte; sed in Christo est plenitudo sapientiae, *quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare*, ad Colossenses primo [5]: ergo si omnis sapientia creata est ex parte, superfluum est ponere in Christo vel eius anima sapientiam creatam.

16. Item, natura non facit per plura quod potest facere per panciora [6], et hoc spectat ad laudem naturae creatae: ergo si quidquid laudis attribuitur naturae creatae potest attribui naturae increatae; cum sapientia increata sit per se sufficientissima, quia ex omni parte completa et plena; ergo videtur, quod sapientia creata in Christo sit superflua. Sed nihil tale ponendum est in Christo: ergo etc.

17. Item, quandocumque [7] lumina materialia concurrunt ad idem medium, ita quod unum excedit reliquum, unum offuscat aliud, non propter repugnantiam, sed propter superexcellentiam: ergo si multo plus superexcellit sapientia increata creatam, quam aliquod lumen materiale excedat reliquum quantumcumque modicum., sapientia increata offuscabit aliam. Sed non est ponere in Christo aliquam sapientiam offuscatam: ergo etc.

18. Item, plus distat cognitio creata ab increata, quam opinio a scientia, vel fides a visione aperta; sed in eodem non potest simul esse opinio et scientia, nec fides et visio aperta [8]: ergo nec sapientia creata cum increata.

---

[1] F *omni scientia sive sapientia.*

[2] Ut docet August. locis tom. II. pag. 633, nota 5. allatis.

[3] Vide Glossam August. adductam III. Sent. d. 12. a. 2. q. 1. fundam. 1.

[4] Scil. honore latriae; cfr. III. Sent. d. 9. a. 1. q. 1.

[5] Vers. 19. — I Cor. 13, 9: Ex parte enim cognoscimus etc. — Superius post *Item* F legit *ubicumque est ponere plenitudinem sapientiae* etc.; pro *in Christo* H *in anima Christi.*

[6] Vide tom. III. pag. 277, nota 1. locos ex Aristot. allegatos.

[7] F bene addit *diversa.*

[8] Cfr. I. Cor. 13, 9. seqq. et Aristot., I. Poster. c. 26. (c. 33.). — Superius voci *cognitio* B praemittit *sapientia.*

Fundamenta. SED CONTRA: 1. *Iesus proficiebat sapientia et aetate et gratia apud Deum et homines*[1]; sed hoc non poterat esse per sapientiam increatam: ergo praeter illam habebat sapientiam creatam.

2. Item, Damascenus[2] dicit, quod in Christo propter duas naturas necesse est ponere, in eo duas fuisse voluntates: ergo pari ratione et duas cognitiones, ergo et duas scientias, ergo et duas sapientias.

3. Item, nullus est bonus nisi bonitate informante, ergo nullus est sapiens nisi sapientia informante; sed sapientia increata nullius creaturae potest esse informativa, sed tantum exemplativa: ergo si anima Christi est sapiens aliqua sapientia informante ipsam; necesse est, quod praeter sapientiam increatam habeat etiam creatam informantem ipsam.

4. Item, sapientia accidit sapienti creato, qui non est sapiens se ipso; sed sapientia increata, cum sit Deus, nulli potest accidere: ergo necesse est, quod praeter illam sapientiam ponatur in anima Christi sapientia aliqua creata, cum ei[3] non sit essentialis, sed accidat sapientia.

5. Item, est perfectio *esse* et *bene esse;* sed Deus nullius creaturae est forma perfectiva quantum ad *esse:* ergo nec quantum ad *bene esse.* Sed sapientia est forma perfectiva ipsius animae Christi sapientis quantum ad *bene esse:* ergo huiusmodi sapientia non potest esse sapientia increata[4]: ergo etc.

6. Item, anima Christi non est sapiens per essentiam, cum sit sapiens per aliud a se: ergo si est sapiens, est sapiens per participationem; sed non capit partem aeternae sapientiae secundum essentiam, cum sit simplex: ergo necesse est, quod capiat secundum influentiam. Sed talis influentia est creata: ergo necesse est, quod anima Christi sit sapiens per sapientiam creatam.

7. Item, anima Christi est de natura aliarum animarum; sed nulla anima plene attingit ad fontem sapientiae aeternae, nisi sit deiformis; sed deiformis non potest esse nisi per aliquid sibi datum, quod eam informet et conformet Deo; tale autem est gratia et sapientia creata: ergo necesse est, quod anima Christi sit sapiens per sapientiam creatam.

8. Item, Deus, cum sit lux et sapientia, diversimode cognoscitur a diversis, et ab anima Christi excellentius quam ab aliis: aut ergo hoc est ratione ipsius *Dei cogniti,* aut ratione *potentiae cognoscentis,* aut ratione *alicuius disponentis*[5]. Non ratione ipsius *Dei,* cum ipse in se nullam habeat varietatem; nec ratione *potentiae cognoscentis* solum, quia tunc qui meliora haberent naturalia sapientiores et meliores essent; quod est falsum: ergo hoc erit ratione alicuius habitus *intermedii disponentis.* Sed talis habitus non est nisi sapientia creata: ergo etc.

9. Item, sapientia Dei increata per sui essentiam est omnibus intellectibus praesentissima: ergo si sola sui praesentia faceret sapientes, quilibet intellectus esset sapiens; quod si manifeste falsum est, ergo ultra praesentiam ipsius necessario requiritur ipsius influentia. Ergo si anima Christi est sapiens, patet etc.

10. Item, Verbum Dei, quod est sapientia, est unitum oculo, et tamen oculus non est sapiens: ergo ad hoc, quod anima sit sapiens, non sufficit ei unio in hypostasi: ergo necesse est, quod uniatur sicut cognoscens cognoscibili. Omnis autem talis unio est per assimilationem[6]; sed omnis assimilatio est secundum aliquam qualitatem: ergo necesse est, quod ipsi animae detur qualitas spiritualis creata, per quam sit ad cognoscendum idonea. Hanc autem vocamus sapientiam creatam: ergo etc.

CONCLUSIO.

Anima Christi, cum sit creatura, sapiens fuit utraque sapientia, creata scilicet et increata.

RESPONDEO: Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod, sicut ex quaestione praecedenti apparet, ad *certitudinalem cognitionem* non sufficit lucis aeternae influentia sine sui praesentia[7], pro eo quod nihil creatum potest animam perfecta certitudine stabilire, quousque pertingat ad veritatem immutabilem et infallibilem lucem. Sic est intelligendum, quod ad *sapientialem cognitionem* non sufficit illius lucis aeternae praesentia sine sui influentia, non propter defectum ex parte sui, sed propter defectum ex parte nostri, pro eo quod intelligentia creata non pertingit ad illam fontalem sapientiam, nisi sit deiformis effecta, ac per hoc *elevata* et *habilitata: elevata* supra se, et *habilitata* in se. Ideo necessarium est, quod detur aliquid ei veniens desuper[8], quod tamen sit proportionale et ei inhaerens; hanc autem vocamus lucis aeternae influentiam; et quia animam ad sapientiam habilitat, vocatur *sapientia creata.* Quia tamen ipsa influentia non habilitat nec elevat, nisi continuetur cum luce aeterna tanquam cum *principio movente* et *ratione dirigente* et *fine quietante;* ideo non sortitur rationem

De sapientiali cognitione. — Quid sit sapientia creata. — Notandum.

---

[1] Luc. 2, 52.

[2] Libr. III. de Fide orthod. c. 13. seq. Cfr. III. Sent. d. 17. a. 1. q. 1.

[3] Pro *cum ei* F *quae;* idem F cum A pro *accidat* substituit *accidentalis.*

[4] D F H addunt *et est creata vel increata.*

[5] D F H *alicuius gratiae disponentis.*

[6] Cfr. supra pag. 7, nota 1. et 2. Aristot., VI. Ethic. c. 1: Si quidem ex similitudine quadam atque affinitate cognitio existit ipsis (potentiis animae).

[7] G addit *non propter defectum ex parte sui, sed propter defectum ex parte nostri.*

[8] Iac. 1, 17: Omne datum optimum... desursum est, descendens a Patre luminum etc. — Inferius pro *ad sapientiam* D F H *ad sapiendum.*

sapientiae ex se, sed ratione eius a quo fluit, secundum quod dirigit et ad quod ducit; et haec est *sapientia increata*. — Et ideo secundum illos sapientes, quibus datum est supra se ipsos ascendere, nomen *sapientiae* principaliter et *proprie* attribuitur soli sapientiae fontali et increatae [1]; sed secundum *communiter* loquentes et intelligentes non solum ei attribuitur, sed etiam suae *influentiae*, quae est habilitativa mentis humanae ad perfectam cognitionem. Et secundum hoc concedendum est, quod anima Christi, cum sit creatura, sapiens fuerit *utraque sapientia, creata* scilicet et *increata: increata* sicut principaliter *movente* et *regulante* et *quietante; creata* vero sicut *informante, habilitante* et *elevante*, ut ad illam increatam possit plene pertingere.

Sapientia increata. Corollarium. Conclusio.

Et quod *utraque* simul concurrat, patet per illud quod dicit Augustinus nono de Trinitate, capitulo septimo [2]: « In illa aeterna veritate, ex qua temporalia facta sunt omnia, formam, secundum quam sumus et secundum quam vel in nobis vel in corporibus vera et recta ratione aliquid operamur, visu mentis aspicimus, atque inde conceptam rerum veracem notitiam tanquam verbum apud nos habemus, et dicendo intus gignimus, nec a nobis nascendo discedit ». Ex quo apparet, quod ad sapientiam concurrit aeterna veritas et concepta apud nos veritatis notitia, quae quidem est ipsius animae nostrae informativa [3].

Confirmatur.

1. Ad illud quod primo obiicitur, quod omnis sapientia a Domino Deo est; dicendum, quod *sapientia* ibi non accipitur pro *habitu*, quo informatur anima sapientis, et quo habilitatur ad cognoscendum, sed pro *ratione cognoscendi incommutabili*. Omnis autem talis ratio est in arte divina, pro eo quod est sempiterna, et sine illa non potest esse sapientia creata, sicut ostensum est supra [4]. Unde ex illa auctoritate non potest concludi, quod sapientia creata non debeat poni.

Solutio oppositorum.

2. 3. Ad illud quod obiicitur de duplici auctoritate Augustini, dicendum, quod utraque intelligenda est de *sapientia increata*, quae tamen, sicut ex praemissis patet, non excludit creatam. Verumtamen Augustinus, loquendo de sapientia, semper vel ut in pluribus fert intellectum suum ad illam sapientiam increatam, pro eo quod comparatione illius non reputat sapientiam creatam nomine *sapientiae* dignam; vel quia ad modum influentiae totaliter pendet ex illa, unde magis est *entis* quam *ens* [5], et magis effectus et irradiatio sapientiae quam sapientia nuncupanda. — Et *si tu quaeras*, quare non similiter de beatitudine potest dici, cum ipsa omnino fluat a beatitudine aeterna; dicendum, quod *beatitudo aeterna* dicit *affectionem* inhaerentem summo bono, *sapientia* vero dicit *cognitionem* contemplantem summum bonum; *affectio* autem dicit ut *ab anima, cognitio* vero ut *ad animam* [6]; et propterea, quia diversarum affectionum diversae sunt origines, ideo formaliter et originaliter diversae ponuntur *beatitudines*. Non sic autem est in *sapientia*, quae, quantum est de se, respicit originem unam; lucem scilicet sempiternam, a qua et secundum quam est omnis cognitio certa.

Augustini modus loquendi. Aliter se habet beatitudo.

4. 5. Ad illud quod obiicitur de Hugone, dicendum, quod verba Hugonis concordant verbis Augustini, quia ipse tanquam homo excedens [7] et sapiens intellectum suum fert potissime ad ipsum sapientiae fontem. — Unde et quod obiicit, quod in accidentibus non potest esse beatitudo nostra, non intelligit, quin per aliquod accidens ad beatitudinem disponamur, sed quod quidquid est accidens habet potius rationem viae conductivae [8] in alterum quam quietativi et consummativi. Et hoc modo ponimus sapientiam creatam in anima Christi et in alia quacumque anima, non sicut illud, in quo quiescat illa beata anima, sed sicut illud, quo reducitur et disponitur ad sapientiam increatam, qua principaliter et potissime fit beata.

Notandum.

6. 7. Ad illud quod obiicitur, quod sapientia dat *sapere*, et quod sapientia nobilior est sapiente; dicendum, quod ipsa sapientia creata non dicitur proprie dare *sapere*, sed magis ipsa sapientia increata dat nobis *sapere* in se ipsa, disponendo nos per illam sapientiam creatam; et ideo non sequitur de illa sapientia creata, quod sit sapiens vel habeat actum sapiendi, pro eo quod non tenet rationem entis completi, sed potius rationem viae et cuiusdam medii dispositivi, sicut manifeste habetur ex praedictis.

8. Ad illud quod obiicitur, quod sapientia facit illum cui unitur sapientem; dicendum, quod sapientia potest alicui uniri multipliciter, vel sicut *hypostasis* unitur naturae substantificatae in ipsa, vel sicut *ratio et lux cognoscendi* unitur cognoscenti illuminato per ipsam. Primo modo non facit sapientem, quia tunc corpus Christi, cum uniatur sapientiae, esset sapiens, sed secundo modo. Hoc autem modo non unitur animae Christi nisi mediante dono sapientiae creatae, quae est tanquam lux informativa ipsius animae, reddens eam deiformem et habilem ad contuendam lucem sapientiae increatae [9].

Distinctio.

9. Ad illud quod obiicitur, quod sapientia, quanto maior est, tanto magis est cognoscibilis et faciens cognoscere; dicendum, quod verum est per modum *influentis*; sed per modum *informantis* non est verum, nisi sit talis sapientia, quae sit nata informare

Notandum.

---

[1] Cfr. infra solut. ad 2-5. [2] Num. 12.

[3] Vide I. Sent. d. 3. p. I. q. 1. ad 5. et d. 17. p. I. q. 4. — Vocibus *veritatis notitia* A B E interserunt *vel mentis*.

[4] Hic in corp. et quaest. praeced.

[5] Sicut secundum Aristot., VII. Metaph. text. 2. (VI. c. 1.), accidentia non tam sunt entia, quam quid entis (substantiae).

[6] Cfr. tom. I. pag. 562, nota 10. — In fine solut. pro *certa* cod. F *creata*.

[7] Sensus huius vocis explicatur infra q. 6. in corp., ubi agitur de cognitione *excessiva*.

[8] Codd. A B *viae et conducere*.

[9] Cfr. III. Sent. d. 27. a. 3. q. 2. ad 3. et 4.

et perficere et uniri alteri per modum formae. Talis autem non est sapientia increata, sed creata, et ideo non concludit ratio illa.

10. Ad illud quod obiicitur, quod nihil plus requiritur nisi sciens et scibile et ratio cognoscendi; Distinctio. dicendum, quod *sciens* potest nominare *potentiam* cognoscendi, vel *potentiam cum habitu*. Si *potentiam cum habitu;* veritatem habet, et tunc includitur ibi scientia *creata*, quae est animae habilitativa. Si autem nominet *potentiam tantum;* tunc illa est falsa, et respondendum est per *interemptionem* [1] ad rationem praemissam.

11. Ad illud quod obiicitur, quod Deus est vita animae, sicut anima est vita corporis; dicendum, Anima est dupliciter vita corporis. quod anima dicitur *vita corporis* dupliciter, scilicet vel per modum *informantis*, vel per modum *influentis*, quia anima comparatur ad corpus dupliciter, videlicet per modum *perfectionis* et per modum *motoris* [2]. Cum ergo ostendit, quod anima in vivificando assimilatur Deo; dicendum, quod ista intelligitur de ipsa, in quantum est *motor*, non in quantum est *perfectio*. Movet autem anima corpus mediante potentia et mediante dispositione corporis, quae reddit corpus idoneum ad animae influentiam; et hoc modo divina lux et amor movet et vivificat ipsam animam mediante gratia et sapientia sibi infusa.

12. Ad illud quod obiicitur, quodsi Deus cognoscit per aliud a se, quod vilescet eius cognitio; dicendum, quod non est simile: quia Deus, cum sit nobilissimus, nihil potest se ipso habere nobilius, nec *simpliciter* nec *secundum quid*, nec quantum ad *esse* nec quantum ad *bene esse*, quia ipsum *esse* est sibi Notandum. *bene esse;* anima vero Christi licet sit nobilior ceteris creaturis ratione gratiae unionis, tamen differunt in ipsa *esse* et *bene esse*, *substantia* et *dispositio accidentalis*. Et quia per illam dispositionem aliquam acquirit completionem, ideo non repugnat nobilitati suae in genere creaturae, quod habeat aliquid nobilius se saltem *secundum quid;* nam ultima completio et perfectio, ad quam terminatur illius animae appetitus, est sapientia *increata*, et ad illam disponitur per creatam influentiam, sicut patet ex his quae supra dicta sunt.

13. Ad illud quod obiicitur de intellectu accedente ad fontem sapientiae immediate; dicendum, quod Duplex medium. est medium *disponens* et est medium *deducens* [3]. Primum est *intrinsecum*, secundum *extrinsecum;* primum facit magis *approximare*, secundum vero facit *distare*. Praedicta autem propositio veritatem habet de medio *deducente;* sapientia autem creata, quae ponitur in Christo, tenet rationem medii *disponentis* ad hoc, quod perfecte et immediate hauriat de fonte sapientiae aeternalis. Et sic patet, quod illa ratio non procedit.

14. Ad illud quod obiicitur, quod anima Christi adoratur latria propter unionem cum maiestate etc.; dicendum, quod non est simile, quia *adoratio* est De adoratione. actus, qui debetur ipsi naturae ratione personae. Honor enim, qui exhibetur Christo, nec animae per se nec corpori exhibetur, sed personae, in qua illa duo subsistunt; *cognitio* autem est actus exiens a potentia ipsius animae. Et sicut natura divina et humana in Christo distinctae sunt, sic habent diversas virtutes et operationes, ac per hoc diversas sapientias et cognitiones, non sic diversos honores. Et ideo non est simile.

15. Ad illud quod obiicitur, quod ubi est ponere plenitudinem sapientiae, superfluit ponere quod est ex parte; dicendum, quod verum est in eodem et secundum idem. Cum autem dicitur, quod Christus habuit plenitudinem sapientiae, hoc est secundum Duplex plenitudo sapientiae. naturam *increatam*, si intelligatur de plenitudine *simpliciter et extra genus;* si vero intelligatur de plenitudine *in genere*, sic competere potest naturae creatae, et haec quodam modo est [4] *ex parte* respectu plenitudinis *simpliciter;* nec est superflua, quia magis proportionalis est ipsi animae, quia per se nudam capere non poterat illam sapientiae increatae immensitatem.

16. Ad illud quod obiicitur, quod natura non facit per plura etc.; dicendum, quod illud verum est, si aeque bene et ordinate per unum fiat, sicut per plura; sic autem non est hic, et hoc non est propter defectum ipsius sapientiae illustrantis, sed propter naturam ipsius animae suscipientis, sicut patet ex iis quae dicta sunt supra [5].

17. Ad illud quod obiicitur de luminibus materialibus, dicendum, quod non est simile: quia unum Notandum. illorum luminum non disponit ad aliud, immo unumquodque per se habet proprium *esse* et distinctum; et ideo operatio unius minus apparet quam operatio alterius, quae [6] pro sua excellentia sibi vindicat dominium. Non sic autem est in proposito, quia sapientia creata disponit ad increatam, nec creata lucet nisi per increatam, nec ad increatam attingitur, nisi disponente creata.

18. Ad illud quod obiicitur de distantia inter scientiam creatam et increatam, et opinionem et scientiam; dicendum, quod non est simile: quia *opinio* et *scientia* sunt in eodem et secundum idem et respectu eiusdem, habentes diversas et oppositas

---

[1] Sive per negationem; cfr. tom. I. pag. 87, nota 4. — Vide Aristot., II. de Anima, text. 55. seq. (c. 5.), ubi similis distinctio insinuatur.

[2] Cfr. Aristot., II. de Anima, text. 5 seqq., text. 13. seqq. et text. 36. seq. (c. 1. 2. et 4.). — Mox pro *ostendit* D F G *dicitur*. Inferius post *ista* G supplet *assimilatio*. In nostra lectione post *ista* supple: propositio.

[3] Vide II. Sent. d. 23. a. 2. q. 3. ad 7. — Ita D, alii *adducens* (sive ut loc. cit. dicitur, *contemperans*).

[4] Codd., exceptis D H, omittunt *est*, et plerique habent *hoc* pro *haec*. Inferius pro *quia per se* D F H *quae per se*.

[5] Cfr. etiam III. Sent. d. 14. a. 3. q. 1. ad 3. Ibid. ad 4. et 5. insinuatur seq. et praeced. solutio.

[6] In codd. incongrue omittitur *quae*.

conditiones; *sapientia* autem creata et increata, licet differant in natura, non tamen secundum idem insunt, nec sic oppositas et incompossibiles habent conditiones, immo necessario concomitantes [1], quia nihil creatum subsistit nisi per increatum. Et sic patet responsio omnium obiectorum.

QUAESTIO VI.

Utrum anima Christi comprehendat ipsam sapientiam increatam.

Supposito, quod anima Christi sit sapiens sapientia increata pariter et creata, quaeritur consequenter, utrum comprehendat ipsam sapientiam increatam. Et quod sic, videtur.

Ad oppositum. 1. Ioannis tertio [2]: *Non ad mensuram dat Deus spiritum;* Glossa: « Hominibus ad mensuram, Filio vero non ad mensuram; sed sicut totum ex se toto genuit, ita incarnato Filio totum Spiritum suum dedit, non partialiter et per subdivisiones, sed generaliter et universaliter »; sed iuxta mensuram spiritus dati mensura est in cognitione veri: ergo si anima Christi immenso modo accepit Spiritum sanctum, immenso modo cognoscit Deum; et hoc non est aliud quam comprehendere ipsam divinam sapientiam: ergo etc.

2. Item, Augustinus, decimo tertio de Trinitate, capitulo decimo nono [3]: « In Verbo intelligo verum Dei Filium, in carne verum hominis filium, utrumque in una persona Dei et hominis ineffabilis gratiae largitate coniunctum ». Gratia igitur unionis est ineffabilis, ergo immensa et incomprehensibilis; sed iuxta quantitatem gratiae est quantitas cognitionis: ergo si cognitione incomprehensibili infinitum est comprehensibile; quantaecumque sit immensitatis, comprehendetur ab anima sibi unita.

3. Item, Hugo dicit de Sapientia Christi [4]: « Anima Christi habet omnia per gratiam, quae Deus habet per naturam »; sed Deus per naturam habet comprehensionem suae sapientiae: ergo anima Christi hoc habet per gratiam.

4. Item, tantum vel plus est esse Deum quam comprehendere Deum; sed gratia unionis potest in hoc, ut faciat creaturam esse Deum: ergo multo fortius faciet creaturam comprehendere Deum. Sed non aliam quam Christi animam: ergo etc.

5. Item, Bernardus ad Eugenium [5] dicit, quod est unitas *nativa, dignativa* et *superdignativa;* illa unitas *dignativa* non est tanta, quanta est unitas Trinitatis, quae est *superdignativa,* et maior quam *nativa;* sed tam in unitate *nativa* quam in unitate *superdignativa* unum extremorum comprehenditur ab altero, et e converso: ergo pari ratione videtur et multo fortiori in unitate *dignativa.* Sed secundum hanc unitur anima Christi cum sapientia increata: ergo etc.

6. Item, Isidorus [6]: « Trinitas sibi soli nota est et homini assumto », et constat, quod hoc non intelligitur de quacumque notitia, sed de illa solum, in qua non communicat Trinitas cum creatura pura; sed ista non est nisi cognitio comprehensiva: ergo hanc habet creatura unita.

7. Item, Cassiodorus [7]: « Illam lucem inaccessibilem sanitas mentis super omnes claritates intelligit »; sed anima unita Verbo fuit sanissima: ergo intelligebat illam super omnem aliam claritatem: ergo aut nullam aliam claritatem comprehendebat, aut si aliquam comprehendebat, et illam.

8. Item, gratia unionis excedit quantamcumque gratiam comprehensionis improportionaliter: ergo improportionaliter facit Deum cognosci clarius; sed hoc non est aliud quam comprehendere divinam sapientiam: ergo etc. Nihil enim improportionaliter excedit omne finitum nisi infinitum [8].

9. Item, Augustinus nono de Trinitate [9] dicit, quod quia anima simplex est, ideo, cum se novit, totaliter se novit, non secundum partem: ergo cum

---

[1] A B G *communicantes.*

[2] Vers. 34. — Glossa est *ordinaria* apud Strabum et Lyranum; cfr. August., in Ioan. Evang. tr. 14. n. 10. seq., ex quo quaedam attulimus tom. III. pag. 278, nota 1. — Eadem quaestio solvitur III. Sent. d. 14. a. 1. q. 2.

[3] Num. 24: In Verbo... et utrumque simul in unam personam Dei et hominis ineffabili gratiae largitate coniunctum.

[4] Completius: de Sapientia animae Christi, ubi circa finem haec verba etiam Ambrosio attribuuntur (cfr. tom. III. pag. 52. nota 2.). Ibid. insuper seq. arg. insinuatur. — In *minori* post *sapientiae* F addit *quae est infinita.*

[5] Sive Libr. V. de Considerat. c. 8. et 9. n. 18-21, ubi inter novem modos unitatis (cfr. III. Sent. d. 6. a. 2. q. 2.) recenset unitatem *nativam*, i. e. qua anima et caro unus nascitur homo; unitatem *dignativam*, i. e. qua limus noster a Dei Verbo in unam assumtus est personam; et unitatem *Trinitatis* (superdignativam), i. e. qua tres personae una substantia sunt, et quae arcem tenet inter omnes unitates. De unitate *dignativa* subinde ostendit (n. 20.): quod « haec unitas duarum [scil. Trinitatis et nativae], consistens media unitatum, alteri succumbere, alteri praeeminere cognoscitur; quantum superiore inferior, tantum inferiore superior ».

[6] Libr. I. Sent. c. 3. n. 1. Cfr. tom. III. pag. 299, nota 2. — Inferius pro *quacumque* A B E G *quantacumque.*

[7] Libr. de Anima, c. 3, ubi ostendit, nos *immortales* et *lumen* dici posse propter *imaginem* Dei: Ipse enim Deus omnipotens *solus habet immortalitatem et lumen habitat inaccessibile* (I. Tim. 6, 16.), quod supra omnes claritates vel admirationes sanitas mentis intelligit, sed imago aliquam habet similitudinem. Ceterum haec lumen habere non potest quod veritas etc.

[8] Aristot., I. de Caelo et mundo, text. 52. et 64. (c. 6. et 7.): Ratio autem nulla est infiniti ad finitum.

[9] Cap. 4. n. 7; clarius ibid. X. c. 3. n. 6; cfr. VII. de Gen. ad lit. c. 21. n. 28.

sapientia aeterna sit simplex, si ab anima Christi cognoscitur, totaliter cognoscitur; sed rem totaliter cognoscere non est aliud quam comprehendere: ergo etc.

10. Item, haec est per se vera: simplex, cum attingitur, totum attingitur [1]; ergo simplicius totaliter attingitur, et simplicissimum totalissime attingitur; sed Verbum increatum habet summam simplicitatem: ergo totalissime attingitur. Sed hoc est ipsum perfectissime comprehendere: ergo perfectissime comprehenditur ab anima Christi.

11. Item, anima Christi in cognoscendo Verbum aut totum habet *patens*, aut aliquid Verbi habet *latens* et aliquid *patens*. Si omnino habet *patens*: ergo omnino comprehendit; si aliquid habet *latens* et aliquid *patens*: ergo in Verbo est aliquid et aliquid. Sed hoc est inconveniens, quia non esset summa simplicitas [2]: ergo etc.

12. Item, si aliquid latet, aut illud *est Deus*, aut *non*. Si *non*: ergo propter latentiam illius nihilominus comprehendit Deum. Si *est Deus*: ergo Deus latet animam Christi; sed nulla anima, quam Deus latet, est beata: ergo secundum hoc anima Christi non est [3] beata. Sed hoc est absurdum: ergo et illud, ex quo hoc sequitur.

13. Item, sicut est in Deo vere immensitas, ita vere est in Deo simplicitas; sed sicut immensitatis est nunquam omnino capi, ita simplicitatis est a quocumque capitur totaliter capi: ergo qua ratione dicitur *incomprehensibilis* ratione immensitatis, dicetur *comprehensibilis* ratione simplicitatis.

14. Item, si in puncto idem esset essentia et virtus, quod attingeret ipsum totaliter secundum essentiam attingeret ipsum totaliter secundum potentiam; sed in Deo idem est sua essentia et virtus sua, et quidquid est essentiale in ipso totum est idem et simplicissimum: aut ergo nihil Dei attingitur, aut si aliquid attingitur, totum et totaliter attingitur [4], ergo totum et totaliter comprehenditur: ergo non solum anima Christi Verbum comprehendit, sed omnis anima, quae qualitercumque Deum cognoscit.

15. Item, Beda [5] dicit, quod « animam nihil minus Deo implere potest »; sed si capacitas animae posset aliquo finito impleri, aliquod minus Deo ipsam repleret: ergo extendit se animae capacitas ad infinitum ut infinitum. Sed anima Christi comprehendit omne, ad quod se extendit sua capacitas, cum sit plene perfecta: ergo comprehendit infinitum.

16. Item, anima Christi diligit Deum, quantum debet diligi; sed debet diligi Deus sine modo et mensura [6]: ergo cum tantum cognoscat, quantum diligit, cognoscit ergo sine mensura: ergo etc.

17. Item, natura intellectus est, quod vigoratur in intelligendo summum intelligibile [7]: ergo quanto anima Christi clarius intelligit, tanto nata est ad clarius intelligendum: ergo vel nunquam habebit statum, vel totaliter comprehendet Verbum sibi unitum.

18. Item, si aliquid esset, quod capiendo aliquid ampliaretur eius capacitas, aut nunquam impleretur per illud, aut infinitum apponeretur; sed capacitas animae Christi est talis: ergo vel remanet ex aliqua parte sui vacua, vel [8] comprehendit sapientiam infinitam.

19. Item, tantum distat finitum ab infinito, quantum distat creatum ab increato; sed distantia creati ab increato non impedit, quin intellectus elevet se ad cognoscendum increatum sub ratione increati; ergo pari ratione finitum poterit elevari ad cognoscendum infinitum sub ratione infiniti. Sed hoc non est dari in alio quam in anima Christi: ergo etc.

20. Item, quantum distat finitas ab infinitate, tantum distat simplicitas a compositione; sed intellectus animae Christi, licet habeat aliquam compositionem, tamen capit et cognoscit ipsum Verbum sub ratione simplicitatis summae: ergo similiter [9] sub ratione summae infinitatis. Sed hoc est comprehendere totam Verbi sapientiam: ergo anima Christi comprehendit sapientiam increatam.

Fundamenta.

CONTRA: 1. Damascenus, primo libro [10], capitulo quarto: « Infinitus est Deus et incomprehensibilis, et hoc substantiae eius comprehensibile infinitas et incomprehensibilitas eius »: ergo quod dicatur incomprehensibile, non est ratione sui, sed respectu naturae creatae: si ergo anima Christi est creatura, incomprehensibilis est ei sapientia increata.

2. Item, Augustinus, duodecimo de Civitate Dei [11]: « Quidquid scitur scientis comprehensione finitur »; sed infinitum nullo modo potest esse finitum finito: ergo nullo modo comprehenditur a finito. Sed anima Christi est finita, cum sit creatura: ergo etc.

3. Item, omne cognoscens cognoscit secundum facultatem cognoscentis [12]; sed facultas cognoscentis

---

[1] Vide tom. III. pag. 299, nota 3. verba Aristot.

[2] F *quia tunc non esset summae simplicitatis.*

[3] B *non esset.* Mox plures codd. *a quo* pro *ex quo*, G *ad quod.*

[4] F addit *sed non nihil.* Superius post *virtus sua* D F H legunt *quia quidquid est essentiale in ipso est omnino idem et simplicissimum.*

[5] Expos. in Act. 5, 3. Cfr. tom. II. pag. 209, nota 3. et pag. 226, nota 5.

[6] Bernard., de Diligendo Deo, c. 1. n. 1: Causa diligendi Deum Deus est; modus, sine modo diligere.

[7] Cfr. I. Sent. d. 1. a. 3. q. 1. ad 2.

[8] F *talis, et nihil remanet ex aliqua sui parte vacuum; ergo.* Idem F superius cum D verbis *aliquid ampliaretur* interserit *unitum;* subinde ante *infinitum* addit *in.*

[9] Ita D, alii omittunt *similiter.*

[10] Scil. de Fide orthod. Recentior versio (ed. Migne): Infinitus igitur est Deus et incomprehensibilis, atque hoc unum est, quod de eo percipi possit et comprehendi (καὶ τοῦτο μόνον αὐτοῦ κατάληπτον, ἡ ἀπειρία καὶ ἀκαταληψία). — Subinde pro *dicatur incomprehensibile* A substituit *dicatur incomprehensibilis Deus.*

[11] Cap. 18.

[12] Secundum Boeth., V. de Consolat., prosa 4; verba vide tom. III. pag. 296, nota 4. et 5.

animae Christi finita est: ergo quidquid cognoscit cognoscit ut finitum et modo finito: ergo nullo modo comprehendit infinitum.

4. Item, omne, quod comprehendit aliquid, in se totaliter capit, ergo vel *maius* est illo, vel *aequale* illi; sed anima Christi non est *maior* Verbo aeterno nec *aequalis:* ergo nullo modo ipsum comprehendit.

5. Item, omni eo, quod anima comprehendit, potest aliquid maius cogitari, quia, cum fines eius attingat, adhuc ultra cogitatus eius potest protendi; sed sapientia Dei nihil maius cogitari potest: ergo necesse est, sapientiam Dei apprehendi ab anima Christi incomprehensibiliter.

6. Item, anima Christi, licet summe sit unita Verbo, non tamen claudit in se Verbum quantum ad existentiam, pro eo quod existit extra eam, et alicubi est Verbum, ubi non est anima Christi sibi unita: ergo pari ratione nec intellectus animae Christi capiet in se totaliter divinam sapientiam: ergo non comprehendit ipsam.

7. Item, comprehendere aliquid est plene illud capere; plene autem capere infinitum non est nisi per actum infinitum; actus autem infinitus esse non potest, nisi sit virtus infinita; nec virtus potest esse infinita, nisi pariter et substantia infinita sit: si ergo anima Christi comprehenderet divinam sapientiam [1]; cum illa sit infinita, esset infinita quoad substantiam, virtutem et operationem. Sed hoc est falsum et impossibile: ergo etc.

8. Item, quod comprehendit aliquid secundum quantitatem *molis* coextenditur cum illo ad coaequalitatem extensionis: ergo quod comprehendit aliquid secundum excellentiam claritatis aequatur illi secundum claritatem; sed impossibile est, animam Christi aequari divinae sapientiae secundum claritatem, cum illa sit pura lux, et ipsa sit tenebra, in quantum creatura [2]: ergo impossibile est, aeternam Dei sapientiam comprehendi ab anima Christi.

9. Item, aeternitas comparatur ad aeviternitatem sicut circulus maior ad minorem; sed impossibile est, maiorem circulum a minori comprehendi: ergo impossibile est, substantiam aeternam comprehendi a substantia aeviterna. Sed sapientia Dei est aeterna, anima Christi non est aeterna, sed aeviterna [3]: ergo etc.

10. Item, quod comprehendit aliquid perfectissime cognoscit illud: ergo si anima Christi comprehendit aeternam sapientiam, necesse est, eam esse summe sapientem, ergo per consequens summe beatam: ergo est aequalis Deo in beatitudine et bonitate, caret ergo principio et fine: ergo non est creatura nec anima. Si ergo haec sunt inconvenientia, et multa alia, quae possunt ex hoc sequi; impossibile est, divinam sapientiam ab anima Christi comprehendi.

CONCLUSIO.

Anima Christi non potest proprie comprehendere sapientiam increatam.

Respondeo: Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod, sicut habitum est ex quaestione praeambula, ad cognitionem cuiuscumque creaturae perfectam et certitudinalem concurrit non tantum lucis aeternae praesentia, sed etiam lucis aeternae influentia; non tantum Verbum increatum, verum etiam verbum intus conceptum; non tantum sapientia aeterna, verum etiam notitia animae impressa; non tantum veritas causans, verum etiam veritas informans. Cum igitur anima Christi et quaelibet anima, quae Deum cognoscit, cognoscat secundum mensuram *influentiae* [4] Verbi et *notitiae* intus informantis mentem; huiusmodi autem verbum et notitia, cum habeat *esse* creatum, ac per hoc et limitatum, non possit divinae sapientiae adaequari, cum ipsa sit per omnem modum infinita: fatendum est, quod sapientia increata comprehendi non potest ab anima sibi unita nec ab alia quacumque creatura, secundum quod *comprehendi* dicitur aliquid, quod comprehendens totum et totaliter secundum omnem modum capit in se ipso, iuxta quod dicit Augustinus ad Paulinam, de Videndo Deo [5]: « Plenitudinem Dei nullus non solum oculis corporis, sed nec ipsa mente aliquando comprehendit; aliud est enim *videre*, aliud videndo *totum comprehendere*, quandoquidem id *videtur*, quod praesens utcumque sentitur; totum autem *comprehenditur*, quod ita videtur, ut nihil eius lateat videntem, aut cuius fines circumspici possunt ». Ad huiusmodi autem visionem necessario requiritur, ut comprehendens secundum actum, habitum et virtutem vel aequetur ipsi comprehenso, vel excedat; et hoc nullo modo potest esse in anima Christi, vel in aliqua creatura in comparatione ad sapientiam aeternam; cum illa sit infinita, haec autem finita, ideo illa improportionaliter excedit istam. Et hoc est quod dicit Augustinus nono de Trinitate, capitulo undecimo [6]: « In quantum Deum novimus, similes ei sumus, sed non ad aequalitatem similes, quia non tantum eum novimus, quantum ipse sese ». Et post:

Axiomata. Conclusio. Confirmatur.

---

[1] F prosequitur *oporteret illam infinitam esse quoad substantiam* etc.

[2] Secundum August., vide supra pag. 10, nota 4.

[3] Cfr. II. Sent. d. 2. p. I. a. 1. q. 1.

[4] A *influentis.*

[5] Sive Epist. 147. (alias 112.) c. 9. n. 21: Non quia Dei plenitudinem quisquam non solum oculis corporis, sed vel ipsa mente aliquando comprehendit etc. — A B E: *De plenitudine Dei nullus non solum* etc., H: *Plenitudinem Divinitatis nullus non solum* etc.

[6] Num. 16. In secundo loco pro *fit aliqua Dei similitudo* aliqui codd. *fit aliqua Dei similitudine,* quam lectionem etiam tom. I. pag. 70, nota 2. notavimus.

« Cum Deum novimus, quamvis meliores efficiamur, quam eramus, antequam nossemus, maxime cum eadem notitia placita digneque amata verbum est; fit aliqua Dei similitudo illa notitia, tamen inferior est, quia in inferiore natura est; creatura quippe animus, Creator autem Deus ». Cum igitur anima Christi non possit in cognoscendo Verbum aeternum gignere verbum illi aequale, manifestum est, quod non potest illud comprehendere, proprie accepta comprehensione. — Unde concedendae sunt rationes ad istam partem.

Triplex via obiectorum. Ad intelligentiam autem obiectorum in contrarium, quoniam ex triplici via procedunt, videlicet ex *immensitate* gratiae unionis, ex *simplicitate* Verbi et sapientiae Dei, ex *capacitate* et quietatione desiderii ipsius animae cognoscentis; *Principium primum.* intelligendum est, quod, licet divina natura et humana distent per finitum et infinitum, possunt tamen uniri, salva proprietate utriusque naturae, in unitate hypostasis. Nunquam tamen ipsa divina natura fit finita, nec humana fit infinita. Unde licet Deus sit homo, et homo Deus propter unitatem personae et hypostasis, salvae tamen sunt operationes utriusque naturae et inconfusae, licet invicem praedicentur propter idiomatum communicationem [1].

Principium secundum. Rursus, licet divinum Verbum sit simplex, est tamen nihilominus infinitum, non quantitate *molis*, sed quantitate *virtutis;* quia quanto aliquid simplicius, tanto eius virtus est magis unita; et « virtus magis unita magis est infinita quam virtus multiplicata [2] »: et ideo Verbum divinum, hoc ipso quod simplicissimum est, est et infinitissimum; et ideo, licet totum sit, ubicumque est, nunquam tamen circumscribitur nec ab aliquo creato comprehenditur.

Principium tertium. Postremo, licet intellectus et affectus animae rationalis nunquam quiescat nisi in Deo et in bono infinito, hoc non est, quia illud comprehendat, sed quia nihil sufficit animae, nisi eius capacitatem excedat. Unde verum est, quod ipsius animae rationalis et affectus et intellectus feruntur in infinitum bonum et verum [3] et ut infinitum; sed *ferri in illud* hoc *Modis 6 anima fertur in infinitum.* potest esse sex modis, scilicet *credendo, arguendo, admirando, contuendo, excedendo* et *comprehendendo.* Primus modus est imperfectionis et viae, ultimus modus est summae perfectionis et proprius est Trinitatis aeternae et infinitae; secundus et tertius modus pertinent ad progressum viae; quartus et quintus ad consummationem patriae. In via enim possumus divinam immensitatem contemplari *ratiocinando* et *admirando;* in patria vero *contuendo,* quando erimus deiformes effecti, et *excedendo,* quando erimus omnino inebriati; propter quam ebrietatem dicit Anselmus in fine Proslogii [4], quod magis intrabimus in gaudium divinum, quam divinum gaudium intret in cor nostrum. — Et quoniam anima illa Verbo *De modo, quo fertur anima Christi in Deum.* unita et magis est deiformis effecta et magis inebriata propter gratiam non tantum sufficientem, sed etiam superexcellentem; ideo contuetur divinam sapientiam et contuendo excedit in ipsam, licet non comprehendat eam. Et pro hac causa admiratio non tantum habet locum in via, verum etiam in patria; non tantum in Angelis, verum etiam in anima assumta a Deo, ut dicat: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam [5];* sicut Glossa exponit de homine assumto a Verbo, quod « non potest ei aequari in sapientia nec in aliquo alio ». — His visis, de facile respondetur ad obiecta.

Solutio obiectorum. 1. 2. 3. 4. Ad illud enim quod primo obiicitur de Glossa, quod gratia data est Christo non ad mensuram; et de auctoritate Augustini, quod gratia illa ineffabilis est; et de auctoritate Hugonis et de ratione illa, quam adducit, quod gratia illa facit, quod homo sit Deus [6]; ad haec omnia respondendum est, *Notandum.* quod haec omnia vera sunt et intelligenda secundum concursum duarum naturarum in unam personam; ex quo fit, ut propter *immensitatem* illius personae et illa unionis gratia dicatur *immensa* et *ineffabilis,* et propter *unitatem* personae possit Deus et ea quae sunt Dei de homine praedicari; non tamen fit ex hoc, quod ipsa anima nec eius virtus et habitus nec actus perdat *esse* creatum, ac per hoc finitum et limitatum. Et ideo non sequitur, quod competat ei actus comprehensivus sapientiae aeternae, cum ille sit infinitus et ab infinita virtute.

5. Ad illud quod obiicitur de verbo Bernardi de illa triplici unione vel unitate dicendum, quod non est simile: quia in unitate *nativa* et *superdignativa* extrema sunt proportionalia; utraque enim est unitas *connaturalis;* sed in unitate *dignativa* secus est, quia ista unitas est solius *condescensionis et gratiae;* et ideo non est necesse, ex hac parte mutuam esse comprehensionem.

6. Ad illud quod obiicitur de Isidoro, quod Trinitas sibi soli nota est etc.; dicendum, quod hoc non dicit nisi propter communicationem idiomatum, vel propter familiarissimum modum revelationis arcanorum suorum communicatorum illi animae sibi unitae, secundum quod melius patebit in sequenti quaestione [7]

---

[1] Vide tom. III. pag. 14, nota 3.

[2] Lib. de Causis, propos. 17. — De quantitate *molis* et *virtutis* cfr. August., de Quantitate animae, c. 3. n. 4.

[3] Cfr. IV. Sent. d. 49. p. I. q. 1. seq.

[4] Cap. 26: Non ergo totum illud gaudium intrabit in gaudentes, sed toti gaudentes intrabunt in gaudium (cfr. Matth. 25, 21. et 23.). — Superius pro *ratiocinando* F *arguendo.* Inferius pro *anima illa* D F H *anima illi,* et pro *in ipsam* A B *in ipsa.*

[5] Psalm. 138, 6. — Glossa est secundum Cassiodor., in hunc loc., relata a Magistro, III. Sent. d. XIV. c. 1. — Mox pro *homine assumto* F *anima assumta.*

[6] F *facit, creaturam esse Deum* etc. Inferius pro *ut propter* B *et propter,* qui deinde cum aliis habet *ut illa.* Subinde pro *dicat... possit* F *diceretur.... posset.*

[7] Cfr. etiam III. Sent. d. 14. a. 1. q. 2. ad 3.

7. Ad illud quod obiicitur de Cassiodoro, de luce inaccessibili, quod a sana mente super omnes claritates intelligitur; dicendum, quod illud est verum, accipiendo *sanitatem* pro perfecta deiformitate. Sed ex hoc non sequitur, quod comprehendatur, pro eo quod aliae claritates sunt minores et comprehensibiles, illa vero maior; et ideo, licet limpidius ab anima cognoscatur quam aliae claritates, non tamen sequitur, quod comprehendatur.

8. Ad illud quod obiicitur, quod gratia unionis excedit omnem gratiam comprehensionis; dicendum, quod illud est verum; sed hoc non est, quia gratia unionis det ipsi animae Christi virtutem infinitam, cum ei non auferat *esse* creaturae, sed quia ponit Notandum. eam in hypostasi infinita. Operatio autem egrediens a potentia attenditur secundum ipsius potentiae virtutem maiorem vel minorem; et ideo gratia unionis et comprehensionis non sunt eiusdem generis. Propter hoc, quamvis sint improportionales, non sequitur propter hoc, quod gratia unionis eliciat ab anima actum infinitum; sicut non sequitur, quod linea sit actu infinita, licet improportionaliter excedat punctum.

9. Ad illud quod obiicitur de Augustino, quod anima, quia simplex, ideo, cum se novit, totaliter etc.; dicendum, quod hoc est, quia anima habet simplicitatem *limitatam*, ad quam sequitur finitas et impartibilitas; et ideo, cum se novit, totam et totaliter se novit. Simplicitas autem divinae sapientiae, sicut prius ostensum est, coniuncta est *infinitati;* et ideo, licet possit a creatura attingi et apprehendi, nunquam tamen potest a creatura comprehendi vel circumscribi.

10. Ad illud quod obiicitur, quod haec est per se vera, quod simplex, cum attingitur, totum attingitur; dicendum, quod de simplici *finito* veritatem Distinctio. habet; de simplici vero *infinito* quodam modo habet veritatem, quodam modo non. Si sic intelligitur, quod attingitur totum, id est non secundum partem et partem, veritatem habet; si vero intelligatur, quod attingitur totum, id est secundum omnimodam sui plenitudinem et perfectionem, ita quod non excedat comprehendentem, falsitatem habet. Et ideo com- Notandum. muniter dictum est et ab antiquo, quod licet *totum* attingatur, non tamen *totaliter;* quia *totum,* cum sit *nomen,* dicit dispositionem a parte subiecti vel obiecti secundum se; *totaliter* vero, cum sit *adverbium,* dicit dispositionem verbi [1], ac per hoc ponit omnimodam perfectionem et aequalitatem in actu comprehendentis respectu comprehensi, quod non potest esse in finito respectu infiniti.

11. 12. Ad illud quod obiicitur: aut totum latet, aut totum patet etc.; iam patet responsio, quia Notandum. totum *latet,* et totum *patet.* Totum enim *patet* apprehendenti, cum non apprehendat secundum partem et partem; totum etiam *latet* quantum ad comprehensionem, quia nihil Verbi comprehendi potest ab intellectu creato; totum enim est infinitum, et idem ipsum est simplex. Et ideo id ipsum, quod *apprehenditur,* non *comprehenditur.* Sicut Verbum aeternum idem et totum et secundum idem [2] est in aliqua creatura et est extra illam; sic capitur ab aliqua intelligentia, et tamen non comprehenditur ab illa, quia excedit illam. — Et per hoc patet responsio ad sequens, quod obiicitur, quod si aliquid lateret, non esset intellectus beatus; sicut enim iam dictum est, non dicitur *incomprehensibilis* propter latentiam Notandum. alicuius partis, sed propter immensitatem suae simplicitatis.

13. Ad illud quod obiicitur, quod sicut est vere infinitum, ita vere simplex; dicendum, quod verum est. — Quod ultra obiicitur, quod sicut incomprehensibilitas infinito, ita comprehensibilitas simplici; dicendum, quod falsum est, quia *infinitum,* eo ipso quod infinitum est, dicit excessum improportionalem respectu cuiuslibet finiti; sed *simplex,* eo ipso quod simplex, non dicit adaequationem, vel limitationem, nec absolute in se nec in comparatione ad alterum; quia, sicut ostensum fuit prius, simplicissimum, eo quod simplicissimum, necesse est esse infinitum. Cum Duplex quantitas. enim duplex sit quantitas, scilicet *molis* et *virtutis,* in quantitate *molis* simplex et infinitum super diversa fundantur, in quantitate vero *virtutis* super idem fundantur, quia magnitudo simplicitatis facit ad unitionem [3] et magnificationem virtutis; et ideo propter summam simplicitatem non communicatur comprehensibilitas, sed potius incomprehensibilitas et virtus immensa.

14. Ad illud quod obiicitur de puncto, quodsi idem esset in eo essentia et virtus etc.; dicendum, quod Verbum aeternum non comprehenditur, nec secundum essentiam nec secundum potentiam, ab aliqua creatura, quia tam virtus quam essentia immensitatem habet in infinitum excedentem omnem virtutem creatam. Et ideo non est simile de puncto, cuius essentia est circumscripta.

15. Ad illud quod obiicitur, quod animam nihil minus Deo implere potest; dicendum, quod illud verum est, sicut tactum est, quia anima non est contenta aliquo bono, quod capiat et comprehendat, quia nihil tale est summum; sed bono tali et tanto, quod Notandum. *capiat* et apprehendat per aspectum et affectum, et a quo *capiatur* per superexcedentiam et excessum.

16. Ad illud quod obiicitur, quod anima Christi tantum diligit, quantum debet; dicendum, quod verum est; sed tamen ex hoc non sequitur, quod tantum diligat Deum, quantum ipse Deus diligit se, quia

---

[1] Priscian., XI. Grammat. c. 2: Adverbium [dicitur], quod verbo adiungitur (cfr. ibid. XV. c. 1.). — De ipsa solut. vide III. Sent. d. 14. a. 1. q. 2. ad 4; ibid. ad 5. seq. solut. insinuatur.

[2] A *secundum totum.*

[3] F H *unionem.* Subinde pro *communicatur* A *concomitatur.*

amor, quo Deus se ipsum diligit, est aeternus et immensus et coaequalis amato; affectus autem, quia egreditur a Christi voluntate, non potest esse nisi finitus. — Et quod dicitur, quod modus diligendi Deum est sine modo diligere; hoc non est, quia amor ille careat finitate et mensura, cum illa sit coaequalis omni creaturae, sed quod affectus in amando non debet sibi figere limitem et terminum coarctantem, sed potius excessivo modo toto conatu mentis ferri in illam infinitissimam bonitatem [1].

Notandum.

17. 18. Ad illud quod obiicitur, quod intellectus vigoratur in intelligendo maximum intelligibile, et quod capacitas eius crescit in capiendo maius; dicendum, quod illud dupliciter potest intelligi: uno modo, quod ipsa ex hoc, quod intelligit summum intelligibile et capit illud, quod vigorosior est et potentior respectu eorum quae sunt infra illud; et hoc habet veritatem [2]. Alio modo, ut intelligatur, quod maioris adhuc lucis et veritatis capax sit, quam ceperit; et hoc habet falsitatem, quia capacitas animae attenditur secundum quantitatem suae virtutis, quae radicatur super substantiam finitam; et ideo ipsa finita est actu et sufficienter complebilis per deiformitatem finitam, quae, assimilando ipsam ad Deum secundum suam omnimodam possibilitatem, facit eam excedere in bonum infinitum, ac per hoc dat ei perfectionem et statum.

Dupliciter intelligitur.

19. 20. Ad illud quod obiicitur, quod anima Christi attingit ad increatum et simplicissimum, licet sit creata et composita, ergo pari ratione ad infinitum, secundum quod infinitum, licet ipsa sit finita; dicendum, quod concedi potest conclusio, quod attingit ad infinitum sicut ad increatum et simplicissimum. Sicut enim ad infinitum non attingit [3] *comprehendendo*, sed *apprehendendo* et *excedendo*, sic nec ad increatum et simplicissimum. — Posset tamen dici, quod non est simile hinc et inde: quia *cognoscere simplex* ut simplex et *increatum* ut increatum non includit nisi *assimilationem* cognoscentis ad cognitum; *cognoscere* autem *infinitum* ut infinitum non tantum dicit *assimilationem*, sed etiam quandam *adaequationem* — infinitum enim ut infinitum nominat *quantum* — et ideo non sequitur ratio praedicta; sicut non sequitur, si creatura potest Deo *assimilari*, quod propter hoc possit Deo *aequari*. — Fatemur autem, animam Christi esse deiformem, non tamen esse Deo aequalem; et ideo concedimus et tenemus, quod ipsam sapientiam sibi unitam, licet clare et perspicue apprehendat, non tamen totaliter comprehendit.

Alia solutio.

Epilogus.

QUAESTIO VII.

Utrum anima Christi comprehendat omnia, quae comprehendit sapientia increata.

Quaeritur, utrum anima Christi comprehendat omnia, quae comprehendit sapientia increata. Et videtur, quod sic.

1. Ad Romanos undecimo [4]: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei! quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, et investigabiles viae eius!* Ex quo colligitur, quod illa quae pertinent ad divinam sapientiam magis comprehensibilia sunt quam divina iudicia; sed Ioannis quinto dicitur, quod *Pater omne iudicium dedit Filio, quia Filius hominis est;* ex quo colligitur, quod anima Christi comprehendit divina iudicia: ergo si illa sunt minus comprehensibilia quam alia, multo fortius comprehendit omnia alia.

Ad oppositum.

2. Item, Apocalypsis quinto [5]: *Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere sapientiam;* Glossa: « Cognitionem omnium, sicut Verbum sibi unitum »; sed Verbum unitum comprehendit quaecumque cognoscit: ergo et anima Christi.

3. Item, Damascenus, in tertio libro [6]: « Aimus, Christum hominem omnia scientem; *in Christo enim sunt omnes thesauri sapientiae* ». — *Si dicas*, quod intelligitur secundum divinam naturam; *contra:* nihil scit aliquis, quod anima eius ignorat: ergo si Christus omnia comprehendit, necesse est, quod et illud comprehendat eius anima.

4. Item, Gregorius, in Dialogis [7]: « Animae videnti Creatorem angusta est omnis creatura »: ergo si anima Christi perfecte videt Verbum sibi unitum, angusta est ergo sibi omnis creatura; sed ultra omnem creaturam nihil restat nisi immensitas eorum quae sunt Deo possibilia: ergo anima Christi comprehendit illa omnia.

5. Item, anima Christi perfectissime est unita Verbo, et secundum quod est Verbum et secundum quod est exemplar; sed si aliquid esset in Verbo vel in exemplari aeterno, quod animam Christi lateret, posset cogitari adhuc perfectius unita: si ergo unita

---

[1] Cfr. III. Sent. d. 27. a. 2. q. 5. ad 1.

[2] Idem docet Aristot., III. de Anima, text. 7. (c. 4.); verba ipsius vide tom. I. pag. 39, nota 5.

[3] Ita F, alii *attingitur*. Aliquanto inferius voci *adaequationem* ex A B E G praemisimus *quandam*.

[4] Vers. 33. Deinde citatur Ioan. 5, 22. et 27. — Codd. *magis incomprehensibilia;* sed in hac lectione deficit argumentum. — Eadem quaestio solvitur III. Sent. d. 14. a. 2. q. 3.

[5] Vers. 12: Dignus... accipere virtutem et divinitatem et sapientiam. — Glossa Haymonis est *ordinaria* apud Strabum et Lyranum: Cognitionem omnium rerum, sicut habet Verbum etc.

[6] De Fide orthod. c. 21. Locus Script. est Col. 2, 3: *In quo* etc.

[7] Libr. II. c. 35. Pro *angusta* D F *agnita* (idem recurrit inferius), pro qua lectione afferri possunt verba Gregor., IV. Dialog. c. 33: Quid est quod ibi nesciant, ubi scientem omnia sciunt? Cfr. tom. IV. pag. 953, nota 8.

est unione perfectissima, necesse est, quod comprehendat omnia.

6. Item, anima Christi cognoscit in Verbo; et quia uno cognoscit multa, ideo simul multa cognoscit, licet de naturali cognitione non habeat intelligere nisi unum[1]: ergo cum illud unum non tantum se extendat ad multa, verum etiam ad infinita; qua ratione simul multa cognoscit, eadem ratione infinita cognoscit.

7. Item, Verbum aeternum aeternaliter repraesentat quaecumque repraesentat, cum sit unum et uniforme: ergo non alia ratione[2] ducit in unum, et in quodlibet: ergo anima Christi aut nulla in Verbo videt, aut si aliqua videt, infinita videt.

8. Item, potentior est anima Christi ad cognoscendum per Verbum sibi unitum, quam aliqua anima per habitum sibi datum; sed anima habens habitum sapientiae comprehendit omnia, ad quae se extendit habitus ille[3]: ergo pari ratione anima Christi per Verbum aeternum comprehendit omnia, ad quae se extendit ipsum Verbum.

9. Item, anima Christi cognoscit ipsum Verbum totum, cum totum habeat sibi unitum; sed in Verbo idem sunt potentia et essentia: ergo comprehendit totam potentiam Verbi. Sed potentia Verbi se extendit ad infinita: ergo anima Christi comprehendit infinita.

10. Item, propinquior est anima Christi ipsis rebus, ut sunt in Verbo, quam secundum quod sunt in proprio genere; sed nulla res habet esse in proprio genere, quin cognoscatur ab anima Christi; scit enim omnia, quaecumque fiunt: ergo multo fortius scit omnia, quaecumque sciuntur a Verbo aeterno.

11. Item, aeque impossibile est contingentia certitudinaliter scire[4], sicut comprehendere infinita; sed anima Christi propter unionem sui ad Verbum certitudinaliter habet scientiam futurorum contingentium: ergo pari ratione et infinitorum.

12. Item, aeque difficile est cognoscere secreta, sicut cognoscere multa; sed anima Christi propter unionem sui ad Verbum scit secretissima cordium, quantumcumque sint intima: ergo pari ratione cognoscit quantumcumque multa: ergo infinita.

13. Item, anima Christi comprehendit omne comprehensibile a creatura; sed quaelibet species numeri est comprehensibilis a creatura: ergo comprehendit omnes species numeri. Sed species numeri, ut dicit Augustinus duodecimo de Civitate[5], sunt infinitae: ergo anima Christi comprehendit infinita.

14. Item, anima Christi comprehendit totum universum, ergo ens et omnes entis differentias: ergo non solum cognoscit differentias generales, verum etiam individuales, non solum ens actu, verum etiam ens in potentia; sed quaelibet species, quantum est de se, habet individua infinita in potentia[6]: ergo anima Christi comprehendit infinita.

15. Item, anima Christi comprehendit aliquod finitum, utpote lineam, ergo cognoscit principium lineae; sed principium lineae est punctus: ergo comprehendit punctum. Sed qui comprehendit aliquid novit illud secundum totum *posse* suum: ergo cum potentia puncti se extendat ad infinitas lineas, et anima Christi comprehendat totam puncti potentiam; necesse est, quod comprehendat infinita.

16. Item, anima Christi amat omne amabile, ergo pari ratione scit omne scibile; sed omne, quod scitur a Deo, est scibile: ergo anima Christi scit omne, quod scitur a Deo.

17. Item, anima Christi est omnino perfecta; sed in eo quod est omnino perfectum omne, quod est in potentia, est reductum ad actum; intellectus autem animae Christi est in potentia ad infinita, quia nunquam intelligit tot, quin plura possit intelligere: ergo cum intelligibilia in intelligente non se coangustent[7], ergo si tota ipsius potentia est ad actum reducta, necesse est, quod cognoscat infinita.

18. Item, si intellectus agens esset in plena actualitate respectu omnium, ad quae est possibilis in potentia; quilibet intelligeret infinita[8]: ergo cum in anima Christi Verbum sibi unitum sit in plena actualitate respectu omnium, respectu quorum est intellectus animae Christi in potentia: ergo anima Christi intelligit infinita.

19. Item, anima Christi aut potest *aliquid* addiscere, aut *nihil*. Si *aliquid* potest addiscere: ergo non est plene perfecta in scientia, pari ratione nec in gratia; si *nihil* potest addiscere: ergo tot scit, quod non potest plura scire: ergo necesse est, quod cognoscat infinita.

20. Item, anima Christi aut cognoscit *aliqua* eorum quae Deus potest facere et non faciet, aut *nihil*. Si *nihil* cognoscit eorum; quaero, quid impediat; aut enim hoc est, quia ipsa non potest ad illa se extendere, et illud est manifeste falsum; aut quia Deus non vult sibi revelare, et hoc est manifestum inconveniens, quia aufert illi animae summam familiaritatem ad Verbum sibi unitum. Si cognoscit *aliqua* eorum quae potest facere et non faciet; sed non est maior ratio, quare magis cognoscat hoc quam illud: ergo videtur, quod cognoscat omnia, quae sunt Deo possibilia: ergo infinita.

21. Item, anima Christi aut cognoscit *finita*, aut *infinita*. Si *finita* cognoscit; cum omnibus fini-

---

[1] Aristot., II. Topic. c. 4. (c. 10.): Contingit enim plura scire, intelligere autem non. Cfr. tom. III. pag. 114, nota 5.

[2] G *ergo ratione una*.

[3] Cfr. supra pag. 3, nota 4.

[4] Vide Aristot., I. Periherm. c. 7. (c. 9.) et I. Poster. c. 24. (c. 30.).

[5] Cap. 18. Vide supra q. 1. in corp.

[6] Porphyr., de Praedicab. c. *de Specie:* Individua, quae sunt post specialissima [i. e. ultimam speciem], infinita sunt.

[7] Cfr. tom. III. pag. 313, nota 3.

[8] Vide II. Sent. d. 24. p. 1. a. 2. q. 4. — F prosequitur *ergo cum anima Christi per Verbum* etc.

tis possint cogitari plura: ergo poterit aliqua anima plura cogitare, quam cognoscat anima Christi; sed hoc est inconveniens, quod aliqua anima in aliquo illam excedat: ergo necesse est ponere, quod cognoscat infinita.

Fundamenta. CONTRA: 1. Psalmus[1]: *Mirabilis facta est scientia tua* etc.; Glossa: « Homo assumtus divinae substantiae non potest aequari in substantia nec in aliquo alio »: ergo anima Christi non comprehendit omnia, quae comprehenduntur a sapientia aeterna.

2. Item, Augustinus, duodecimo de Civitate Dei[2]: « Infinitas numerorum scientiae Dei, quae comprehendit, non potest esse infinita »: ergo si anima Christi comprehendit infinita, infinita sunt ei finita; sed si infinita sunt ei finita, cum ipsa sit finita, non sunt infinita: ergo si comprehendit finita, non comprehendit infinita.

3. Item, Hugo, de Sapientia animae Christi[3]: « Hoc unum indubitanter affirmo, quod alia sapientia praeter divinam in anima Christi non fuit, aut si aliqua fuit, aequalis illi non fuit »; sed constans est, quod alia fuit, sicut ex praemissis apparet: ergo cum sapientia informativa et perfectiva animae et habilitativa non possit esse nisi creata, sapientia illa in Christo non se extendet ad comprehendenda omnia, quae comprehendit sapientia increata.

4. Item, omne creatum dispositum est in certo *pondere, numero et mensura*[4]: ergo anima Christi et eius sapientia habet certum numerum et mensuram; ergo non se extendit ad infinita.

5. Item, comprehendere infinita est actus pertransiens totaliter super immensitatem cognoscibilium; omnis autem talis actus est infinitus; actus autem infinitus non est nisi a virtute infinita, neque virtus infinita nisi in substantia infinita[5]: si ergo anima Christi finita est et limitata, cum sit creatura, impossibile est, quod infinita comprehendat.

6. Item, quanto substantia simplicior, tanto plurium est cognoscitiva[6]; sed anima Christi nec per naturam nec per gratiam sublimatur usque ad divinam simplicitatem: ergo non elevatur ad tot cognoscenda, quot cognoscit divina sapientia.

7. Item, sapientia Verbi est immensa limpiditate et numerositate; sed anima Christi nunquam pervenit ad comprehendendum immensitatem lucis aeternae secundum omnimodam limpiditatem: ergo nunquam pervenit ad cognoscendam omnimodam numerositatem.

8. Item, licet anima Christi uniatur essentiae Verbi, nunquam tamen in tot existit rebus, in quot est ipsum Verbum; sed sicut se habet essentia ad essentiam, ita scientia ad scientiam: ergo nunquam cognoscit omnia, quae cognoscit ipsum Verbum.

9. Item, scientia includit potentiam, quia *posse* scire *posse* aliquid est[7]; sed anima Christi non est capax potentiae infinitae, sicut potentiae creandi: ergo pari ratione nec scientiae se extendentis ad infinita.

10. Item, infinitas in creaturis attestatur imperfectionem[8]: si ergo sapientia animae Christi est perfectissima, ergo non admittit infinitatem nec ex parte cognoscentis nec ex parte cogniti nec ex parte modi cognoscendi.

11. Item, nullum creatum excedit aliud creatum in infinitum; sed si anima Christi cognosceret infinita; cum aliae animae non cognoscant nisi finita, excederet illas in infinitum: ergo exiret extra genus creatum. Sed hoc est manifeste falsum: ergo et illud, ex quo sequitur, scilicet quod anima Christi sit comprehensiva infinitorum.

12. Item, omne cognitum est in cognoscente[9]: ergo si anima Christi actu comprehenderet infinita, infinita actu essent in anima Christi; sed impossibile est ponere infinitum actu circa ens creatum: ergo impossibile est, quod anima Christi sit comprehensiva infinitorum.

CONCLUSIO.

Anima Christi in Verbo non comprehendit proprie infinita; quatenus tamen Verbum est exemplar factivum, *fertur in illud comprehendendo; sed quatenus est exemplar* expressivum, *in idem fertur non comprehendendo, sed excedendo.*

RESPONDEO: Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod dupliciter contingit loqui de sapientia increata: aut secundum quod est exemplar *factivum et dispositivum*, aut secundum quod est exemplar *expressivum* sive repraesentativum. Primo Distinctio.

---

[1] Psalm. 138, 6. — Glossa est secundum Cassiod. in hunc loc. Cfr. supra pag. 35, nota 5.

[2] Cap. 18, ubi textus originalis *qua comprehenditur* pro *quae comprehendit.*

[3] In fine. Textus originalis: Hoc... quod *aut alia* [codd. *illa*] sapientia... aut si *alia* fuit, *qualis* illi non fuit. Cfr. tom. III. pag. 297, nota 4. — *Minor* ostensa est supra q. 5. — Inferius post *animae* F addit *Christi.*

[4] Sap. 11, 21: Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti.

[5] Nam, ut communiter dicitur, *operari* sequitur *esse*; cfr. tom. I. pag. 84, nota 7.

[6] Cfr. Liber de Causis, propos. 10. et 17, nec non Aristot., III. de Anima, text. 3. seqq. (c. 4.).

[7] Richard. a S. Vict., VI. de Trin. c. 15: Potest esse multiplex potentia, ubi [v. g. in insensatis et brutis] nulla potest esse sapientia; econtra autem ubi nulla potentia est, nulla sapientia inesse potest. Nam posse sapere absque dubio est aliquid *posse;* dat igitur *esse posse* non sapientia potentiae, sed potentia sapientiae.

[8] Ut in *materia* secundum Aristot., III. Phys. text. 59-72. (c. 6. et 7.). Cfr. tom. I. pag. 360, nota 5. et pag. 765, nota 6.

[9] Cfr. tom. I. pag. 68, nota 2. — Inferius fide E F G elegimus lectionem *circa ens*, in aliis *esse ens.*

modo relucent in arte divinae sapientiae ea quae sunt, fuerunt et erunt; et haec sunt finita. Secundo modo relucent omnia, quae Deus potest facere et intelligere; et haec quidem sunt infinita, sicut in praecedentibus [1] monstratum fuit, et Augustinus expresse dicit duodecimo de Civitate Dei. — Anima igitur Christi utroque modo per cognitionem fertur in divinam sapientiam, sed differenter. In ipsam enim, secundum quod est *exemplar factivum*, fertur *comprehendendo*, quia illa quae in exemplari ut factivo et dispositivo continentur et repraesentantur finita sunt, ac per hoc et comprehensibilia. In exemplar vero, secundum quod est exemplar *expressivum* seu repraesentativum, fertur non *comprehendendo*, sed *excedendo;* quia, cum in ipso repraesententur infinita, incomprehensibilia sunt, scilicet a substantia finita. Et ideo anima Christi, cum sit creatura ac per hoc finita, quantumcumque sit unita Verbo, infinita non comprehendit, quia nec illis aequatur nec illa excedit; et ideo illa non omnimode *capit*, sed potius *capitur*, ac per hoc in illa non fertur per modum *comprehensionis*, sed potius per modum *excessus*. *Excessivum* autem modum cognoscendi dico, non quo cognoscens excedat cognitum, sed quo cognoscens fertur in obiectum excedens excessivo quodam modo, erigendo se supra se ipsum. De quo cognoscendi modo Dionysius loquitur in libro de Mystica Theologia, et septimo capitulo de Divinis Nominibus [2] dicit sic: « Oportet agnoscere, nostrum intellectum quandam habere potentiam ad intelligendum, per quam videt intelligibilia, unionem vero excedentem intellectus naturam, per quam coniungitur ad ea quae sunt ultra se. Secundum hanc igitur divina intelligendo, non secundum nos, sed nos totos a nobis totis extra factos et totos deificatos; melius est enim Dei esse et non esse sui; sic enim erunt omnia credibilia iis qui sunt cum Deo ». — Hic autem modus cognoscendi per excessum est in via et in patria; sed in via ex parte, in patria vero est perfecte in Christo et in aliis comprehensoribus; sed in aliis est *coarctate* tum ex parte mensurae propriae gratiae, tum ex parte voluntatis divinae, quae non se cuilibet offert in omnimoda familiaritate; sed in anima Christi est *liberalissime*, tum quia ab ipsa habet gratiam implentem omnimode capacitatem suam, tum quia speculum aeternum praebet se ei manifestabile [3] secundum familiaritatem omnimodam.

Conclusio 1. Conclusio 2. Conclusio 3. Conclusio 4. Quid sit modus excessivus. Corollarium.

Differt autem in Christo modus *comprehensionis* et *excessus* multipliciter: primo, quia in comprehensivo cognoscens capit cognitum, in excessivo vero cognitum capit cognoscentem. — Secundo, quia in comprehensivo terminatur intelligentiae [4] aspectus, in excessivo vero intelligentiae appetitus. — Tertio, quia in comprehensivo fit actu considerans omnia praeterita, praesentia et futura; in excessu vero fit ad considerandum prompta. — Quarto, quia ex comprehensione percepta fit, ut nihil de novo addiscat; propter vero excessum fit, ut nihil addiscere possit [5]; et ideo, licet cognitio animae Christi per modum excessus quodam modo dici possit respectu infinitorum, cognitio tamen comprehensiva non est nisi respectu finitorum. Unde si secundum illam dicatur anima Christi cognoscere quaecumque Verbum cognoscit, hoc intelligitur de praeteritis, praesentibus et futuris, quae aliquo modo faciunt ad integritatem ipsius universi, quod plene et totaliter fuit ab instanti conceptionis descriptum in anima Christi Iesu. Et pro tanto dicitur anima illa habuisse omnem scientiam, non quia comprehendit omnia, quae cognoscit divina sapientia, cum illa sit infinita et comprehendi non possit a potentia finita, secundum quod ostensum est supra [6]. — Unde rationes, quae hoc ostendunt, sunt concedendae, quia irrefragabiliter verum concludunt.

Differunt duo modi quadrupliciter. Conclusio 5.

1. 2. 3. Ad illud vero quod primo obiicitur in contrarium, quod anima Christi comprehendit omnia divina iudicia, et quod habet omnem scientiam, sicut habet Verbum sibi unitum; dici potest, quod illa dicuntur de homine assumto propter communicationem idiomatum; vel certe dicuntur de iis quae sunt, fuerunt et erunt, quae quidem ab anima Christi comprehendi possunt; non autem est verum respectu omnium, quae intelligit divina sapientia, cum infinita cognoscat, sicut patet ex iis quae sunt praedeterminata. — Illud tamen quod obiicitur, quod nullus potest aliquid scire, quod anima eius ignorat; veritatem habet, cum aliquis nihil cognoscat nisi per animam, sicut est purus homo. In Christo autem, qui non tantum cognoscit per animam, sed etiam per divinam naturam, locum non habet propositio illa. Et per hoc patet responsio ad tria primo obiecta.

Solutio oppositorum. Notandum.

4. Ad illud quod obiicitur, quod animae videnti Deum angusta est omnis creatura; dicendum, quod illud est verum de creatura secundum *esse*, quod habet in proprio genere, non tamen secundum *esse*, quod habet in arte, quia ars illa nobilissima et perfectissima est, non angustiam habens, sed potius perfectionem. Unde si anima cognosceret totum universum secundum *esse*, quod habet in proprio genere; non tamen adhuc esset in perfecta cognitione et comprehensione, nisi et artem illam cognosceret, per

Distinctio.

---

[1] Quaest. 1, in cuius 1. fundam. atque in corp. allegatur etiam August., XII. de Civ. Dei, c. 18, et in 2. fundam. citatur XI. c. 10. n. 3.

[2] Paragr. 1, ex quo seqq. verba. De Mystica Theolog. cfr. c. 1. § 1. — Pro *intelligendo* versio Scoti Erig. *intelligendum* (νοητέον), pro *deificatos*, quod habet A, E F *deifactos*, B *deificos* (Θεοῦ γιγνομένους). Finem verborum versio Scoti Erig. sic exhibet: Sic enim erunt divina data cum Deo futuris (τὰ θεῖα δοτὰ τοῖς μετὰ Θεοῦ γιγνομένοις).

[3] F minus bene *manifestissime*.

[4] Codd. bis *intelligentia*, sed videtur esse error.

[5] Cfr. infra solut. ad 19, 20, 21.

[6] Quaest. praeced. — Superius pro *omnem scientiam* A B *divinam scientiam*. Mox pro *illa sit... possit* F *illa sint... possint*.

quam universa fiunt. Et quia anima Christi omnia facta perfectissime comprehendit in illa arte, ideo in illa et per illam dicitur habere comprehensionem perfectam.

5. Ad illud quod obiicitur, quod anima Christi perfectissime est unita Verbo; dicendum, quod verum est, salva tamen limitatione naturae creatae, quam anima Christi non perdit, quia non desinit esse creatura; et quia infinita comprehendere repugnat limitationi creaturae: hinc est, quod non potest inferri ex unione illa, quantumcumque intelligatur perfecta.

6. Ad illud quod obiicitur, quod anima Christi simul cognoscit multa, quia cognoscit uno, quod pari ratione debeat cognoscere infinita; dicendum, Notandum. quod non est simile: quia multitudo cum simultate non repugnat limitationi creaturae, infinitas autem cum actualitate et simultate omnimode repugnat; et ideo non est argumentum *a simili*, sed a valde dissimili.

7. Ad illud quod obiicitur, quod Verbum aeternum aequaliter repraesentat; dici potest, quod illud Quid sit repraesentare. habet falsitatem, quia *repraesentare* dicit actum ad alterum; Deus autem, etsi in se uniformis sit, tamen multiformiter illustrat et manifestat; et cum infinita cognoscat, quaedam ex eis approbat et quaedam reprobat, quaedam disponit facere, quaedam vero minime, quaedam voluntarie ostendit, quaedam occulte. Alia ratio. — Praeterea, esto quod quantum est de se, uniformiter omnia cognoscat, adhuc ratio non concludit, quia «omne receptum est in recipiente per modum recipientis et non per modum recepti [1]»; et ideo, cum virtus illa capiens finita sit, impossibile est, etsi totum sibi ultro offeratur, quod totum capiat et comprehendat, sed secundum quod competit sibi; sicut exemplo apparet, si totus Sequana [2] offert se afferenti amphoram, non tamen totus comprehenditur, sed quantum et quomodo capacitas amphorae se extendit.

8. Ad illud quod obiicitur, quod potentior est anima Christi ad cognoscendum per Verbum sibi unitum, quam aliqua alia [3] anima per habitum sibi datum; Notandum. dicendum, quod verum est, sed ex hoc non sequitur, quodsi anima comprehendit omnia, ad quae se extendit habitus, quod propter hoc cognoscat anima Christi omnia, quae cognoscit per ipsum Verbum: quia anima comprehendit ipsum habitum tanquam sibi proportionalem et in nullo excedentem ipsius capacitatem; non sic anima Christi comprehendit Verbum sibi unitum, cum eius capacitatem excedat in infinitum.

9. Ad illud quod obiicitur, quod totum cognoscit, ergo totam potentiam; dicendum, quod ratio illa non valet, quia *totum*, dictum de *Verbo*, dicit Totum dupliciter intelligitur. privationem partis et partis vel positionem omnimodae perfectionis; dictum autem de *potentia*, quia potentia dicit comparationem ad possibilia, dicit distributionem respectu omnium possibilium; et sic variatur eius acceptio, et ideo non procedit ratio illa.

10. Ad illud quod obiicitur, quod propinquior est anima Christi ipsis rebus, prout sunt in Verbo, quam prout sunt in proprio genere; dicendum, quod licet sit propinquior, non tamen est proportionalior. Comprehensio autem aliquo modo claudit in se rationem proportionalitatis, et quod finitum sit cognitum cognoscenti; et ideo, quia in proprio genere finitae sunt et proportionales illi animae, ideo comprehensibiles sunt, non autem prout sunt in illius artis immensitate, nisi forte intelligatur, secundum quod sunt in ipsa tanquam in exemplari *factivo*. Et hoc modo concedi potest, ipsas comprehendi ab anima Christi, alio vero modo non, propter immensitatem et improportionalitatem.

11. Ad illud quod obiicitur, quod aeque impossibile est contingentia certitudinaliter scire, sicut et infinita comprehendere; dicendum, quod illud non Notandum. habet veritatem: quia, licet *contingentia certitudinaliter cognoscere* sit impossibile secundum cognitionem naturae; fit tamen possibile secundum illustrationem supra naturam, quae elevat animam ad cognoscendum res in arte aeterna, in qua incommutabiliter sunt tam contingentia quam necessaria; sed *comprehendere actu infinita* non tantum est impossibile cognitione naturali, verum etiam cognitione gratuita, pro eo quod utraque est creata et limitata, ac per hoc non se extendit ad actu infinita.

12. Ad illud quod obiicitur de comparatione secretorum et infinitorum, dicendum, quod non est simile, sicut ex dictis patet: quia perceptio secreti quantumcumque occulti non dicit aliquid incompossibile naturae ipsius intellectus creati. Non sic est de comprehensione infiniti, quae implicat infinitatem in actu, et per hoc in substantia et virtute; quod nullo modo admittit aliqua creatura, nec per gratiam nec per gloriam.

13. Ad illud quod obiicitur, quod quodlibet comprehensum est comprehensibile a creatura; dicendum, quod licet singillatim de qualibet re possit concedi, quod sit comprehensibilis a creatura, quia quaelibet est finita; omnes tamen insimul sunt infinitae, et ideo incomprehensibiles. Et ideo ratio illa non procedit, pro eo quod proceditur a partibus divisim sumtis ad easdem, ut colliguntur in unum. Unde sicut non valet illud argumentum: domus ista potest capere quemlibet hominem per se, ergo potest capere omnes homines; sic nec illud valet.

---

[1] Hoc communissimum Scholasticorum axioma ex Aristotele, II. de anima text. 24. (c. 2.), formavit Boethius, sed verbis aliquatenus diversis; de quo cfr. tom. II. pag. 361, nota 3.

[2] Fluvius Galliae, qui vulgo dicitur *la Seine;* codd. scribunt *secane*, vel *secana*, vel *feceva*.

[3] Ex F adiecimus *alia*.

14. Ad illud quod obiicitur, quod anima Christi comprehendit omnes entis differentias, et quod potentia cuiuslibet speciei se extendit ad infinita individua; dicendum, quod dupliciter est intelligere potentiam ad infinita, scilicet potentiam *activam* et potentiam *passivam*. Potentia *activa* ad infinita non est nisi in creatrice essentia, quae est actu infinita. Si autem ponatur in creatura potentia respectu infinitorum, est potentia *passiva* tantum, quae radicatur super finitum, habet tamen respectum ad infinitum principium activum, secundum illud quod dicitur in Libro de Causis [1]: « Omnes virtutes infinitae pendentes sunt per unum infinitum principium, quod est virtus virtutum ». Secundum hoc dupliciter potest intelligi, cognosci sive comprehendi potentia infinita in creatura: vel quantum ad id, *supra quod radicatur* in creatura; et quia illud est actu finitum, ideo est comprehensibile; vel quantum ad *principium activum* extra, quod est actu infinitum. *Primo* modo anima Christi comprehendit omnes entis differentias, tam in generibus respectu specierum, quam in speciebus respectu individuorum; *secundo* modo, prout refertur ad activam potentiam infinitam, cognoscit utique, non tamen per modum cognitionis *comprehensivae*, sed *excessivae*, sicut supra monstratum est. Et per hoc patet responsio.

De duplici potentia.

Duplex modus intelligendi.

15. 16. Ad illud quod obiicitur de puncto et de amabili et scibili, dicendum, quod [2] verum est, quod comprehendit omne amabile et scibile secundum *esse*, quod habet in propria natura; secundum autem *esse*, quod habet in causa prima infinita, sic dicitur scibile et comprehensibile soli potentiae infinitae; quia, licet secundum *modum* videatur aliquid creatum dicere, tamen secundum *rem* nihil dicit nisi potentiam efficientis, quae, cum sit infinita, a nullo finito potest comprehendi.

Notandum.

17. Ad illud quod obiicitur, quod anima Christi est omnino perfecta, et quod nihil remansit in potentia, quod non sit reductum ad actum; dicendum, quod verum est de potentia, quae est reducibilis ad actum omnino; potentia autem ad infinita nunquam ad actum reduci potest secundum totum [3] nisi secundum partem. Unde impossibile est, quod Deus faciat, quod continuum sit omnino divisum in omnia, in quae potest dividi; hoc enim repugnat perfectioni potentiae ipsius agentis et completioni creaturae, quae nata est esse in finitate [4]; et talis est potentia intellectus possibilis.

Notandum.

18. Ad illud vero quod obiicitur, quodsi intellectus agens esset in actu respectu omnium, ad quae possibilis est in potentia, quod tunc anima intelligeret infinita etc.; dicendum, quod non est simile: quia, si intellectus agens esset actu respectu infinitorum, secundum quod est potentia animae; tunc anima propria sua virtute se extenderet ad infinita. Non sic autem est in anima unita sapientiae aeternae: quia sapientia illa, etsi se extendat ad infinita, non est aliquid ipsius animae, sed supra animam; et ideo non oportet propter hoc, quod competat ipsi animae scire infinita. *Praeterea, possibilis* intellectus est proportionalis *agenti*, non sic sapientia increata ipsi animae intelligenti.

Notandum.

19. 20. 21. Ad illud quod obiicitur de anima Christi, utrum possit aliquid addiscere, et utrum cognoscat aliqua eorum quae Deus facturus non est et facere potest, et utrum cognoscat finita tantum, vel etiam infinita; patet responsio per distinctionem superius habitam: quia, cum anima Christi cognitionem *comprehensivam* habeat respectu omnium, quaecumque in universo fiunt, et *excessivam* respectu omnium, quae in divina arte continentur, et *excessus* ille sit in totalitate virtutis cognoscentis, et in summa familiaritate respectu speculi repraesentantis; oportet [5], quod anima Christi etsi non omnia *comprehendat*, quae divina sapientia comprehendit, quia tamen in omnia illa *excedit*, ideo totus eius *appetitus* est terminatus; ut, sicut nihil ultra adiici possit eius *gratiae*, sic nihil ultra adiici possit eius *sapientiae*, quia tantum datum est ei, quantum concedi potest alicui creaturae.

Ex his igitur quae dicta sunt et praedeterminata de sapientia Christi et quantum ad *divinam* naturam et quantum ad *humanam*, apparere potest modus cognoscendi tam in cognitione Creatoris quam in cognitione creaturae, non solum in statu *patriae*, verum etiam in statu *viae*. Ut enim sit ad unum dicere, fatendum est, Deum scire infinita, scire, inquam, se ipso, non similitudine; et similitudine non accepta, sed ipsa veritate exprimente et exemplativa rerum universarum, respectu quarum multae dicuntur similitudines et expressiones, non propter multitudinem et distinctionem secundum se [6], sed secundum intelligendi rationem; hae autem similitudines sive rationes aeternae sunt, a quibus manat omnis certitudo cognitionis creatae, tam in anima Christi quam in aliis spiritibus creatis; nec ipsae solae sunt rationes cognoscendi, sed cum his etiam similitudines acceptae ab extra; secundum statum viae et secundum statum patriae non solum requiritur lucis aeternae praesentia, sed etiam lucis aeternae influentia, non tantum Verbum increatum, sed etiam verbum interius conceptum; quod cum sit finitum, nec anima Christi nec aliqua alia anima potest esse *comprehensiva* Verbi aeterni nec scibilium infinitorum,

Epilogus omnium huius tractatus quaestionum.

---

[1] Propos. 16: Omnes virtutes, quibus non est finis, pendentes sunt per infinitum primum, quod est etc.

[2] Posuimus cum F *dicendum, quod,* pro quo alii tantum *quia*, et inferius cum eodem *prima infinita* pro *potentia infinita.*

[3] Videtur excidisse *sed non* post *totum.*

[4] Vide I. Sent. d. 43. q. 3. ad 6.

[5] Ita F, in aliis omittitur *oportet.*

[6] D F *secundum rem.*

licet in ea ferri habeat *per excessum;* qui quidem excessus est ultimus modus cognoscendi et nobilissimus, quem in omnibus libris suis laudat Dionysius, et maxime in libro de Mystica Theologia. De quo etiam mystice quasi est tota Scriptura divina, et de quo Apocalypsis secundo [1]: *Dabo ei calculum, et in calculo nomen novum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit;* quia istum cognoscendi modum vix aut nunquam intelligit nisi expertus, nec expertus, nisi qui est *in caritate radicatus et fundatus, ut possit comprehendere cum omnibus Sanctis, quae sit longitudo, latitudo* etc.; in quo etiam experimentalis et vera consistit sapientia, quae inchoatur in via et consummatur in patria; ad cuius circumlocutionem magis sunt idoneae negationes quam affirmationes, et superpositiones quam positivae praedicationes; ad cuius experientiam plus valet internum silentium quam exterius verbum. Et ideo hic finis verbi habendus est, et orandus Dominus, ut experiri [2] donet quod loquimur [3].

---

[1] Vers. 17: Vincenti dabo manna absconditum et dabo illi calculum candidum et in calculo etc. — Alter textus est Eph. 3, 17: In caritate radicati et fundati, ut possitis comprehendere etc. — Inferius pro *experimentalis*, quod habet A, alii *experibilis;* deinde pro *et* A B E G *est*, alii *in*, denique substituimus *quae* pro *aut*.

[2] A B E addunt *nos*. — Cfr. Dionys., de Mystica Theolog. c. 1. seqq.

[3] In hac quaestione solvenda S. Doctor aliquatenus recedit a via (vel saltem a modo loquendi), quam secutus est in III. Sent., d. 14. a. 2. q. 2. 3, ut ibi (in scholio ad q. 3.) iam observavimus, ubi simul recensuimus diversas de hac re opiniones antiquorum magistrorum, praesertim S. Thomae, qui diffuse de hoc disputat (de Veritate q. 20. a. 4. 5.). Attamen S. Bonaventura in utroque loco firmiter tenet, quod anima Christi, cum sit finita, non possit *actu cognoscere* sive *considerare* infinita, et quod hoc sensu nequeat omnia cognoscere, quae aeterno actu cognoscit ipsum Verbum. Nihilominus idem in utroque loco « propter auctoritates Sanctorum... et pro reverentia Christi » (loc. cit. q. 3. in fine) nititur animae Christi hanc dignitatem vindicare, quod aliquo alio sensu et modo cognoscat omnia, quae cognoscit Verbum ipsi unitum. Hinc in Commentario suo utitur distinctione inter cognitionem *actualem* et *habitualem*, atque huic habituali, quae quoad obiectum primarium semper est *in actu*, simul attribuit *infinitatem respectuum* ad obiecta secundaria, ita ut *eodem habitu* et vi *eiusdem actus* obiectum principale respicientis facile et pro libitu etiam secundaria possint considerari. Unde illa « habitualis cognitio non ponit infinitatem actualem in ipso *habitu*, vel in *potentia* cognoscente, sed solum in *ratione cognoscendi*, vel in *comparatione* habitus cognoscendi *ad ipsa cognoscibilia* » (ibid.). Nulla autem ibidem fit mentio distinctionis inter cognitionem per *modum comprehensionis* et per modum *excessivum*, qua S. Doctor hic utitur ad eundem finem obtinendum. Ceterum neque hoc loco meminit illius distinctionis, quam ponit in Commentario. — Consideratis omnibus, nobis nunc videtur, tum quod hi duo modi rem explicandi non se excludant, sed potius invicem magis declarent, tum quod incertum sit, quae via tempore prius a S. Doctore sit excogitata.